

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Československo-britské vztahy v letech 1945-1948

ve světle dokumentů MZV ČSR

**Czechoslovak-British Relations 1945-1948 using
the Documents of the Czechoslovak Ministry
of Foreign Affairs**

Bc. Jana Lehečková Neumannová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N AJ-D

2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Československo-britské vztahy v letech 1945-1948 ve světle dokumentů MZV ČSR vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

v Praze dne 20. července 2015

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D. za konzultace k této práci a za její připomínky, které mi usnadnily vypracování celé práce. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Martinu Procházkovi za jazykovou úpravu práce. V neposlední řadě děkuji také Ivanovi Lehečkovi, Barboře Jiřincové a Boženě Gruberové za jejich trpělivost a podporu při psaní této diplomové práce.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá československo-britskými vztahy v letech 1945 – 1948 s primárním využitím dokumentů Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky. Práce je zaměřena na politicko-diplomatické vztahy a popisuje vývoj těchto vztahů na pozadí událostí významných pro obě země, jako jsou například parlamentní volby, otázka transferu německého obyvatelstva či postoj Československa a Velké Británie k nabídce Marshallova plánu. Diplomová práce je rozdělena na šest kapitol sledujících vztah obou zemí od koncepce československé zahraniční politiky, založené na spolupráci jak s Východem, tak i Západem, přes vývoj bilaterálních vztahů, které byly ovlivněny mimo jiné i parlamentními volbami v obou zemích, až k vzájemným zahraničním návštěvám. Text práce mapuje poválečné období až do února 1948, kdy došlo kvůli změně politického režimu ke zhoršení bilaterálních vztahů Československa a Velké Británie.

Klíčová slova

- ♦ politicko-diplomatické vztahy
- ♦ československo-britské vztahy
- ♦ třetí republika
- ♦ Ministerstvo zahraničních věcí ČSR
- ♦ Archiv ministerstva zahraničních věcí ČR
- ♦ Labour party

Abstract

This diploma thesis examines the Czechoslovak-British relations between 1945 and 1948 primarily by analysing documents found in the Archive of Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. The thesis focuses on the politico-diplomatic relations and describes their evolution with regards to events of major importance to both involved countries; such as parliamentary elections, the question of German population transfer, or the attitude of Czechoslovakia and the United Kingdom towards the Marshall Plan. The thesis is divided into six chapters and spans the conception of the Czechoslovak foreign policy, based on cooperation with the East, as well as the West; the evolution of the bilateral relations, which were influenced by, inter alia, parliamentary elections in both countries; and the mutual foreign visits. The post-war period is being examined until February 1948 when the change in political regime resulted in deterioration of the bilateral relations between the two countries.

Keywords

- ♦ Politico-diplomatic relations
- ♦ Czechoslovak-British relations
- ♦ Third republic
- ♦ Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic
- ♦ Archive of Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic
- ♦ Labour party

Obsah

Seznam použitých zkratk	7
1 Úvod	8
2 Vize a plány v rámci československé zahraniční politiky	16
3 Návrat domů přes Moskvu	24
4 Praha a Londýn – politicko-diplomatické vztahy v roce 1945	29
4.1 Poděkování Velké Británii za pomoc během válečných let.....	31
4.2 Předvolební situace ve Velké Británii.....	33
4.3 Československo a Labour Party	39
4.3.1 Vzájemné zahraniční návštěvy	45
4.4 Transfer německého obyvatelstva pohledem Britů.....	52
4.4.1 Kritika transferu obyvatel z ČSR z řad britských poslanců a novinářů....	57
5 Praha a Londýn–politicko-diplomatické vztahy v první polovině roku 1946 . 63	
5.1 Fultonský projev.....	64
5.2 Snaha o dobré vzájemné vztahy	66
5.3 Ohlasy ve Velké Británii na volby v Československu	72
5.4 Význačné návštěvy z Velké Británie v roce 1946	74
6 Praha a Londýn na cestě k Marshallovu plánu	81
6.1 Otázka poskytnutí úvěru Československu	83
6.2 Bilance československo-britských vztahů v první polovině roku 1947.....	86
6.3 Marshallův plán, Československo a Britové	89
7 Československo-britské vztahy od Marshallova plánu až k únoru 1948	92
8 Závěr	98
9 Přehled využitých pramenů a literatury	100
10 Seznam příloh	107

Seznam použitých zkratk

AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky
AÚTGM	Archiv Ústavu T. G. Masaryka
AV ČR	Akademie věd České republiky
ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika
DSAP	Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakei (Německá sociálnědemokratická strana dělnická v Československu)
EB	Edvard Beneš
GS	Generální sekretariát
KSČ	Komunistická strana Československa
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
OSN	Organizace Spojených Národů
PZ	Politické zprávy
SSSR	Sovětský svaz
TO	Teritoriální odbor
UNRRA	Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu
USA	Spojené státy americké
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
Zamini	Ministerstvo zahraničních věcí
ZÚ	Zastupitelský úřad

1 Úvod

Československo-britské vztahy mohly koncem druhé světové války navazovat na diplomatické aktivity před i během válečného konfliktu. Vždyť sídlo naší exilové vlády bylo právě v Londýně. Českoslovenští političtí představitelé v čele s Edvardem Benešem a Janem Masarykem tak měli díky nezbytné spolupráci a četným setkáním se svými britskými protějšky jedinečnou možnost upevňovat a prohlubovat svazky mezi našimi zeměmi.

Vztahy mezi Čechy, Slováky a Brity v období tzv. třetí republiky jsou i z dnešního pohledu zajímavým a ne zcela plně probádaným tématem. Velká Británie se stala jedním z našich hlavních spojenců za války. Na druhou stranu nebyla mezi našimi státy uzavřena oficiální spojenecká dohoda ani během pobytu československého válečného kabinetu na britských ostrovech a k podpisu nedošlo ani později po návratu vlády zpět do vlasti. Otázka tedy zní, jak a zda se po druhé světové válce projevil zájem, ať už z jedné, či z druhé strany o další upevňování bilaterálních vztahů.

Předkládaná diplomová práce se zabývá československo-britskými vztahy v letech 1945 - 1948. Práce má především faktografický charakter. Jejím předmětem je bádání související s dokumenty AMZV ČR, které v oblasti zkoumané problematiky umožňují doplnění či přidání událostí, jimž se ostatní autoři, zabývající se tímto tématem, nevěnují. Na vzájemné styky mezi tehdejším Československem a Velkou Británií se tak nahlíží optikou referentů MZV ČSR působících jak v Praze, tak i v Londýně.

Cílem této diplomové práce je pak zmapovat doposud neprobádané nebo málo popsané kapitoly na poli československo-britských politicko-diplomatických vztahů v období třetí republiky, a to jak už bylo výše zmíněno na základě využití materiálů z Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky.

Časové vymezení práce je ohraničeno na základě významných historických událostí z pohledu české historie. Začátek předkládaného zkoumání je tedy dán návratem exilové vlády do Prahy v roce 1945, což s sebou přirozeně přineslo i znovuoobnovení Ministerstva zahraničí ČSR. Spolu s návratem demokratických úředníků na ministerstvo došlo k opětovnému nastartování oficiálních styků

Praha - Londýn. Naopak prudké zhoršení našich bilaterálních vztahů bylo způsobeno změnou režimu v ČSR v únoru roku 1948, což je také onen druhý mezník, kterým mé bádání v archivu ministerstva zahraničí končí.

Předkládaná diplomová práce v oblasti bádání pokrývá období tzv. třetí republiky, kdy ony československo-britské vztahy navazovaly jak na tradice z první republiky, tak i na válečné zkušenosti obou zemí. Díky lidově-demokratickému režimu měly československo-britské vztahy stále šanci se i nadále rozvíjet, a to až do již zmíněného měsíce února 1948.

Z hlediska struktury je diplomová práce rozdělena na šest kapitol, které na sebe chronologicky navazují. První kapitola se věnuje koncepci československé zahraniční politiky, která měla především splňovat vize a plány prezidenta Edvarda Beneše, jenž se ponejvíce angažoval právě v otázkách zahraniční orientace ČSR. Zařazení Benešovy koncepce, která vznikala již před druhou světovou válkou, má za úkol popsat postavení Velké Británie v rámci československých poválečných plánů na poli zahraniční politiky a diplomacie. Ona koncepce byla založena na předpokladu nutné spolupráce mezi Východem a Západem¹ pro budoucí mírové uspořádání světa a s tím spojenou i bezpečnost Československa, vzhledem k jeho geografické poloze. Kapitola také stručně připomíná události spjaté s československo-britskými vztahy za války tak, aby se tímto osvětlila návaznost zahraniční politiky Československa směrem k Británii po návratu vlády z exilového Londýna.

Druhá kapitola se zabývá posledními dny, které naši političtí představitelé strávili v Británii, rozloučením se s britskými spojenci v čele s Winstonem Churchillem a jejich odjezdem do Moskvy. Jednání londýnských a moskevských československých politiků o budoucnosti ČSR byla klíčová ve věci zahraniční orientace našeho státu. Text druhé kapitoly tak zachycuje rozhovory týkající se IV. článku Košického vládního programu a místem, jaké v něm zaujímal Spojené království.

Třetí kapitola nejprve připomíná základní informace k znovuoobnovení MZV ČSR, v souvislosti s odděleními určenými pro komunikaci s Velkou Británií. Dále jsou

¹ Termíny Západ a Východ začínající velkým písmenem užívám v případě, kdy mají tyto termíny určitý politický smysl. Jedná-li se o čistě geografické vymezení, pak jsou v textu slova západ a východ psána s malým písmenem.

v následující podkapitole detailně rozebrána děkovná poselství, která po svém příjezdu do ČSR zaslal Edvard Beneš anglickému králi Jiřímu VI. a premiérovi Británie Winstonu Churchillovi. Výběr těchto dvou dopisů je zvolen záměrně, aby poukázal na vzájemný respekt našich nejvyšších státníků. Další část kapitoly zachycuje předvolební období v Británii pohledem československých referentů v Londýně. Zprávy prezentované Černínskému paláci našimi referenty z Londýna jsou za účelem porovnání doplněny výkladem jedním z hlavních aktérů předvolební kampaně ve Velké Británii, britským premiérem Winstonem Churchillem. Poté, co konzervativci prohráli volby, se k moci v Británii dostali labouristé. Vzhledem ke všem změnám v novém britském vládním kabinetu bylo československé ministerstvo zahraničí podrobně zpravováno nejen o programu britské vlády v oblasti zahraniční politiky, ale také o vztazích, jež nově jmenovaní ministři chovají vůči ČSR. Kapitola se též věnuje oboustranným diplomatickým návštěvám. Závěr kapitoly nabízí pohled do britského parlamentu při diskuzích, které se týkaly transferu německých obyvatel z ČSR.

Z hlediska zpracování tématu československo-britských vztahů mezi lety 1945 -1948 se v sekundární literatuře autoři nejméně věnují roku 1946. Z tohoto důvodu práce nabízí detailnější zpracování tohoto období. Čtvrtá kapitola tak zachycuje úroveň vzájemných vztahů Československa a Spojeného království v první polovině roku 1946, kdy šlo především o udržování stále dobrých diplomatických styků. K tomu sloužilo především vyslání delegace zástupců britského parlamentu do ČSR. Rok 1946 byl pro Československo také rokem volebním, a tak je z politického hlediska zmapována reakce Britů na květnové volby u nás. Není přehlédnuta ani otázka spojená s vyvstávajícími obavami Britů na vliv SSSR na naši politiku.

Druhá polovina roku 1946 a první polovina roku 1947 je obsahem páté kapitoly. Nechybí zde ani pozitivní ani negativní stránky ve vzájemných vztazích Československa a Velké Británie. Kapitola se věnuje i pokusům o uzavření československo-britské smlouvy a následnému neúspěchu v této věci. Zároveň nechybí kritický pohled Britů směrem k ČSR, především na politiku KSČ. Kapitola končí událostmi spojenými s odmítnutím účasti Československa na Marshallově plánu.

Šestá kapitola sleduje snahy našeho velvyslance v Londýně Bohuslava Kratochvíla o udržení dobrých vzájemných vztahů i po zamítavém stanovisku

československé vlády ve věci nabízené pomoci z USA. Přes sblížení labouristů s československými sociálními demokraty na politické úrovni na konci roku 1947, se kapitola postupně dostává k událostem února 1948 a prudkému zhoršení československo-britských vztahů.

Předkládaná diplomová práce je založena na výzkumu na základě primárních pramenů získaných z Archivu ministerstva zahraničních věcí ČR, který je doplněn o další materiály z fondu Edvarda Beneše, jež je uložen v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR. Nejčastěji využité jsou pak pro psaní práce politické zprávy poskytující obraz o domácí a především zahraniční politice britského parlamentu. Tyto zprávy velmi často obsahují komentáře k Československu, pokud se o něm v daných souvislostech v Británii hovořilo. Můžeme také zaznamenat několik čtvrtletních periodických zpráv, avšak pro některá čtvrtletí z let 1945 – 1948 nebyl tento typ dokumentů vždy k dispozici. Pro dokreslení ucelené představy o politicko-diplomatických vztazích nabízí oba archivy dopisy či zdravice, které si státníci zasílali. V archivech jsou též k dispozici záznamy z rozhovorů s politickými představiteli Spojeného království či úředníky z britského ministerstva zahraničí. Dokumenty, které informují o vzájemných diplomatických návštěvách, jsou také velmi důležité, neboť jsem je shledala jako doposud velmi málo probádané.

Práce je též vhodně doplněna o prameny, které byly vydány tiskem. Jde především o *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*. Přestože byl tento sborník vydán v roce 1988, tedy v době komunistického režimu, kdy bylo téma Velké Británie v odborné historické literatuře většinou přehlíženo, obsahuje mnoho užitečných dokumentů právě k tématu této diplomové práce. Atmosféru let 1945 – 1948 mi také přiblížily memoáry, jejichž autoři jsou Edvard Beneš nebo Winston Churchill. Právě postavu prezidenta Beneše, jeho rozhodnutí a postoje na poli zahraniční politiky dobře dokresluje jeho tajemník Eduard Táborský ve své knize *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*.

Práci s materiály AMZV ČR nutně předcházelo studium sekundární literatury, v rámci něhož jsem se musela vyrovnat především s třemi autory, kteří se již dlouhodobě zabývají tématem zahraničních vztahů Československa na základě využití pramenů z domácích i zahraničních archivů. Letům 1945 - 1948 se věnují též všichni tři,

ovšem konkrétně k československo-britským vztahům přispěli především Petr Prokš a Vít Smetana. Třetím autorem je pak historik Jindřich Dejmek, jehož publikační činnost má poměrně široký záběr a jehož články či knihy se zaměřují na diplomacii ČSR už od roku 1918.

Dejmekův příspěvek z roku 2005, který se zabývá literaturou zaměřenou na československou zahraniční politiku mezi lety 1945 - 1948, poskytuje ucelený přehled bádání k tomuto tématu.² Dejmek seřadil jednotlivé práce chronologicky dle historických mezníků ČSR a zároveň je rozdělil podle oblastí, kterým se jednotliví autoři v rámci takto rozsáhlé látky věnují. Nezapomněl ani na zahraniční autory, kteří si vybrali Československo pro svůj historický výzkum a věnovali se jeho bilaterálním vztahům s dalšími státy. Dejmekův článek je tedy dobrým začátkem pro vytvoření si představy o seznamu publikací, které by neměl badatel opomenout, chce-li se zabývat otázkami zahraničně politické povahy v období tzv. třetí republiky.

Směřujeme-li pozornost výhradně na vzájemné vztahy mezi ČSR a Velkou Británií v poválečném období, byl to právě Petr Prokš pracující v Historickém ústavu Akademie věd, který jako první po listopadu 1989 přispěl k tomuto tématu. Nejprve vyšly dva jeho na sebe navazující články³ ve *Slovanském přehledu* v roce 1995. O šest let později rozšířil tuto problematiku ještě z československo-britských vztahů na vztahy s dalšími dvěma západními velmocemi – Francií a USA. Veškeré bádání shrnul pak ve své monografii *Československo a Západ 1945-1948* s podtitulem obsahujícím ony tři západní mocnosti.⁴ Kniha podává poměrně detailní obraz vztahů tehdejšího Československa a západních států v širších celoevropských souvislostech. Význam této knihy tkví podle mne především v tom, že text publikace je založen na archivních dokumentech, přičemž autor nevynechal ani Archiv ÚV KSČ. Domnívám se, že je na tomto místě možné tvrdit, že dodnes podobná publikace, která by se záměrně věnovala

² Srov. DEJMEK, Jindřich. *Zahraniční politika a mezinárodní postavení poválečného Československa (1945-1948). Přehled dosavadního bádání*. In: Český časopis historický, č. 3, 2005.

³ PROKŠ, Petr. *Londýn a Praha na počátku míru. (Příspěvek k historii československo - britských vztahů, květen 1945 - květen 1946)*. In: Český časopis historický, 93, č. 2, 1995; PROKŠ, Petr. *Londýn a Praha na počátku studené války. (Příspěvek k historii československo-britských vztahů v letech 1946-1948/9)*. In: Slovanský přehled, 81 [1], 1995.

⁴ PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií, s Francií v letech 1945-1948*. Praha : ISV nakladatelství, 2001.

jak diplomatickým, tak i hospodářským vztahům mezi Prahou a Londýnem v rozmezí let 1945 – 1948 a například rozšířila toto téma o další poznatky či čerpala zároveň i ze zahraničních archivů, nevyšla. Práce usiluje o obohacení výkladu týkajícího se hlavně diplomatických vztahů Čechoslováků a Britů nad rámec Prokšovy monografie. Petr Prokš i další autoři⁵ se totiž nemalou měrou věnují hospodářské otázce, což je logické vzhledem k tomu, že jsme s Brity neměli žádnou spojeneckou smlouvu, a tak oboustranný zájem panoval právě v ekonomické oblasti. Prokš velmi dobře vystihl atmosféru v tehdejší poválečné Evropě a možnosti, které jsme měli jakožto znovu obnovující se stát v rámci našeho bilancování v mezinárodních vztazích. V knize nechybí pohled Britů, které znepokojovala míra znárodnování průmyslových podniků a peněžních ústavů u nás, což autor nazývá počátkem odcizení se ČSR. Od začátku je také kladen důraz na vzájemné vztahy Západu s Východem. Napětí, které se mezi těmito dvěma bloky stupňovalo, sehrálo významnou roli v náhledu Britů na ČSR. A příklon Československa k Sovětskému svazu rozhodně ke zlepšení poměrů k Britům nepomohl.

Vít Smetana je autorem hned několika studií, které se zabývají obdobným tématem jako mnou předkládaná práce, ovšem očima Britů. Jeho příspěvky tedy hodnotí Československo pohledem britské strany především v roce 1947, s přesahem do února 1948. Autor využívá možnosti bádání v londýnských archivech, což je velmi užitečné pro dotvoření objektivnějšího náhledu na vztahy mezi Československem a Británií. Vít Smetana je autorem, který vyvrací historické mýty a nepřesnosti, a myslím si, že svým pohledem na tuto problematiku přispěl k vylepšení náhledu na postoj Velké Británie vůči ČSR v daném období.

Předkládaná diplomová práce čerpá také z četných publikací Jindřicha Dejmka. V knize *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)* věnuje autor i jednu velmi stručnou kapitolu právě československo-britským vztahům za třetí republiky.⁶ Tato publikace má ovšem velmi dobrý odkazový aparát, který mi byl

⁵ Rozbor literatury týkající se hospodářských vztahů mezi ČSR a Velkou Británií 1945-1948 viz níže v této kapitole.

⁶ Srov. DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 248-251.

inspirací pro mou další práci. Jindřich Dejmek již tradičně píše nejen o dějinách mezinárodních vztahů, ale také o diplomacii ČSR a našich diplomatech jako takových. Jeho dvě obsáhlé monografie s příznačným názvem *Diplomacie Československa I. a II.* mi tedy usnadnily práci v otázce obnovení Ministerstva zahraničních věcí ČSR na jaře 1945. Druhý díl je sepsán v podobě biografického slovníku, byl mi tedy dobrou pomůckou pro orientaci mezi úředníky, kteří pracovali pro Záměrní na nejrůznějších postech.⁷

Zcela jinou, ekonomickou oblastí v rámci vztahů ČSR a Velké Británie v daném období se zabývá další významný autor, právní historik Jan Kuklík, který ve třetí kapitole své knihy *Do poslední pence: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982* popisuje majetkoprávní a finanční vztahy našich dvou zemí.⁸ Ve své studii *Dalo se zabránit znárodnění britských investic v Československu v roce 1945?* se pak detailně věnuje tématu znárodnění a dopadům, které mělo přinést v mezinárodním měřítku. Konkrétně poukazuje na znárodnění v kontextu československo-britských vztahů, na které měl tento politicko-ekonomický krok dle autora velmi neblahý dopad.⁹ Otázku půjček a úvěrů, o které jsme měli po válce zájem a žádali jsme o ně Brity, dále řeší ve svých příspěvcích již zmíněný Petr Prokš,¹⁰ v souladu s nímž lze zkonstatovat, že diplomacie jde ruku v ruce s finančními a obchodními styky v bilaterálních jednáních. Avšak pojednání o hospodářských věcech není pojednáváním tématem a proto tato práce setrvává pouze v oblasti diplomacie.

Nelze také opomenout jednu z nejnovějších monografií, která vyšla v roce 2010 a nese název *Osvobozené Československo očima britské diplomacie* a pochází z pera Jana Kuklíka a Jana Němečka. Tato kniha je komplexní co do různorodosti oblastí

⁷ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha : Academia, 2012; DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů 1918 – 1992*. (Za spolupráce s J. Němečkem a S. Michálkem). Praha : Academia, 2013.

⁸ KUKLÍK, Jan. *Do poslední pence: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2007, s. 134-242.

⁹ KUKLÍK, Jan. *Dalo se zabránit znárodnění britských investic v Československu v roce 1945?* In: ADAMOVIČ, K.; BABČÁK, V.; BALKO, L.; BOHÁČ, R. *Pocta Prof. JUDr. Milanu Bakešovi, DrSc., k 70. narozeninám*. Vyd. 1. Praha : Leges, 2009.

¹⁰ Srov. PROKŠ, Petr. *Londýn a Praha na počátku míru. (Příspěvek k historii československo - britských vztahů, květen 1945 - květen 1946)*. In: Český časopis historický, 93, č. 2, 1995.

bilaterálních vztahů ČSR a Spojeného království. I zde nalezneme kapitoly věnující se hospodářským otázkám, nechybí ale ani témata věnující se kulturním vztahům či odsunu německých obyvatel z ČSR. Jak již název napovídá, publikace je psána optikou britských úředníků pracujících pro londýnské ministerstvo zahraničí, ponejvíce se pak kniha věnuje postavě britského velvyslance v Praze Philipa Nicholse. Autoři vyzdvihují především preciznost britských diplomatů a jejich schopnost analyzovat nastalou situaci v Československu po druhé světové válce. Celý text knihy ovšem mapuje události pouze roku 1945.

Nedílnou součástí využitě literatury jsou také odborné historické studie a články publikované převážně v historických časopisech či sbornících. Zde je kromě již zmíněných studií Víta Smetany důležité zdůraznit příspěvek Jindřicha Dejmka *Britská diplomacie a komunistický převrat v únoru 1948*. Autor se věnuje velmi detailně popisu událostí na přelomu let 1947 a 1948. Dejmek se zabývá příjezdem nově jmenovaného britského velvyslance Piersona Dixona do Prahy a jeho nástupem do funkce v napjaté politické situaci v lednu 1948. Autor také zařadil reakce britského premiéra Clementa Attleeho a úředníků ministerstva zahraničí v Londýně na únorové události v Československu.

2 Vize a plány v rámci československé zahraniční politiky

K pochopení postavení Velké Británie v rámci naší poválečné zahraniční politiky je důležité shrnout především vize a plány Edvarda Beneše, jakožto hlavního představitele tehdejší exilové vlády, a také někoho, kdo udával kurz zahraniční orientace ČSR. Beneš byl velmi zběhlým a uznávaným diplomatem a v rámci svých plánů ohledně budoucnosti ČSR vycházel ze svých zkušeností, schůzek a jednání s ostatními politickými představiteli spojenců a v neposlední řadě sledoval, ale i predikoval celkový vývoj válečné Evropy.¹¹

Vzhledem ke geografické poloze ČSR ve střední Evropě, jejím sousedům, válečným událostem a naplnění klíčových cílů zahraniční politiky pro poválečné Československo viděl Beneš jako nejlepší řešení udržovat mezinárodní styky a zajistit si podporu jak od západních mocností, tak i od SSSR. Tuto podporu vítězů nad nacistickým Německem, tedy hlavních hráčů na poli mezinárodního dění, Beneš potřeboval především proto, aby bylo možné dosáhnout jeho vizí, které se týkaly bezpečnosti a obnovy ČSR v jejich předmnichovských hranicích a transferu velké většiny německého, ale i maďarského obyvatelstva. To vše úzce souviselo s případnou změnou hranic vůči Německu, myšleno v náš prospěch, a také s otázkou reparací.¹²

Benešova koncepce, která měla zajistit stabilitu ČSR na mezinárodním poli a ochránit ji před další případnou německou agresí, vycházela z předpokladu, že spolupráce tří velmocí, tedy USA, SSSR a Velké Británie, bude nadále pokračovat i po válce.¹³ Beneš v této spolupráci spatřoval také základ poválečné obnovy Evropy.¹⁴

¹¹ Srov. TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Vyd. 1. Praha : Mladá fronta, 1993, s. 47; PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií, s Francií v letech 1945-1948*. Praha : ISV nakladatelství, 2001, s. 33; KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945 : právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha : Karolinum, 1998; DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata: Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje. (1935-1948)*. Praha : Karolinum, 2008.

¹² KLIMEK, Antonín. *Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa. (Od návratu z Moskvy v lednu 1944 do povstání na Slovensku.)*. In *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*. 9, č. 30, 1993, s. 25.

¹³ DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha : Centrum pro ekonomii politiku, 2002, s. 28.

Víru v kooperaci mezi Západem a Východem lze například vidět z úryvku dopisu, který zaslal svým spolupracovníkům do Československa 16. července 1944: „*Sovětské Rusko bude mít zájem s anglosaskými demokraciemi udržovat i po válce spolupráci, která se tak slibně rozvíjí. Bude potřebovat jejich pomoc v mnoha ohledech...*“¹⁵

I vzhledem k mnohým jednáním politiků ze Západu se Stalinem považoval Beneš SSSR za významného partnera.¹⁶ Sovětský svaz měl sloužit také jako pojistka proti Německu, kdy, jak sám řekl v jednom ze svých projevů, se SSSR v sousedství bude bezpečněji.¹⁷ Toto je jedno z dalších vysvětlení, proč Beneš považoval kontakty se Sovětským svazem za prioritní.

Vztahy se Západem však Beneš rozhodně nebral na lehkou váhu. Zdůrazňoval, že jsme ve středu Evropy a nemůžeme se odloučit ani od Východu ani od Západu.¹⁸ Je ale jasné, že mezinárodní situace zapříčinila větší náklonnost k SSSR, než tomu bylo v době před válkou, a to především kvůli období tzv. Mnichova. Tehdy se prezident Beneš mohl přesvědčit, že západní demokracie de facto selhaly.¹⁹ Na druhou stranu je Beneš považoval za naše přirozené spojence a stále si udržoval pevnou víru v lepší budoucnost. Po návratu do Prahy mimo jiné řekl: „*Myslím, že mnichovská lekce poučila Západ, že appeasement a obětování druhých se nakonec nevyplatí.*“²⁰

To, že Benešovi ležela na srdci rovnováha našich vztahů vůči Západu i Východu, lze dobře ilustrovat na situaci, kdy jsme se v roce 1943 chystali uzavřít spojeneckou smlouvu se Sověty. Ti se již ale před tím dohodli s Brity, že nebudou uzavírat smlouvy týkající se hranic a jiných poválečných otázek s dalšími státy dříve, jak po válce. Beneš, který o této úmluvě nevěděl, se rozhodl jednat a vše vyřešit, aniž by tím narušil dobré

¹⁴ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 17; PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 35.

¹⁵ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 31.

¹⁶ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 39.

¹⁷ Srov. DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 106.; Jiný projev prezidenta z roku 1944 ve Stání radě In BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války : řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-1945*. 6. dopl. vyd. Praha : Orbis, 1947, s. 370.

¹⁸ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 97.

¹⁹ BENEŠ, Edvard. *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Orbis, 1947, s. 294; TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 96.

²⁰ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 245.

vztahy s Brity.²¹ Mimo jiné toto potvrzují i instrukce, které zaslal Beneš našemu velvyslanci Zdeňkovi Fierlingerovi do Moskvy. Beneš píše, že chce, aby Fierlinger zůstal v této věci velmi zdrženlivý a vyčkal, až vše bude v klidu a bez konfliktu dohodnuto. Ve vztahu jak k Angličanům, tak k Rusům jsme se měli držet velmi loajálního jednání.²² Beneš tedy odložil svou cestu do Moskvy a Smlouva o československo-sovětském přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci byla podepsána až po stažení námitek Britů.²³

Stvrzení hlavní ideje mostu mezi Západem a Východem můžeme najít i v memorandu Ministerstva zahraničních věcí z léta roku 1945, kde se mimo jiné vyzdvihuje, že spojení se Sovětským svazem jako nejsilnější evropskou velmocí a sousedem ČSR nemůže zeslabit vztahy, nebo dokonce přerušit tradiční svazky se západními velmocemi, neboť spolupráce s Velkou Británií i Francií a zejména Spojenými státy musí být trvalou součástí československé zahraniční politiky.²⁴

Zaměříme-li se konkrétně na Velkou Británii a její místo v poválečných plánech ČSR, je třeba začít pohledem na válečná léta, kdy se ony budoucí postoje vůči této západní evropské demokracii formovaly. Můžeme si povšimnout, že i nedlouho po Mnichově v ní prezident Beneš spatřoval důležitého spojence. Již na počátku roku 1939 psal Hubertu Ripkovi z Chicaga, že jakékoli útoky vůči Anglii či Francii by nebyly moudré s tím, že se nechce dotknout těch, kteří jsou v těchto zemích odpůrci appeasementu (myšleno především Churchill, Eden).²⁵ Jistě věděl, že jich bude v budoucnu třeba v boji proti Německu, takže kritiku Anglie neviděl jako prozřetelný politický tah. Tím v této věci naléhal i na své spolupracovníky.²⁶

²¹ Tamtéž, s. 181.

²² *Telegrafická instrukce E. Beneše Z. Fierlingerovi ve věci československo-sovětské smlouvy z 5. července 1943*, Londýn viz NĚMEČEK, Jan. *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*. Vyd. 1. Praha : Státní ústřední archiv, 1999, dok. č. 2.

²³ Srov. TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 182; BENEŠ, E., *Paměti*, s. 364-365.

²⁴ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 79.

²⁵ Z Mnichova a všeho co se poté stalo Československu, vinil Beneš hlavně „appeasery“ a nikoli britskou opozici. SMETANA, Vít. *Beneš a Britové za druhé světové války*. In KALETA, P.; PEHR, M.; VAŠEK, P. *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2004, s. 75.

²⁶ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 55-56.

Právě při pobytu v Chicagu ve svém projevu z 18. dubna vytyčil Beneš zahraničně-politické cíle ČSR, kdy bylo zcela evidentní, že naše země může navázat právně na svou kontinuitu pouze tehdy, když bude dobře fungovat spolupráce protihitlerovské koalice v čele s Velkou Británií a Francií.²⁷ Navíc, jak píše ve svých pamětech, je dobré být taktní v tom smyslu, mluvit o Mnichovu co nejméně a to hned z několika důvodů. Je třeba mít na paměti pomoc obou zemí za doby první světové války a dále píše, že ti Angličané či Francouzi, které potkal od doby Mnichova, se za něj cítí vinni, takže slušnost ze strany československých politiků je na místě.^{28 29}

V květnu 1942 mimo jiné ve své depeši do Protektorátu Čechy a Morava Beneš zdůraznil dobré vztahy s Anglií jakožto státu, od kterého budeme žádat jídlo a suroviny. Tedy někoho, kdo pro nás bude klíčový z ekonomického hlediska.³⁰ Bylo také zjevné, že v témže roce naše exilová vláda velmi kvitovala podpis britsko-sovětské smlouvy, čímž se formálně utvořila aliance mezi Velkou Británií a SSSR.³¹ Jednak bylo toto spojení nezbytné pro porážku Německa, a tedy pro samotnou existenci ČSR, jednak se ale i tímto aktem potvrzovala Benešova koncepce budoucího mírového uspořádání v Evropě, které mělo stát na jak západních demokraciích z jedné strany a z druhé strany i na SSSR.³²

Později v roce 1943 před uzavřením smlouvy mezi námi a SSSR se lze též dočíst, že Beneš velmi litoval, že se nepodařilo uzavřít obdobnou smlouvu s Brity, čímž se opět vracíme ke snaze vyváženosti zahraničních vztahů ČSR.³³ Neměnnost názorů na zahraniční politiku ČSR lze vidět i o rok později z Benešova projevu ke Státní radě v Londýně, kdy hned v únoru opět připomněl, že spolupráce se Západem je nezbytná,

²⁷ DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 23-24.

²⁸ BENEŠ, E., *Paměti*, s. 338.

²⁹ Blízký Benešův spolupracovník Prokop Drtina ve své knize *Československo, můj osud* vzpomíná na setkání v prezidentově kanceláři po pádu Francie. Edvard Beneš prohlásil, že bez Angličanů není možné válku proti Hitlerovi vyhrát. Zároveň zavrhl jakékoli plány na možnou evakuaci do USA v případě, že by se snad Němcům podařila invaze do Británie. Pokud by k vpádu Němců přeci jen došlo, pokládal to za konec všech našich nadějí. In: HANAK, Harry. *Prezident Beneš, Britové a budoucnost Československa 1939-45*. In: *Historie vojenství*, č. 1, 1995, s. 18.

³⁰ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 248.

³¹ DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 245.

³² BENEŠ, E., *Paměti*, s. 9, 40-41.

³³ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 97.

a to především s Velkou Británií.³⁴ Právě v roce 1944 počali představitelé ministerstva zahraničí dělat jasné návrhy směrem k Velké Británii a naší poválečné spolupráci. V únoru se angažoval Jan Masaryk a v rozhovoru s britským velvyslancem Philipem Nicholsem³⁵ řekl, že bude-li Západ zásobovat ČSR, jistě to u nás podpoří západní hodnoty. O měsíc později přišel prezident Beneš s návrhem, který se týkal uložení 20 milionů liber právě v Londýně. Tyto prostředky měly být použity, pokud by u nás v budoucnu došlo k přílišným projevům extrémní levice. Nicméně tuto ideu okomentoval Nichols jako Benešův problém.³⁶

Vůbec asi nejdůležitějším krokem, o který měli naši politici zájem, bylo získat Brity jako jednoho z hlavních činitelů při obnově našeho státu. Proto zde padl návrh na uzavření dohody, která by se týkala správy vojsk, jež měla osvobodit naše území.³⁷ Tento návrh však nebyl přijat ze strany Velké Británie. Vzhledem k tomu, že Britové nepředpokládali, že by jejich vojska mohla dojít až k našim hranicím, a navíc pro ně bylo brzy se před invazí zabývat takovými plány, nijak tuto československou snahu nerefletovali.³⁸ Vyjádření britského ministerstva zahraničních věcí (dále též Foreign Office) znělo jasně: je třeba podpořit tendence československé zahraniční politiky a udržovat dobré vztahy, ale pouze za předpokladu, že z této podpory nevzniknou Britům žádné smluvní závazky. Navíc Britové odmítli vyslání styčného důstojníka na naše osvobozené území z obav, že by Rusové vyžadovali totéž pro sebe v ostatních západních zemích.

Nicméně v květnu 1944 se zástupci Foreign Office shodli, že jejich odmítavá stanoviska vůči Československu by měla být vyvážena nějakým veřejným gestem. Jako

³⁴ BENEŠ, E.; *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 381.

³⁵ Philip Bouverie Bowyer Nichols (1894-1962) studoval na Royal Naval College ve Winchesteru a později na Balliol College v Oxfordu. Na půdě Foreign Office začal působit v květnu 1920. Zastával řadu diplomatických funkcí na britských zastupitelských úřadech, např. ve Vídni nebo na Novém Zélandu. Během druhé světové války byl ve velmi častém kontaktu s hlavními představiteli československé exilové vlády v Londýně. Na počátku války vystřídal na postu britského velvyslance Roberta Bruce Lockharta a tento post zastával až do jejího konce. Ve své funkci zůstal i nadále po osvobození ČSR až do roku 1948. Více viz KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie : (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2010.

³⁶ HANAK, Harry. *President Beneš, Britové a budoucnost Československa 1939-45*, s. 34.

³⁷ DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 246-247.

³⁸ DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 247; PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 42.

řešení zvolili tzv. inspirovanou parlamentní interpelaci, kterou mělo být dáno jasně najevo, že osud ČSR není Británii lhostejný. Nakonec i díky přispění velvyslance Nicholse, který zdůraznil, že by mělo jít o prohlášení, jež by mohlo být citováno i směrem do naší země, se ministr zahraničí Anthony Eden v srpnu 1944 rozhodl přednést onu interpelaci v parlamentu.³⁹ Opět potvrdil, že smlouva s námi, vzhledem k poloze západních vojsk, není nutná s tím, že naopak uvítal smlouvu, kterou jsme měli se SSSR.⁴⁰ A dále velmi formálně vyjádřil přání ohledně budoucích přátelských bilaterálních vztahů.⁴¹

Další zklamání exilové vlády na sebe nenechalo dlouho čekat. V době, kdy se blížilo Slovenské národní povstání, požádali naši představitelé o dodávky zbraní na Slovensko, dále také o bombardování důležitých cílů a komunikací a celkovou vojenskou pomoc pro povstalce. Jak dnes již víme, Britové po dotazu na postup SSSR v této věci⁴² vydali stanovisko, kde bylo řečeno, že Slovenko spadá do sovětského operačního pásma. A postupně přenechali celou tuto záležitost Rusům.

Na těchto příkladech je patrné, že ač naše exilová vláda v čele s prezidentem Benešem usilovala o úzkou spolupráci s Velkou Británií, zájem druhé strany byl velmi malý. Optikou Britů je to zcela pochopitelné, protože již mezi válkami nepodporovali přijímání větších závazků na kontinentu.⁴³ Británie řešila především otázku svých kolonií, dále pak tradičně své zájmy v Řecku, aby neztratila svou pozici středomořské mocnosti. Jinou důležitou oblastí byl Balkán, kde se Churchill velmi snažil získat převahu nad Sověty a to v rámci mnoha jednání s Rusy.⁴⁴

³⁹ PREČAN, Vilém. *Vztah Britů k Československu v letech 1944-1945*. In: V kradeném čase : výběr ze studií, článků a úvah z let 1973-1993. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1994, s. 47-48.

⁴⁰ Celý text této smlouvy viz např. KOTYK, Václav. *Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1960*. Vyd. 1. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 93.

⁴¹ Celé znění této interpelace v Dolní sněmovně britského parlamentu a odpověď ministra zahraničí A. Edena viz Příloha č. 1.

⁴² SSSR nepřišlo s žádným oficiálním vyjádřením k pomoci povstalcům na Slovensku. Srov. PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 44.

⁴³ DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 16.

⁴⁴ Priority a zájmy Velké Británie shrnul Churchill v dopise z 13. října 1944, který zaslal svým kolegům z vlády. In: CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka. 6. díl, Triumf a tragédie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 233-235; PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 21-25.

Zde se dostáváme i k posouzení naplnění vizí a koncepcí poválečného mírového uspořádání dle návrhů Edvarda Beneše. Jeho plány byly založeny na předpokladech o již mnohokrát zmiňované kooperaci mezi Západem a Východem. Dnes můžeme velmi dobře posoudit, proč jeho vize neměly šanci na úspěch. Ale je také třeba říci, jak píše i Benešův osobní sekretář Eduard Tábořský, že nebylo Benešovou chybou, že jeho predikce nevyšly.⁴⁵

Shrneme-li jednání Velké trojky na Teheránské konferenci, můžeme toto s klidem tvrdit, aniž bychom chtěli Beneše kritizovat či hodnotit. Rozdělení sfér vlivu, které bylo velmocemi dohodnuto předem, mohl Beneš či jiní českoslovenští politici jen těžko ovlivnit. Navíc o dohodě z Teheránu, kde se USA, SSSR a Velká Británie domluvily v rámci dalších válečných operací, že ČSR de facto spadne do sovětského operačního pásma, nevěděli. O tomto usnesení byli naši představitelé informováni až v době Slovenského národního povstání.⁴⁶ Celkově můžeme toto rozhodnutí považovat za jakousi předeheru našeho popostrčení směrem na Východ, aniž bychom se o to v době oné konference jakkoli sami přičinili. Později během druhé významné schůzky Roosevelta, Churchilla a Stalina v únoru 1945 na Jaltě se zájmové sféry jen potvrdily. ČSR tímto spadala pod sovětskou kontrolu.⁴⁷

S koncem války se čím dál více projevovaly mocenské zájmy vítězných velmocí a další konflikty v Evropě byly na spadnutí. Jak Winston Churchill potvrzuje ve svých pamětech, jediným pojítkem mezi Západem a Východem byla právě nutnost zastavit Německo. Ale postoje Ruska ve smyslu zisku co největšího vlivu způsobily, že trvalý mír byl v Evropě neudržitelný. Mimo jiné v jednom z hlavních bodů, které přidal ke své stati o poválečné budoucnosti na kontinentu, uvádí, že osvobození Československa a vstup amerických armád do Prahy bude mít vážné důsledky.⁴⁸ Zde je vidět, že Benešův předpoklad ohledně důležitosti spojení Britů, Rusů a Američanů byl ve své podstatě správný, ale celkový odhad reálné situace a postupů, jež budou Rusové praktikovat, byl naopak mylný. Beneš dlouhodobě věřil, že Sovětský svaz půjde

⁴⁵ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 282.

⁴⁶ BENEŠ, E., *Paměti*, s. 375-377.

⁴⁷ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 26-27; LITERA, B.; TEJCHMAN, M.; VYKOUKAL, J. *Východ : vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha : Libri, 2000, s. 58.

⁴⁸ CHURCHILL, W., *Druhá světová válka*, s. 441-442.

směrem doprava a tím se přiblíží západním demokraciím, zatímco západ se bude více přiklánět k socialismu, myšleno k hospodářskému plánování a ekonomickým regulacím. SSSR měl podle Beneše připouštět více politických a kulturních svobod, což by vedlo k postupnému sbližování těchto politických systémů, a tímto logicky k mírovému soužití.⁴⁹

Z Benešových pamětí je znát, že poměr 50:50 by byl v zahraniční politice pro naši budoucnost nejlepší. Touto strategií chtěl Beneš získat prostor pro co možná nejsamostatnější politiku ČSR. Nemůžeme ale tvrdit, že by byl Beneš či jeho spolupracovníci zcela naivní a mysleli si, že konkrétně na Brity lze, co se našeho poválečného vývoje týká, spoléhat ve velkém. Poté, co Velká Británie odmítla nabídku na uzavření spojenecké smlouvy s ČSR, v rozhovoru s československým ministrem financí L. K. Feierabendem Beneš poznamenal, že Angličané i nadále nemají žádný zájem o naši evropskou oblast. „*Neležíme na moři, jsme v srdci Evropy, jsme jim dalekou a neznámou zemí, jak by řekl Chamberlain,*“ dodal.⁵⁰ Když se Beneš v lednu 1944 setkal v Alžíru s Charlesem de Gaullem, řekl, že záležitosti ČSR jsou pro Churchilla marginální, protože až dosáhne obranné linie na Rýně a v Alpách, pak už bude mít jedinou starost, která se bude týkat Středomoří. Zhodnocení postoje jak Velké Británie, tak i Spojených států vůči ČSR rozhodně neviděl optimisticky.⁵¹ Později, v souvislosti s povstáním na Slovensku, vytkl Beneš velvyslanci Nicholsovi, že se ČSR nedostalo od Britů pomoci, doslova si zapsal, že nás nechali Britové na holičkách. Zároveň Nicholsovi zdůraznil, že by nám nemělo být vyčítáno, pokud se obracíme na Východ k Rusům, když se ze Západu podpory nedostává.⁵² Události kolem slovenského povstání také Beneše utvrdily v tom, že západní spojenci respektují ony dohodnuté sféry vlivu, přičemž ČSR ponechali v sovětské operační zóně. Jistě si sám uvědomil, že míra československé suverenity je tímto mnohem menší, než předpokládal.⁵³

⁴⁹ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 30.

⁵⁰ RATAJ, Jan. *Koncepce prezidenta E. Beneše na obnovu československé suverenity a československo-sovětský konflikt roku 1944*. In: *Spory o dějiny II. : sborník kritických textů*. 1. vyd. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 1999, s. 19-20.

⁵¹ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 38.

⁵² KLIMEK, A., *Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa*, s. 30.

⁵³ BENEŠ, E., *Paměti*, s. 376-377.

3 Návrat domů přes Moskvu

Vzhledem k vývoji války na konci roku 1944 a postupu vojsk na obou frontách, měl prezident Beneš pochopitelně zájem na tom, aby se mohl co nejdříve vrátit domů. Jeho prioritou byl přesun ideálně přímo na naše postupně osvobozované území.⁵⁴ K tomu ovšem nedošlo a návrat si vyžádal zastávku v Moskvě. Tedy z dnešního pohledu důležitého historického milníku, který předurčil zahraniční politiku tzv. třetí republiky.⁵⁵

Ještě než Beneš odletěl do SSSR a odtud se po dvoutýdenních jednáních vrátil zpět z exilu do své vlasti, absolvoval poslední setkání s Winstonem Churchillem v Chequers u oběda. Z Benešova záznamu tohoto rozhovoru plyne, že atmosféra u oběda byla uvolněná a přátelská. Před začátkem oficiálního sezení byli Beneš a Churchill chvíli sami a prezident Beneš zde neskryvaně vyjádřil své obavy ohledně osvobozování ČSR Rudou armádou. Oba politici věděli o nebezpečí budoucí sovětské politiky, především co se týče vlivu a rozpínavosti v Evropě. Beneš vyslovil přání: „Doufám, že se vše dá zvládnout.“ A poznamenal, že vůči Sovětskému svazu udělal maximum v rámci našich bilaterálních vztahů. Během oběda se probíralo hned několik témat včetně postavení Francie na mezinárodní scéně a budoucnost Německa.⁵⁶

Na závěr schůzky se Beneš s Churchillem rozloučili s tím, že zůstanou v písemném kontaktu. Jak však potvrzuje Jindřich Dejmek, takovéto písemnosti, vzkazy či dopisy, kromě neoficiálnějších projevů, se v Benešových dokumentech nenachází.⁵⁷ Nutno dodat, že je to pro nás z historického hlediska škoda. Jistě by takováto korespondence, především méně oficiálního rázu, mohla prozradit více o vztahu těchto dvou významných státníků. I proto, jak píše ve svém příspěvku Vít Smetana, souhlasím

⁵⁴ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 222.

⁵⁵ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 46-47.

⁵⁶ Benešův záznam o rozhovoru s W. Churchillem z 24. února 1945 viz NĚMEČEK, J.; *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, dok. č. 244; Tuto událost též zmiňují další autoři srov. DEJMEK, J., *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, s. 498; KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 27-28; PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 46; TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 223.

⁵⁷ DEJMEK, J., *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, s. 498.

s tím, že Beneš jakožto sociolog nahlížel na své zahraniční politické partnery až v druhé řadě. Snažil se situaci vždy nejprve hodnotit skrze společenská hnutí a trendy, než-li skrze jednotlivé individuality státníků.⁵⁸ Je to patrné i ze stylu psaní v jeho pamětech. Zde je dobré citovat Benešův komentář k napadení Sovětského svazu Německem, kterým vystihl styl svého politického uvažování: „*Nepočítám s lidmi, ale pouze se společenskými silami. Proto si nevšímám toho, co jednotlivci dělají. Spíše analyzuji vývoj a kalkuluji se způsobem, jakým je ovlivňován sociálními silami. Proto jsem si absolutně jistý, že Rusko vstoupí do války proti Německu.*“⁵⁹

Otázku, proč si Beneš s Churchilllem více nedopisovali, dnes již asi těžko přesně zodpovíme. Můžeme se domnívat, že pro rozsáhlejší korespondenci již neměli ani jeden žádný pádný důvod - vzhledem k dalšímu politickému dění v Británii, kdy po válce Churchill ztrácí po prohraných volbách křeslo premiéra. Víme, že se vzájemně respektovali, ale nebyli blízkými přáteli a neměli tedy ani osobní potřebu se dále více kontaktovat.

V době rozloučení s britským předsedou vlády již probíhaly přípravy na cestu do Moskvy. Byla tu samozřejmě i možnost vyčkat déle v Londýně až na samotné osvobození Prahy. K této variantě navíc přispěl záchvat mrtvice u prezidenta, kvůli kterému byl z pochopitelných důvodů odlet do Moskvy odložen. Pokud by Beneš zůstal v Anglii, s přihlédnutím k jeho zdravotnímu stavu, nikdo by mu to nemohl vyčítat. Nicméně i přes své zdravotní obtíže prezident trval na co nejbližším termínu návratu.⁶⁰ V jeho rozhodování sehrálo roli hned několik faktorů. Rudá armáda již postupně osvobozovala území Slovenska, tudíž se dalo z Moskvy cestovat zpět do ČSR a začít zde pracovat na obnově našeho státu. Beneš jakožto vrchní velitel armády chtěl převzít kontrolu nad bojovými operacemi, které probíhaly v rámci osvobozování.⁶¹ Krom jiného Kreml tlačil na naši vládu hlavně ohledně uznání komunistického politického výboru v Lublinu. A nešlo také přehlédnout situaci na Podkarpatské Rusi, kde čile probíhala sovětská propaganda za připojení k Ukrajině. Československé úřady byly z Podkarpatské Rusi vypovězeny, což budilo obavy, aby něco obdobného nenastalo i na

⁵⁸ SMETANA, V., *Beneš a Britové za druhé světové války*, s. 73.

⁵⁹ HANAK, H., *Prezident Beneš, Britové a budoucnost Československa 1939-45*, s. 17.

⁶⁰ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 222-224.

⁶¹ RATAJ, J., *Koncepce prezidenta E. Beneše na obnovu československé suverenity*, s. 45.

území Slovenska.⁶² Dále se jednalo o uzavření dohod ohledně budoucího politického uspořádání ČSR s komunistickým exilovým odbojem, který sídlil právě v Moskvě. A navíc, jak vzpomíná E. Táborský, bez sovětské pomoci, ale zároveň i souhlasu se nedalo jinak než do Moskvy odjet.⁶³

Jak jsem již poznamenala výše, moskevská jednání v březnu 1945 byla klíčová z hlediska československé poválečné zahraniční politiky. Celkové znění rozhovorů mezi „londýnskými“ a „moskevskými“ politiky bylo sepsáno ve dvaatřiceti stránkovém dokumentu, který se stal základem pro tzv. Košický vládní program, tedy budoucí program vlády Národní fronty.

Finální podoba IV. článku tohoto prohlášení, který se zabýval naší zahraniční politikou, dává nejvíce prostoru spolupráci se SSSR, a to ve všech ohledech.⁶⁴ Co se jiných zemí, respektive Velké Británie, týká, je zmíněna jmenovitě na konci posledního odstavce v rámci formulace o utužování vzájemných přátelských vztahů.⁶⁵ Vezmeme-li v potaz Benešovy vize týkající se zahraniční politiky, je evidentní, že koncepce mostu mezi Západem a Východem nebyla tímto programem naplněna. Tuto tezi potvrzuje i nenaplnění zásad, které si ve svém akčním programu vytyčili členové československé strany sociálně demokratické. Tento program se datuje k 18. únoru 1945 a v rámci zahraničně politických otázek ČSR zdůrazňuje prohloubení vztahů se západními demokraciemi jmenovitě mimo jiné právě s Velkou Británií.⁶⁶

Soustředíme-li se na příčiny, které vedly k onomu výslednému znění IV. článku, je třeba říci, že komunističtí politici byli na jednání velmi dobře připraveni a povedlo se jim prosadit všechny jejich ideje ohledně bilaterálních vztahů mezi námi a SSSR. Od začátku si šli pevně za svým cílem, kdy hlavní kurs byl nastaven pouze na Moskvu.⁶⁷ Jak víme, Beneš, ač hlavní tvůrce a představitel zahraniční politiky ČSR, do jednání nezasahoval. Jednal dle svého přesvědčení o nadstranickosti prezidenta

⁶² DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 26-27, 105.

⁶³ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 224-225.

⁶⁴ Celé znění IV. odstavce tzv. Košického vládního programu viz Přílohu č. 2.

⁶⁵ KOTYK, Václav. Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1960, s. 45.

⁶⁶ KLIMEŠ, Miloš et cons., *Cesta ke květnu: vznik lidové demokracie v Československu*. Díl I. Sv.1. Praha: Československá akademie věd, 1965, dok. 122.

⁶⁷ DEJMEK, J., *Edvard Beneš*, s. 502-504; TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 237-238.

a chtěl, aby se členové budoucích vládních stran dohodli sami mezi sebou.⁶⁸ Navíc se držel své zásady zacházet s komunisty jako s každou jinou demokratickou politickou stranou a tímto jí dát šanci se projevat též demokraticky.⁶⁹ Nechal tedy zástupce londýnského exilu, aby se s komunisty dohodli sami, a to i ve věci zahraničních vztahů, které považoval za svou doménu, a tudíž i osud dosavadní linie zahraniční politiky zůstal v rukou někoho jiného.

Jak je patrné z moskevských rozhovorů, které se přímo týkaly vztahů se západními státy, myšleno Británií a Francií, národní socialista J. Stránský se mimo jiné nechal slyšet, že by se rád poradil právě s prezidentem, který je v těchto otázkách odborníkem. A. B. Laušman hned dodává, že je spravedlivé uvést do programu výslovně vztahy, jež máme s Anglií. Ovšem postoj komunistů k Západu byl zcela jasný a nebylo pro ně jednoduššího argumentu, než kontrovat tím, že s Brity nemáme žádnou smlouvu. Rétorika komunistických představitelů byla více než konkrétní, řekněme nijak váhavá. Chtěli především demonstrovat svou nezpochybnitelnou orientaci na Východ a státy spřátelené se SSSR.⁷⁰

Všichni politici se logicky v debatě soustředili na otázky našich hranic s Polskem a také Podkarpatskou Rus, nicméně Prokop Drtina připomněl, že by neměli opomenout Anglii a poděkovat jí za pomoc, již poskytla ČSR za války. To Gottwald přešel rychlým souhlasem, ale ihned následoval jeho známý výrok o tom, že bychom měli přestat sedět na dvou židlích; myšleno konečně si zvolit, zda se přikloníme definitivně na Západ či Východ. Tímto opět snížil důležitost vztahů se západní Evropou a zdůraznil, že tentokrát musí být zcela evidentní, že ČSR sedí pouze na jedné židli, myšleno té východní.⁷¹

Jednání lze tedy shrnout tak, že Británie přišla zkrátka a prim rozhodně hrál SSSR, což se promítlo i v obsahu onoho IV. článku. Přestože demokratičtí politici věřili, že by ČSR měla hrát úlohu prostředníka mezi SSSR a západními státy, jakožto někoho, kdo bude napomáhat překonávat nedůvěru právě Západu vůči Východu soudě podle

⁶⁸ Tamtéž, s. 503.

⁶⁹ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 246.

⁷⁰ VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 11.

⁷¹ Tamtéž, s. 12.

záznamů z moskevských jednání a znění budoucího programu vlády se jim tuto ideu nepovedlo ani předeštířit, natož prosadit.⁷²

⁷² PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 51.

4 Praha a Londýn – politicko-diplomatické vztahy v roce 1945

V rámci dohod mezi československými demokratickými a komunistickými politiky byla ustanovena nová poválečná vláda. Přestože se komunistům podařilo získat mnohem větší počet křesel, než původně Edvard Beneš plánoval, své místo na postu ministra zahraničí si udržel Jan Masaryk.⁷³ Zároveň bylo dohodnuto, že státním tajemníkem MZV se stane bývalý poslanec KSČ Vladimír Clementis.⁷⁴ Ten zastupoval Jana Masaryka vždy, když byl nepřítomen. První příležitost pro nového tajemníka se naskytla ihned po přesunu naší politické reprezentace na osvobozené Slovensko.⁷⁵ Clementis nahradil Masaryka hned na několik týdnů, protože Jan Masaryk odjel z Moskvy přes Londýn na zakládající konferenci OSN do San Franciska.⁷⁶

I přes značný vliv, který v rámci svého postavení na ministerstvu získal Clementis pro komunisty, navázalo Zamini na svou předválečnou politiku, především

⁷³ Složení poválečné vlády Národní fronty Čechů a Slováků a personální obsazení jednotlivých resortů bylo dohodnuto ve dnech 27.- 29. března 1945 v Moskvě v přítomnosti zástupců strany lidové, komunistů, sociálních demokratů, národních socialistů a zástupců Slovenské národní rady. Vláda byla oficiálně jmenována 4. dubna 1945 v Košicích. Její personální složení lze nalézt např. In KLIMEŠ, Miloš et cons., *Cesta ke květnu: vznik lidové demokracie v Československu*. Díl I. Sv.2. Praha: Československá akademie věd, 1965, s. 727.

⁷⁴ Vladimír Clementis se narodil v roce 1902. Vystudoval na Právnické fakultě v Praze. Do KSČ vstoupil v roce 1924 a mezi lety 1935-38 byl za tuto stranu také poslancem. Ovšem v roce 1939 se s KSČ rozešel, a to kvůli jeho kritice SSSR po uzavření paktu s nacistickým Německem. Za války působil jako redaktor BBC ve Velké Británii. Po smrti Jana Masaryka byl Clementis v březnu 1948 jmenován ministrem zahraničí. Ačkoli se po válce do KSČ vrací, jeho „zrada“ mu byla v rámci procesů v 50. letech připomenuta. V roce 1952 byl Clementis odsouzen k trestu smrti a následně popraven.

Srov. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha : Academia, 2012, s. 114; Životopis Vladimíra Clementis lze také najít na internetových stránkách Ministerstva zahraničních věcí ČR, dostupné na <http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii_vladimir_clementis.html>.

⁷⁵ Pobyt československé vlády v Košicích a problémy s přesunem spojeneckých diplomatů (včetně Angličanů) do Československa ve svém příspěvku *V sovětském objetí: Prezident a vláda v osvobozených Košicích 1945* detailně rozebírá Jan Němeček. In HRBEK, J.; KOKOŠKA, S. *Nultá hodina?: Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*. Vyd. 1. Praha : Euroslavica, 2011, s. 19-34.

⁷⁶ MOULIS, Vladislav. *Poslední léta Jana Masaryka*. In: Spory o dějiny II. Sborník kritických textů. 1. vyd. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 1999, s. 68-69.

právě díky osobě Jana Masaryka. Kontinuitu s předválečnou, demokratickou linií zajišťovali také navrátilivší se úředníci či obnova původní základní organizační struktury ministerstva. Je ale důležité říci, že během následujících měsíců se ukázalo, že hlavní kurz naší zahraniční politiky bude určovat vláda Národní fronty. Stejně tak i pozice prezidenta Beneše zřetelně oslabil, dosah jeho vlivu na záležitosti zahraničně politické povahy se s pobytem v Londýně nedá srovnat.⁷⁷

Po návratu vlády do Prahy započala v Černínském paláci ona zmíněná obnova struktur ministerstva zahraničí. Z hlediska provádění zahraniční politiky byla nejdůležitější tzv. politická sekce, jejímž úkolem bylo kontrolovat činnost všech ostatních oddělení po stránce politické. Právě v této sekci jsme mohli najít teritoriální oddělení, která, jak již název napovídá, se dělila podle územních celků, jež pod dané oddělení spadaly. Velkou Británii a její impérium mělo na starosti čtvrté oddělení, jejímž přednostou byl Pavel Růžička.⁷⁸⁷⁹

Na londýnské ambasádě i nadále pokračoval ve funkci našeho velvyslance Max Lobkowicz,⁸⁰ a to až do roku 1947. Ovšem většinu praktické agendy a zpráv, jež putovaly do Prahy, za něj vyřizovali jeho spolupracovníci, v jejichž čele stál velvyslanecký rada, tedy zástupce Lobkowicze, Jaroslav Císař.⁸¹

⁷⁷ DEJMEK, J.; *Diplomacie Československa. Díl I.*, s. 119.

⁷⁸ Pavel Růžička (1887-1961) od roku 1921 začal působit v československé diplomacii na MZV. Pracoval na mnoha postech a v roce 1936 se stal československým konzulem v Irsku. Jako bývalý legionář byl v roce 1941 předčasně penzionován, ale v květnu 1945 nastoupil jako ministerský rada na obnovené MZV. V červnu 1947 byl jmenován velvyslancem v Irsku. Kvůli nastalé politické situaci u nás nakonec zůstal po únoru 1948 v exilu. Více viz DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů 1918 – 1992*. Praha : Academia, 2013, s. 211-212.

⁷⁹ DEJMEK, J.; *Diplomacie Československa. Díl I.*, s. 122-123.

⁸⁰ Max Lobkowicz (1888-1967) vystudoval Právnickou fakultu české univerzity v Praze. Již v říjnu roku 1920 byl jmenován legačním tajemníkem I. třídy na vyslanectví v Londýně, kde formálně působil do roku 1929. Do Londýna se znovu vrací v roce 1938, zde byl také o tři roky později jmenován vyslancem československé exilové vlády u britské vlády. Na tomto postu setrval až do ledna 1947. Ze služeb československé diplomacie byl oficiálně propuštěn v listopadu 1948 (jeho majetky mu byly zabaveny komunistickým státem). Dožil v USA, v Massachusetts, kde zemřel. Více viz DEJMEK, J.; *Diplomacie Československa. Díl II.*, s. 145-146.

⁸¹ Jaroslav Císař se narodil v roce 1894. Mezi lety 1912-1917 studoval na univerzitě v New Yorku fyziku, astronomii a matematiku. Během své bohaté kariéry pracoval mimo jiné jako novinář a astronom. V letech 1918-1919 byl tajemníkem prezidenta T. G. Masaryka. Na počátku dvacátých let začal působit v diplomacii. Po vypuknutí 2. světové války odjel do exilu, do Londýna a pracoval pro MZV

4.1 Poděkování Velké Británii za pomoc během válečných let

Jednou z prvních věcí, které prezident Beneš vykonal ihned po svém návratu do osvobozeného hlavního města, bylo zaslání dvou děkovných poselství do Velké Británie, jmenovitě anglickému králi Jiřímu VI. a ministerskému předsedovi Winstonu Churchillovi. Dokladem budiž to, že Edvard Beneš završil svou cestu republikou projevem v Praze na Staroměstském náměstí 16. května 1945,⁸² a jak potvrzuje velvyslanec Lobkowicz, oba dopisy obdržel v noci ze 17. na 18. května. Max Lobkowicz chtěl předat ono poselství králi osobně, ovšem audience mu z důvodu králova odjezdu nebyla udělena. Poselství bylo tedy zanecháno v rukou soukromého králova tajemníka přímo v Buckinghamském paláci.

Dopis králi je poněkud delší ve srovnání s textem, jež byl určen Churchillovi. Vzhledem k tomu, že Beneš jako hlava našeho státu psal oficiálnímu nejvyššímu představiteli Británie, dovolil si zde poděkovat jménem československého lidu obyvatelům celého britského impéria. Nezapomněl vyzdvihnout pohostinnost Britů a především jejich vytrvalost v bojích za svobodu. Jeho obdiv pak patřil nezlomnému duchu Britů a všem jejich bojovým složkám. Prezident také vyjádřil přání, aby naše přátelské styky pokračovaly i nadále.⁸³

Víme, že druhé poselství nechal Lobkowicz doručit do Downing Street č. 10 ještě 18. května odpoledne.⁸⁴ Z textu telegramu pro Churchilla, kterého Beneš nazývá svým přítelem, lze vyčíst neskonale vděčnost a vzdání díků za pomoc během válečných let. Náš prezident též vyslovil obdiv Churchillově práci, díky které se Evropa opět mohla stát svobodnou a demokratickou. Na závěr dopisu mu Edvard Beneš přeje hodně zdraví v dalším pracovním úsilí.⁸⁵

československé exilové vlády. Od listopadu 1945 působil jako rada-vyslanec na naší ambasádě v Londýně. Ze služeb MZV byl však v roce 1948 propuštěn. Rok poté odešel do Velké Británie, kde přednášel astronomii a astrofyziku na univerzitách. V roce 1980 se vrátil zpět do vlasti a dožil v Brně. Více viz DEJMEK, J., *Diplomacie Československa. Díl II.*, s. 45.

⁸² DEJMEK, J., *Edvard Beneš*, s. 522.

⁸³ Celý text tohoto děkovného poselství viz Přílohu č. 3.

⁸⁴ Celý text tohoto děkovného poselství viz Přílohu č. 4.

⁸⁵ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 172/dův/45, Londýn 22. 5. 1945.

Obě poselství vystihují atmosféru, jež panovala mezi našimi národy v době osvobození. Jak vzpomíná ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, naše vztahy s Velkou Británií byly přátelštější než kdy předtím.⁸⁶ Není důvodu nevěřit jeho hodnocení, vždyť zahraniční odboj měl od léta 1939 své centrum právě v Londýně. Šlo tedy o období, kdy šla historie Československa doslova ruku v ruce s tou britskou.

V osobním archivu Edvarda Beneše jsou v dokumentaci, kterou si zakládal sám prezident, uschovány oba tyto telegramy, avšak ve svém původním, českém znění.⁸⁷ Dopisy jsou psány na stroji, připraveny k překladu, i když v obou můžeme najít poznámky psané perem, což byly jistě poslední úpravy dělané před odesláním. Porovnáme-li pečlivě originály psané Benešem v češtině s překlady do anglického jazyka, můžeme si povšimnout, že jedna věta z poselství určenému králi Jiřímu VI. byla vynechána. Proč se tomu tak stalo, o tom můžeme pouze spekulovat. Celá věta v češtině je dobře čitelná, takže je nejpravděpodobnější, že ji překladatel vynechal nedopatřením. Ona věta, která měla být také součástí děkovného dopisu, zněla: *Prožívali jsme s britským lidem těžká utrpení, která mu připravila letecká válka, a radovali se s ním z úspěchů, kterých dosáhlo spojenecké letectvo v odvetné letecké válce.* Beneš tak chtěl do svého textu zahrnout všechny tři základní složky britské armády, avšak překlad hovoří pouze o pozemních a námořních silách, protože právě chvála královského letectva byla zřejmě náhodou z poselství vypuštěna.

K osobnosti Winstona Churchilla je dobré podotknout, že obsah děkovného dopisu není nijak překvapivý. Edvard Beneš i jeho spolupracovníci mu byli za mnohé skutečně vděční. Poté co Beneš opustil Spojené státy v létě 1939, směřující do Anglie, byl ihned Foreign Office varován, aby byl k československým otázkám na veřejnosti pokud možno zdrženlivější, respektive se „důvěrně očekávalo“, že prezident nebude zneužívat britské pohostinnosti.⁸⁸ Byl to právě Churchill a Eden, kteří ho brzy po příjezdu pozvali na oběd, jež měl symboliku neverejné politické demonstrace. Beneš tento oběd popisuje jako událost, která se nakonec stala manifestací za Československo. A byl to konkrétně Churchill, který ostatní přítomné dojal svým upřímným výstupem na podporu naší věci. Mimo jiné slíbil, že *mír, který bude teprve tvořen, nebude dělán*

⁸⁶ RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. 1. vyd. Brno : Atlantis, 1995, s. 40.

⁸⁷ AÚTGM, EB III, k. 75, sign. P 75/Varia A10, Praha 16. 6. 1945.

⁸⁸ SMETANA, V., *Beneš a Britové za druhé světové války*, s. 76.

bez Československa.⁸⁹ Je jasné, že takováto podpora v době, kdy byl Beneš pro další představitele tehdejší britské vlády spíše přítěží, musela všechny v Benešově okruhu velmi potěšit. Edvard Beneš navíc věřil, že Churchill se stane příštím předsedou vlády.⁹⁰ Jeho předpoklad byl v této věci správný a výrazné pomoci se nám od Churchilla již jako ministerského předsedy dostalo i v procesu uznání československé vlády.

20. dubna 1941 vykonal Churchill i se svou chotí návštěvu u československých ozbrojených sil v Leamingtonu. Na rozloučenou mu naši vojáci zazpívali *Rule Britannia*, což premiéra dojalo až k slzám. Výsledkem návštěvy byla Churchillova intervence ve věci urychlení změny statusu naší prozatímní vlády. Churchill převzal od Beneše memorandum, ve kterém byla žádost o uznání naší vlády, a navíc do něj sám připsal poznámku, kdy se podívoval, proč celá záležitost trvá tak dlouho.⁹¹

Beneš ve svých memoárech také připomíná svou cestu do Alžíru, kam ho pozval Churchill, a to při návratu ze SSSR v roce 1943. Jméno Churchilla spojil se zásluhami Británie ve válce, s útrapami, které vydržela, a také s konečným vítězstvím, k němuž Britý jejich ministerský předseda vede. Zároveň zdůrazňuje, že Churchill byl tím, kdo jako *první* prohlásil konec Mnichova a nikdy nezaváhal jako přítel ČSR. Po celou dobu války nám pomáhal, kde mu to bylo umožněno.⁹²

4.2 Předvolební situace ve Velké Británii

V první polovině roku 1945 můžeme pozorovat, že zájem Československa o britské dění na tamní politické scéně i nadále pokračoval. Ministerstvo zahraničí bylo podrobně informováno především o předvolební atmosféře a náladě obyvatel ve Velké Británii. Zaměstnanci naší ambasády v Londýně zpravovali Prahu o dojmech, jež nabyli, ať už z tábora labouristů nebo konzervativců. Mimo jiné je krom volebních prognóz zajímavý i názor obou politických stran na současné i budoucí dění v Československu.

⁸⁹ BENEŠ, E., *Paměti*, s. 122-125.

⁹⁰ TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 62.

⁹¹ Srov. TÁBORSKÝ, E., *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s.65-66; BENEŠ, E., *Paměti*, s. 299.

⁹² BENEŠ, E.; *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 379-380.

Jedním z hlavních londýnských referentů byl mezi jinými dr. Viktor Fischl,⁹³ který během válečných let působil jako styčný úředník mezi československou exilovou vládou a československým výborem britského parlamentu. Po válce byl jmenován tajemníkem československého velvyslanectví. Nutno říci, že z jeho zpráv je patrné, že byl velmi dobře obeznámen s politickými poměry ve Velké Británii. K nejlepšímu zhodnocení situace mohl využít své zkušenosti a kontakty s vrcholnými představiteli hlavních politických stran.

Na 5. července byly v Británii vypsané parlamentní volby, které se konaly po dlouhých deseti letech. Před válkou volili Britové naposledy v roce 1935 a od roku 1940 vláda každoročně využívala tzv. prolongační akt, čímž zajistila fungování vládní koalice po celou dobu války. Složení obou sněmoven tedy nereprezentovalo veřejné mínění obyvatel. To se mělo krátce po skončení druhé světové války změnit. Winston Churchill podal 23. května demisi, a jak popisuje ve své zprávě dr. Fischl, nový jednobarevný kabinet, který Churchill sestavil, nebyl míněn jako přechodný, ale naopak jako ukázka budoucí vlády, pokud konzervativci vyhrají volby.⁹⁴ Britský premiér tento politický krok vysvětlil ve svých pamětech. Podání demise viděl jako jedinou možnost, která mu po rozchodu s konzervativci zbyla.⁹⁵

Cesta, která vedla ke zmíněnému termínu voleb, nebyla pro britské politiky snadná. Je nutné říci, že i přes válečné útrapy se jak konzervativci, tak i labouristé snažili na volby v rámci možností připravit, pokud možno tak, aby na svou stranu získali atraktivní kandidáty a stejně tak i voliče. Dohady ohledně doby konání volebního období začaly již v létě v roce 1944, kdy bylo zřejmé, že spojenci ve válce zvítězí. Konzervativci se snažili termín voleb co nejvíce oddálit. Hlavním důvodem byla obava ze zisku nižšího počtu mandátů, protože i konzervativci věřili, že veřejné mínění v zemi a zejména mezi vojáky se přiklání spíše doleva, což by nahrávalo labouristům.

⁹³ Viktor Fischl (1912-2006) byl spisovatel a diplomat působící v československých službách. Od roku 1939 pobýval v exilu ve Velké Británii, v letech 1940-1945 pracoval na Ministerstvu věcí exilové vlády v Londýně. V letech 1945-1949 byl naším tiskovým atašé v Londýně. Srov. NĚMEČEK, J.; *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, s. 643

⁹⁴ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 5657/dův/45, Londýn 2. 5. 1945.

⁹⁵ Celý svůj postup v této věci a nové složení vlády rozepsal příslušně v VI. dílu svých memoárů, v kapitole s příznačným názvem *Konec koalice*. CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka*. 6. díl, *Triumf a tragédie*, s. 575-577.

Zachování vlády koalice odůvodňovali především nutností jednoty i po válce. Jednak tu zbýval ještě další válečný soupeř a to Japonsko, jednak měla být Británie schopná vystupovat jednohlasně na mírových konferencích vůči vojenskému vítězi v podobě SSSR a hospodářky mnohem silnějším Spojeným státům. Před labouristy stála naopak otázka, zda je pro ně výhodné ve vládní koalici setrvat i nadále. V polovině roku 1944 se množily názory, že zůstat ve vládě straně spíše škodí. Později, když bylo jasné, že válka bude trvat již jen několik měsíců, si labouristé uvědomili, že by pro ně bylo lepší koalici nerozbíjet. Nechtěli být obviněni z narušení jednoty země ještě v době bojů a zároveň se nechtěli nechat připravit o zásluhy za blížící se vítězství.⁹⁶ Toto byl pouze výtah nejdůležitějších informací, jež v rámci vývoje britské politické scény obdrželo československé ministerstvo zahraničí od svého londýnského referenta.

Srovnáme-li hodnocení předvolební situace, která byla zasílána na Zamini a pohled tehdejší britského premiéra, můžeme potvrdit, že sám Churchill ve svých memoárech přiznal, že období, kdy měl být stanoven termín konání všeobecných voleb, pro něj bylo poněkud náročné. Věděl, že doba, kdy zemi vládl válečný kabinet, je prakticky u konce. Důvody, kvůli kterým byla vytvořena vláda ze zástupců všech stran, de facto pominuly. Nepřítel, který byl podle Churchilla pojátkem celonárodní jednoty, byl poražen a tím pádem se počala hroutit i jednota vlády.⁹⁷ I přes tyto pro Churchilla nepříjemné pocity premiér velmi ocenil veškeré úsilí, které vynaložili jeho labourističtí kolegové během války. Bylo mu jasné, že i když všichni bojovali společně na domácí frontě, ani konzervativci, ani labouristé nepřestali udržovat stranické svazky. A právě nyní pociťoval, že opět nastal čas pro obnovení stranické činnosti a pro návrat ke stranické rivalitě.⁹⁸

Co do termínu stanovení voleb se již v říjnu 1944 nechal Churchill v Dolní sněmovně slyšet, že pokud se všechny politické strany nerozhodnou jinak, bude ukončení boje proti nacismu signálem opětovného předstoupení před voliče. Churchill také řekl, že na přípravu voleb počítá s jistou časovou rezervou v řádu dvou až tří měsíců. A dále zdůraznil, že je nezbytné, aby každý, kdo má právo volit, jej mohl

⁹⁶ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 5657/dův/45, Londýn 2. 5. 1945.

⁹⁷ CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka. 6. díl, Triumf a tragédie*, s. 449.

⁹⁸ CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka. 6. díl, Triumf a tragédie*, s. 565-566.

skutečně využít, především pak vojáci. Ti budou potřebovat právě onen čas také na návrat domů.

S koncem války, jak sám britský předseda zaznamenal, měl dvě možnosti – vypsát volby na červen, nebo na říjen. Zajímavé je, že z těchto dvou variant se mu nelíbila ani jedna. Churchill by byl nejraději posečkal až do porážky Japonska. Velmi stál o zachování si celonárodního sblížení. Na problémy nahlížel v kontextu celosvětového dění a nejprve chtěl vyřešit mírové uspořádání Evropy a všechny s tím spojené otázky, než se věnovat politickým třenicím na domácí scéně. Sám sebe se ptal, zda by žádal od národa příliš mnoho, došlo-li by k ještě jednomu prodloužení vládního mandátu, vždyť jeho koalice nesloužila lidu zdaleka špatně, jak uvedl. Možnost setrvání v koalici i nadále viděl jako věc národního zájmu. Naopak to nejhorší spatřoval ve vypsání voleb na říjen. Časová ztráta, ke které by došlo kvůli odkladu volebního termínu až na podzim 1945, by podle něj narušila další praktické kroky jak doma, tak i v zahraničí. Winston Churchill tedy sám rozhodl, že musí-li se volby konat v roce 1945, pak čím dříve, tím lépe.⁹⁹

Od února až do května 1945 bylo do Prahy odesláno několik detailních zpráv týkajících se volebních prognóz. Z těch bylo patrné, že konzervativci jsou velmi sebevědomí a chtějí z voleb vyjít jako nejsilnější politická strana. Z rozhovoru s jejich místopředsedou Haroldem Mitchellem¹⁰⁰ bylo mimo jiné zaznamenáno, že si konzervativci samozřejmě nějaké ztráty připouštějí, nicméně oproti pesimistickým náladám v minulém roce již nepředpokládají výrazný pokles preferencí. Zahraničně-politické otázky prý budou z předvolebního zápasu vyloučeny. Ve středu zájmu bude hlavně domácí problematika. Konzervativci nejvíce spoléhali na nechuť obyvatel pokračovat v utužování státních kontrol, jež podporovali naopak labouristé. Mitchell v tomto případě počítal s typickým britským individualismem. Ovšem nejdůležitější úlohu v předvolebním boji měly sehrát vůdčí osobnosti strany, tedy Churchill a Eden. Mitchell je považoval za nejpobláznější osoby v Anglii. Zajímavý byl místopředsedův názor na nálady v armádě. Vojáci by podle něj neměli mít přílišný vliv na výsledek

⁹⁹ CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka. 6. díl, Triumf a tragédie*, s. 567-569.

¹⁰⁰ Harold Mitchell (1900-1983) byl mezi lety 1931-1945 poslancem v britském parlamentu za konzervativní stranu. V době vlády Winstona Churchilla zastával u konzervativců post místopředsedy strany. Mitchellův životopis je dostupný na <<http://prospectcollege.com/founders.htm>>.

voleb, protože obecně panuje v armádě k politikům nedůvěra, a tvrzení, že zde dochází k příklonu doleva, je mylné.¹⁰¹

Další podrobné zprávy pro Zamini se zabývaly také největším rivalem konzervativců, tedy labouristy. 21. května 1945 se v Blackpoolu konal Svatodušní sjezd strany práce (dále také Labour Party). Nejdůležitějším bodem programu se stala otázka vystoupení strany z koaliční vlády, prodloužení trvání stávajícího parlamentu nebo možnost nových voleb a s nimi související politický program i pro případ, že by se straně podařilo vyhrát a následně sestavit svou vlastní vládu.

Ovšem ihned na začátku sjezdu byli labouristé zaskočeni ultimátem, které jim nechal zaslat Winston Churchill. Labouristická strana buď mohla setrvat ve vládě až do konce války s Japonskem a potvrdit platnost tehdejšího parlamentu plebiscitem, anebo přistoupit na nové volby, které by se konaly už v červenci.¹⁰²

Takto detailně popsal nastalou situaci dr. Fischl. Ovšem samotný Churchill ve své knize vzpomenu i na setkání s Attleem v Downing Street ještě před zahájením labouristického sjezdu a jeho líčení nevyznívá zdaleka takto dramaticky. Na druhou stranu musíme dodat, že Churchill se ani nijak nesnažil snížit vážnost celé situace. Shrneme-li informace, které máme k dispozici, lze tvrdit, že Attlee nemohl být dopisem od Churchilla zaskočen vzhledem k tomu, že právě na schůzce v Londýně na něj Churchill naléhal, aby byly volby odloženy nejen do října, ale pokud možno až do konce celého válečného konfliktu. Navíc Churchill ve své knize uveřejnil dva dopisy týkající se termínu voleb, které Attleemu zaslal 18. května a 21. května. Pravdou je, že premiér trval na svém stanovisku, ale tón jeho dopisů nepůsobil nijak výhružně, jak by to mělo být v případě ultimáta.¹⁰³

Nakonec však labouristická strana odmítla prodloužení koalice a navrhla vypsát volby na podzim. Labouristé upozorňovali na to, že hlasovat by měli mít možnost všichni voliči, a vzhledem k tomu, že volební seznamy nejsou v dobrém stavu a statisíce

¹⁰¹ *Záznam rozhovoru s místopředsedou konzervativní strany Mitchellem*, AMZV, PZ 1918-1977, k. 61, čj. 2092/dův/45, 20. 2. 1945.

¹⁰² *Politická zpráva č.3*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 5913/dův/45, Londýn 31. 5. 1945.

¹⁰³ CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka. 6. díl, Triumf a tragédie*, s. 572-575.

obyvatel nežijí ve svých okresech, mělo by v této věci dojít nejprve k nápravě.¹⁰⁴ Ve své volební prognóze dr. Fischl uvádí ještě další důvod, který vedl labouristy k prosazování podzimního termínu. Mimo jiné totiž doufali, že nadšení veřejnosti vůči Churchillovi za nějakou dobu vyprchá.¹⁰⁵ Navíc z rozhodnutí sjezdu jasně vyplynulo, že labouristé do budoucna vylučují jakoukoli možnost návratu do koalice s konzervativci.¹⁰⁶

Přesnější výsledek voleb si referent našeho ministerstva zahraničí netroufl přímo odhadnout. Nicméně rozepsal velmi detailně aspekty, o kterých předpokládal, že budou ve volbách působit proti Labour Party. Kromě již uvedených státních kontrol, které byly zavedeny za války a v nichž chtěli labouristé i nadále pokračovat, tu byla roztržičnost uvnitř strany. Fischl píše, že ve straně je mnoho zájmových skupin, a jmenuje konkrétní představitele, kteří spolu bojují a stojí proti sobě. Strana také chtěla počítat s přílivem hlasů od vojáků a to díky zvýšení sociálního radikalismu v armádních složkách, avšak Fischl toto vylučuje. Z rozhovorů jež vedl s lidmi z War Office zaznamenal, že jde spíše o nedůvěru vojáků v politiku jako takovou, nikoli pouze směrem ke konzervativcům. Přesto všechno svou prognózu uzavírá se slovy, že Labour Party nakonec posílí. Dr. Fischl vycházel ve svých odhadech jednak z rozhovorů s mnoha politiky (z labouristů především s těmi, které označil jako realisty) jednak z britského tisku, ze kterého ve svých zprávách cituje.

Volby se tedy nakonec konaly podle Churchillova přání, až po skončení bojů v Evropě. On a další konzervativci věřili, že klíčová bude právě již zmíněná popularita předsedy strany, což šlo ruku v ruce s vítězstvím ve válce. Z rozhovorů s labouristy dr. Fischl potvrzuje, že často u nich vyrozuměl obavy z téhož. I levicově zaměření politici předpokládali, že se voliči budou rozhodovat podle osobností v čele stran, přičemž věděli, že nemají rovnocenného soupeře, který by se mohl vyrovnat Churchillovi.

¹⁰⁴ Za války bylo ze svých domovů přemístěno asi jeden a půl milionu průmyslových dělníků a to hlavně do zemědělských oblastí, kde byly budovány nové továrny. Tito dělníci neměli volební právo v okresech, do nichž byli umístěni. Pokud byly jejich původní domovy příliš daleko, byla tu také pravděpodobnost, že volit nepůjdou a nechají svůj hlas propadnout. In AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 172/dův/45, Londýn 22. 5. 1945.

¹⁰⁵ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 172/dův/45, Londýn 22. 5. 1945.

¹⁰⁶ *Politická zpráva č.3*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 5913/dův/45, Londýn 31. 5. 1945.

Situaci kolem termínu voleb Churchill uspíšil podáním demise a následně sestavil novou vládu, jež byla z osmi členů rozšířená na šestnáct.¹⁰⁷ Pozice ministra zahraničních věcí připadla opět Anthony Edenovi, což vzhledem k jeho dosavadní pevné pozici mohlo jen těžko někoho překvapit. Pokud by volby vyhrála konzervativní strana, naši diplomaté by velmi dobře věděli, na čem mohou stavět, vzhledem ke zkušenostem, které získali v jednáních s Foreign Office pod vedením právě tohoto ministra.

4.3 Československo a Labour Party

Československou vládu pochopitelně nejvíce zajímal postoj Velké Británie vůči nám samotným, jakožto válečnému spojenci v koalici proti Německu a stálému budoucímu evropskému partnerovi. Naší prioritou bylo budování dobrých a přátelských vztahů, a to na všech úrovních, tedy diplomatické, hospodářské, kulturní nevyjímaje. Posoudit cíle a chování Edenova úřadu vůči ČSR po několika letech, které strávili českoslovenští politici v exilu v Anglii, nebylo zřejmě tak obtížné. Před volbami bylo tedy nasnadě být dobře informován i o zahraniční politice Labour Party.

Na květnovém sjezdu této strany měli hlavní slovo ohledně budoucnosti britské zahraniční politiky Ernest Bevin a Clement Attlee. Z jejich projevů bylo pro ČSR stěžejní, že vyzdvihli soulad velmocí v otázce zachování světového míru a vybudování lépe organizované Společnosti národů. Attlee neopomněl zdůraznit, že Německu již nesmí být dán prostor pro jakoukoli další agresi, což pro představitele Československa bylo zcela zásadní. Ernest Bevin shrnul zahraničně-politický program strany, z něhož lze z pohledu ČSR ocenit především podporu těsnější spolupráce USA a Sovětského svazu a dále pak návrat Francie jako mocnosti světového významu. K Francii je možno ještě podotknout, že ji labouristé viděli jako levicovou zemi, se kterou by jejich případná vláda našla porozumění.

Bod v programu pod číslem 11 se de facto nepřímo dotýkal i nás jako takových – malé státy měly být chráněny a neměly se stát zástavami v politických manévrech velmocí. Bevin také prohlásil, že Strana práce chce, aby se ve všech evropských zemích

¹⁰⁷ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 172/dův/45, Londýn 22. 5. 1945.

konaly svobodné a demokratické volby tak, aby si každý národ mohl zvolit svou vládu. Zaručil se, že nikdy nepoužijí malé státy ve hře proti velkým.¹⁰⁸

Co se týká bližších informací o budoucí politice vůči jednotlivým evropským státům, tak s výhradou Francie, nedošlo v oficiálních projevech k žádnému konkrétnímu vyjádření. Avšak poměry Velké Británie k ostatním zemím byly o to živěji diskutovány na neoficiálních schůzích a také konferencích labouristických poslanců a delegátů. Mluvíme-li o Československu, dalo se obecně soudit, že poměr Labour Party k naší vládě nebyl právě příznivý. Z výroků Aneurina Bevana¹⁰⁹ byl znát podiv nad průběhem událostí v Praze ve dnech 5. až 9. května. Tyto dny označil jako boj dvou československých skupin o moc, z nichž podle něj zvítězila ta komunistická. Nutno dodat, že labouristé obecně podporovali zavádění demokratického způsobu vlády založeného na tzv. demokratickém socialismu, což znamenalo, že komunisté nebyli pro Labour Party přijatelní. Bevan také poukazoval na to, že po osvobození nebyly do nové československé vlády přijaty osobnosti z domácích odbojových hnutí. Toto považoval za značné ohrožení demokratických principů. Celkově vládu ČSR charakterizoval jako instituci, která je pod nemalým vlivem komunistů. Ke komunistům ještě poznamenal, že si jistě časem získají sympatie pracující třídy, a to rychlým prováděním socialistického programu. A naopak nesocialistické skupiny obyvatelstva popsal jako doposud velmi pasivní v politickém vývoji země, což nám bude na škodu, myšleno, že nebudeme moci uvést do praxe demokratický socialismus.¹¹⁰

Můžeme říci, že Bevanův pohled byl poněkud přísný, ale v podstatě se Bevan nemýlil, co se otázky rozložení mocenských sil v nové poválečné vládě týká. Komunisté opravdu získali mnohem více ministerstev, než naši demokraté jistě původně zamýšleli, z toho některá zcela klíčová pro případné budoucí úplné převzetí moci ve státě – jako ministerstvo vnitra nebo informací. Navíc v čele vlády stál, ač sociální demokrat, Zdeněk Fierlinger, o kterém bylo známo, že je zcela nakloněn prakticky

¹⁰⁸ *Politická zpráva č.3*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 5913/dův/45, Londýn 31. 5. 1945.

¹⁰⁹ Aneurin Bevan (1897-1960) se v roce 1929 stal poslancem za labouristickou stranu a svůj obvod Ebbw Vale zastupoval až do své smrti. Byl výraznou postavou ve vládě Clementa Attleeho, kde zastával post ministra zdravotnictví. Byl znám bojem za práva příslušníků dělnické třídy a také svými ostrými výstupy proti Winston Churchillovi. Celý životopis viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha : Prostor, 2006, s. 79-80.

¹¹⁰ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 3394/dův.-4./45, Londýn 1. 6. 1945.

čemukoli, co přichází ze Sovětského svazu. Na druhou stranu můžeme vyvrátit Bevanovo tvrzení, že by měla být odváděna pozornost československé veřejnosti od posílení komunistů řešením otázky československých Němců a jejich vystěhování. Tato problematika nebyla dle mého názoru nazírána objektivně a Bevanův názor potažmo dalších členů Labour Party, nebyl založen na žádných věrohodných podkladech. Lze tedy říci, že Bevanovo hodnocení politických poměrů v ČSR bylo ostré a nebál se je také publikovat v novinách *Tribune*.¹¹¹ Nicméně, jak vyznívá z celkového shrnutí zprávy pro Zamini, jiní labouristé nebyli ve svých výrocích vůči nám až tolik příkří. Celkový přehled pro ministerstvo zahraničí je také doplněn podrobným přehledem ohlasů na sjezd Strany práce v britském tisku. Náš referent shrnul obsah novinových zpráv ze všech významných deníků či týdeníků napříč celým politickým spektrem. Jako příklady periodik lze uvést *The Times*, levicový *Daily Worker* či liberální *Spectator*.¹¹²

Měsíc a půl po sjezdu labouristické strany se v Británii konaly parlamentní volby, ve kterých labouristé dosáhli překvapivého vítězství. O to více důležité bylo pro československé politiky obeznámit se s novými politickými protějšky. Celkovou analýzu nově jmenované britské vlády dostalo naše ministerstvo zahraniční v první polovině srpna, kdy bylo známo obsazení všech postů včetně tzv. *Junior Ministers*.

Ona podrobná zpráva byla sepsána z ryze československého úhlu pohledu. V potaz byly brány hlavně sympatie jednotlivých členů vlády směrem k ČSR. Dr. Fischl také zhodnotil přístup nových ministrů k nejožehavějším tématům, co se československé problematiky týkalo, například otázku Těšínska.

Clement Attlee, který vystřídal na postu ministerského předsedy Winstona Churchilla, měl mít k Československu v zásadě kladný postoj. Nicméně dr. Fischl zároveň zdůraznil, že Attlee je považován za muže, který svou sílu ve straně získává díky prezentaci, nikoliv svých vlastních názorů, ale spíše kompromisních řešení a ony kompromisy měly vycházet z rozdílů mezi jednotlivými složkami Labour Party. Tudíž

¹¹¹ *Tribune* je týdeníkem, který mimo jiné prezentuje názory levého spektra Strany práce. Jedním z jeho zakladatelů na počátku roku 1937 byl právě Aneurin Bevan. Více viz oficiální webové stránky týdeníku *Tribune*; dostupné na <<http://www.tribunemagazine.org/about/>>.

¹¹² *Politická zpráva č. 3, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 5913/dův/45, Londýn 31. 5. 1945.*

lze říci, že referent našeho ministerstva zahraničí kulantně nabádal k posečkání, co se britského premiéra a případného vývoje názorů na ČSR týká.

Za jednu z nejsilnějších osobností kabinetu byl považován ministr zahraničních věcí Ernest Bevin. Ten měl také mít pozitivní poměr vůči ČSR, i když se v minulosti k jednotlivým problematikám s námi souvisejících veřejně nevyjadřoval. Ohledně transferu Němců jsme neměli od Bevina očekávat žádné překážky. Českoslovenští referenti mohli vycházet ze zkušeností z doby, kdy byl Bevin leaderem odborářů.¹¹³ Díky jeho ideovému velení, změnil tolerantní přístup odborů vůči Německu na politiku přísné odplaty. Navíc jsme ve Foreign Office získali další přátele pro Československo, a to Philipa Noela-Bakera,¹¹⁴ který získal pozici státního ministra a měl mít na starosti záležitosti spojené s organizací UNNRA a rekonstrukcí Evropy. A dále se jednalo o bývalého tajemníka československého výboru v britském parlamentu, a nyní nového parlamentního podsekretáře, Hectora McNeila.¹¹⁵ Právě McNeil si měl vybudovat pozici „pravé ruky“ Bevina, i díky zaneprázdněnosti státního ministra Noela-Bakera.¹¹⁶ S oběma jmenovanými se Fischl znal již několik let a udržoval s nimi dobré vztahy.

Jistě bylo potěšitelné, že mezi jinými nám byli příznivě nakloněni i ministr financí Hugh Dalton¹¹⁷ a pátý nejvýše postavený úředník vlády tzv. *Lord Privy Seal* Artur Greenwood.¹¹⁸ Oba úředníci vyslovili svou podporu ČSR a Greenwood navíc

¹¹³ Srov. LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Vyd. 1. Praha : Libri, 1997, s. 43.

¹¹⁴ Philip Noel-Baker (1889-1982) byl znám jako bojovník za mír a působil jako labouristický politik. V roce 1959 dostal Nobelovu cenu za mír za své hlavní dílo *The Arms Race: A Programme for World Disarmament*. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 573.

¹¹⁵ Hector McNeil (1907-1955) byl labouristickým poslancem. V Attleeho kabinetu zastával místo parlamentního podtajemníka a od roku 1946 se stal státním tajemníkem na ministerstvu zahraničí. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 502.

¹¹⁶ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 428/dův/45, Londýn 11. 8. 1945.

¹¹⁷ Hugh Dalton (1887-1962) byl v letech 1942-1931 a 1935-1959 poslancem za labouristy, 1929-1931 působil jako státní podtajemník ve Foreign Office, 1940-1942 byl ve funkci ministra pro hospodářskou válku, 1942-1945 ministr obchodu. In BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945 : plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 2002, s. 455.

¹¹⁸ Arthur Greenwood (1880-1954) byl labouristickým politikem. Mezi lety 1929-1931 zastával post ministra zdravotnictví. Později byl i členem válečného kabinetu. Od roku 1943 vykonával funkci pokladníka Labour Party. V Attleeho vládě pak byl lordem strážcem tajné pečeti (1945-1947). Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 280.

iniciativně nabídl pomoc ohledně prosazování budoucích československých požadavků. V rozhovoru s Hubertem Ripkou souhlasil s naším stanoviskem vůči Těšínsku. Stejně tak i ministr obchodu sir Stafford Cripps¹¹⁹ či první lord admirality Albert Victor Alexander¹²⁰ chovali vůči ČSR sympatie. Zahraniční politika, alespoň jak vyplývá z materiálů, jež obdrželo naše ministerstvo, nepatřila mezi silné stránky labouristických politiků. Hlavní slovo při řešení této problematiky měl mít proto ministr pro Indii Pethick-Lawrence,¹²¹ který již dříve působil jako mluvčí strany v zahraničně-politických otázkách a je též hodnocen jako někdo, jehož vztah k nám je kladný.

Československo mělo v novém britském kabinetu poměrně dosti příznivců, včetně úředníků, jež zastávali posty *Junior Ministers*. Avšak analýza varovala před silící pozicí ministra zdravotnictví, již zmíněného Aneurina Bevana, který byl velkým zastáncem Wenzela Jaksche¹²² a jeho skupiny.¹²³ Bevan si upevnil své postavení ve straně již na sjezdu a podařilo se mu získat ministerské křeslo. V rámci Labour Party se profilel jako jeden z nejrazantnějších opozičních politiků vůči Churchillovi. Z předešlých zpráv byla evidentní kritika Bevana také směrem k ČSR. Navíc umožnil

¹¹⁹ Howard Stafford Cripps (1889-1952) byl v letech 1931-1950 poslancem Dolní sněmovny za labouristy. Mezi lety 1940-1942 působil jako britský velvyslanec v Moskvě. Poté až do roku 1945 vykonával funkci ministra pro leteckou výrobu. In BRANDES, D., *Cesta k vyhnání 1938-1945*, s. 454.

¹²⁰ Albert Victor Alexander (1885-1965) byl v letech 1922-1931 a 1935-1950 labouristickým poslancem. Za svou kariéru byl třikrát ve funkci prvního lorda admirality. V letech 1946-1950 řídil ministerstvo obrany. Jako vikomt a později hrabě Alexander z Hillborough byl v letech 1955-1964 vůdcem labouristů ve sněmovně lordů. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 31-32.

¹²¹ Frederick William Pethick-Lawrence (1871-1961) byl právník a labouristický politik. V letech 1945-1947 byl ministrem pro Indii. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 616.

¹²² Wenzel Jaksch (1896-1966) působil od roku 1920 jako sociálně demokratický funkcionář a redaktor. V letech 1929-1938 byl poslancem Národního shromáždění za DSAP a od roku 1938 byl v roli jejího předsedy. Za druhé světové války pobýval v exilu ve Velké Británii, zde působil jako vůdce podstatné části sudetoněmecké emigrace. Do Německa se vrátil v roce 1949 a v letech 1953-1966 byl poslancem Spolkového směnu. Od 1963 vykonával funkci prezidenta Spolkového shromáždění sudetských Němců a v roce 1964 pak Svazu vyhnanců. In BRANDES, D.; *Cesta k vyhnání 1938-1945*, s. 460.

¹²³ O koncepci W. Jaksche a jeho stoupenců jakožto zástupců sudetoněmeckého demokratického exilu ve Velké Británii píše velmi detailně Detlef Brandes ve své knize *Cesta k vyhnání 1938-1945 : plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Věnuje se mimo jiné srovnání Benešových a Jakschových plánů, které se dotýkaly budoucnosti sudetských Němců po skončení druhé světové války.

Jakschovi publikovat sloupky v týdenníku *Tribune*, a ty rozhodně nenapomáhaly utváření pozitivního obrazu Československa v očích čtenářů.

V neposlední řadě nebylo možné opomenout ani velkého konkurenta Ernesta Bevina uvnitř Labour Party, Herberta Morrisona.¹²⁴ Tento politik, kterého ostatní považovali též za jednu z význačných osobností strany a který za války zastával post ministra vnitra, se nyní stal *Lordem President of Council*. Jelikož vystupoval jako rival Bevina, vyvstaly jisté obavy, aby v budoucnu nezastával názory opačné právě k ministru zahraničí, tedy nepříznivé právě pro ČSR.¹²⁵

Dne 8. srpna začal Ernest Bevin, jakožto nový ministr Foreign Office, oficiálně přijímat velvyslance ostatních států. Náš šéf diplomat Max Lobkowicz přišel na řadu odpoledne. Jak sám popsal, rozhovor byl poměrně krátký, formální, ale na velmi přátelské úrovni. Bevin si přál, aby ho Československo podpořilo v jeho dalším úsilí a práci, kterou bere velmi odpovědně. Lobkowicz souhlasil a zdůraznil, že ČSR je naopak odkázána na pomoc a podporu ze strany velmoci jakou je Velká Británie. Nadnesl také téma transferu německého obyvatelstva, o kterém se jednalo na Postupimské konferenci.¹²⁶ Rozprava tedy pokračovala tímto směrem a ke konci rozmluvy padla ještě jména Edvarda Beneše a Jana Masaryka, jakožto dvou nejdůležitějších představitelů Československa navenek.¹²⁷

Další reference na nového ministra zahraničních věcí získal Lobkowicz u příležitosti návštěvy sira Alexandera Cadogana,¹²⁸ s nímž, jak píše, se zná téměř dvacet pět let. Podle Cadogana nabyl Bevin za války slušných znalostí a přehledu, co se zahraniční problematiky týká. Jako šéfa si ho velmi pochvaloval a mimo jiné uvedl, že na zahraničním úřadě neočekává žádné zásadní změny, protože k nim nevidí ani

¹²⁴ Stanley Herbert Morrison (1888-1965) byl mezi lety 1932-1959 (s přestávkami) poslancem Dolní sněmovny za labouristy a působil jako ministr v různých resortech. Mezi lety 1940-1945 zastával post ministra vnitra. In BRANDES, D., *Cesta k vyhnání 1938-1945*, s. 467.

¹²⁵ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 403/dův/45, Londýn 9. 8. 1945.

¹²⁶ Více viz podkapitolu *Transfer německého obyvatelstva pohledem Britů*.

¹²⁷ O návštěvě též v článku od Petra Prokše. *Londýn a Praha na počátku míru. (Příspěvek k historii československo - britských vztahů, květen 1945 - květen 1946)*. In: Český časopis historický, 93, č. 2, 1995, s. 269.

¹²⁸ Alexander George Montagu Cadogan (1884-1968) pracoval jako britský diplomat a v letech 1938-1946 působil jako stálý podtajemník Foreign Office. In BRANDES, D., *Cesta k vyhnání 1938-1945*, s. 454.

žádné příčiny. Ohledně Československa se Lobkowicz dotazoval, zda jsou na nás na Foreign Office nějaké stížnosti. To ovšem Cadogan popřel, a naopak prozradil, že velvyslanec Nichols zasílá do Londýna potěšující zprávy.¹²⁹

To, že byli Angličané, respektive nová vláda, s vývojem v ČSR ve srovnání s ostatními zeměmi střední a východní Evropy spokojeni, potvrzuje politická zpráva z 11. srpna. Přestože válka ještě neskončila, Foreign Office se začalo soustředit na budoucnost a rozložení sil na kontinentě. Největší obavy mělo z narůstajícího vlivu a rozpínavosti Sovětského svazu. Na Československo bylo nahlíženo jako na jedinou politicky konsolidovanou slovanskou zemi, tudíž se otázky s námi spojené nedostaly na program nejbližších porad britského ministerstva zahraničí. Nicméně zajímavým a jistě důležitým poznatkem (a možná alespoň malým zadostiučiněním) mohlo být vyjádření labouristů ohledně Mnichova, který viděli jako jednu z důležitých příčin prohry konzervativců ve volbách. Nechali se slyšet, že podpisem Mnichovské dohody ukázali konzervativci slabost Anglie, což se muselo vrýt do povědomí hrdého anglického národa. Chamberlain nepřipravil Británii na válku a svým postupem způsobil nedůvěru lidí v Konzervativní stranu.¹³⁰

4.3.1 Vzájemné zahraniční návštěvy

Jedna věc je pohlížet kriticky na zemi, o které máte pouze zprostředkované informace, ať už z médií nebo z doslechu, například od kolegů ze strany, ale zcela jiná věc je danou zemi navštívit, vidět realitu na vlastní oči a pokusit se tak vytvořit si vlastní názor. Labouristé se i zjevně z těchto důvodů rozhodli v brzké době po volbách vyslat do ČSR dva své zástupce. Nicméně nebyli jediní, kdo do Anglie sděloval své nabyté dojmy z první oficiální návštěvy po osvobození Československa. Britské vládní představitele předběhli angličtí novináři, kteří zde začali působit dříve a také trvaleji. Vzhledem k tomu, že novináři mají velký vliv na utváření veřejného mínění, ale i na samotné politiky, o jejich pohled na poměry v ČSR se zajímalo i naše ministerstvo zahraničních věcí.

¹²⁹ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 416/dův/45, Londýn 10. 8. 1945.

¹³⁰ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 428/dův/45, Londýn 11. 8. 1945.

Předně se v obecné rovině novináři shodli se stanoviskem Labour Party v tom, že poměry v Československu byly po všech stránkách lepší než v dalších zemích střední Evropy a možná dokonce i než v kterékoli jiné osvobozené zemi. Nejvíce překvapivé zjištění se týkalo míry suverenity a svobody, se kterou se u nás setkali. Před příjezdem věřili někteří novináři zprávám, že je ČSR v područí Sovětského svazu.¹³¹ Zmíníme-li navíc celkové hodnocení Československa v britských denících a týdenících koncem srpna 1945, obecně lze říci, že komentáře na adresu režimů ve východoevropských zemích byly dosti negativní. ČSR však tvořila výjimku s tím, že má naději na demokratickou vládu. Naopak Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko či Jugoslávie byly viděny jako státy, které vedou loutkové vlády, za jejichž přispění se SSSR podaří vytvořit jakousi bariéru, což povede k izolaci od zbytku Evropy. Rusko nemělo připustit jakýkoli náznak vzniku demokracie v rámci těchto území. Svůj vliv mělo uplatňovat nejen za pomoci komunistických stran, ale také tajné policie. Ani SSSR tak nebyl ušetřen poměrně ostré kritiky. Někteří dokonce psali o politickém teroru, který Sovětský svaz nastolil v balkánských státech. A *Sunday Times* doporučoval nevyzradit prozatím tajemství atomové pumy a vyhlásit embargo na dovoz uranové rudy.

Na druhou stranu, jak je v dokumentaci pro československé ministerstvo zahraničí zdůrazněno, všechen britský tisk řadil ČSR do jiné skupiny zemí než ty, kterým bylo přisuzováno nastolování režimů podřízených Sovětskému svazu. Obdobný názor měl panovat i v britských politických kruzích, což našim referentům potvrdil Winston Churchill, když ve svých vystoupeních v parlamentu výslovně vyňal ČSR ve svém výčtu zemí s podle něj totalitními režimy. Právě přítomnost diplomatického sboru a cizích novinářů v Praze měla přispět k dobré pověsti a utváření pozitivního obrazu Československa v britských médiích.¹³²

Hodnocení situace u nás se také dotklo československých novinářů, kteří se jejich britským kolegům zdáli poněkud pasivní a málo kritičtí vůči politikům. Naši novináři prý psali pouze to, co se jim dostávalo z úředních míst a neprojevovali tedy svůj vlastní názor.¹³³ V tomto směru si, v rozhovoru s dr. Fischlem, stěžoval anglický

¹³¹ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 413/dův/45, Londýn 10. 8. 1945.

¹³² *Politická zpráva anglo-amerického referátu č.1*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, Praha, 7. 9. 1945.

¹³³ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 413/dův/45, Londýn 10. 8. 1945.

tiskový atašé Parrot¹³⁴ na žurnalisty, kteří podle něj nesprávně zaznamenali projev Ernesta Bevin. Pouze *Svobodné slovo*, *Svobodné noviny* a *Lidová demokracie* se měly podle Parrota držet původního znění projevu v poslanecké sněmovně. Ale novináři ostatních deníků vytrhli některé Bevinovy věty z kontextu a nedokázali správně připravit ani stručný výťah, který by dobře shrnul ministrovy myšlenky. Parrot se domníval, že zde šlo o záměrné působení vyšších míst a zpochybnil tím nezávislost československého tisku. Tento názor podpořil dalším tvrzením, kdy nacházel v našem tisku velmi málo zpráv týkajících se politiky a života ve Velké Británii.¹³⁵

Co se nálady obyvatel týká, někteří žurnalisté se domnívali, že došlo k demoralizaci lidí, čemuž měla nasvědčovat existence černého trhu. Měli za to, že lidé ztratili chuť do práce a dokonce mnozí necestují do pohraničí kvůli novým pracovním místům, ale proto, aby mohli později emigrovat.¹³⁶

Zajímavá byla také volební prognóza. Angličtí novináři dávali nejvyšší šance straně lidové. Ta měla mít naději soustředit většinu nekomunistických hlasů, protože voliči vědí, že strana národně socialistická je vnitřně nejednotná. Navíc z projevů ministrů sociálních demokratů není možné rozeznat, zda prezentují názory své vlastní strany nebo strany komunistů.¹³⁷

Předseda Labour Party Harold Laski¹³⁸ se rozhodl vyslat dva delegáty své strany do Prahy, a to k příležitosti sjezdu sociálních demokratů, který se konal v říjnu. Laski se nechal slyšet, že by zajel do Československa rád osobně, ovšem jeho povinnosti univerzitního profesora mu to začátkem semestru nedovolují. Sjezd tedy měli navštívit

¹³⁴ Cecil Parrot (1909-1984) vystudoval Cambridge a během druhé světové války vstoupil do služeb britské diplomacie. V roce 1945 se stal tiskovým atašé v ČSR. V letech 1960-1966 byl britským velvyslancem v Československu. Více o jeho vztahu k ČSR viz KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 13.

¹³⁵ *Politická zpráva anglo-amerického referátu č.I*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, Praha, 7. 9. 1945.

¹³⁶ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 413/dův/45, Londýn 10. 8. 1945.

¹³⁷ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 413/dův/45, Londýn 10. 8. 1945.

¹³⁸ Harold Laski (1893-1950) byl politolog, socialistický intelektuál, vysokoškolský profesor a labouristický politik. V roce 1937 byl zvolen do Národního výkonného výboru Labour Party. V letech 1945-1946 byl předsedou labouristů. Více viz RAMSDEN, J.; *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 438-439.

předseda finančního výboru George Tomlinson¹³⁹ a generální sekretář strany Morgan Philips.¹⁴⁰ Laski navrhoval, aby byla oběma delegátům mimo jiné umožněna návštěva pohraničních oblastí, kde se měli přesvědčit, jak se u nás zachází s loajálními Němci. Jejich závěry měly být poté prezentovány jak anglickém vysílání pražského rozhlasu, tak později i v britském vysílání. Snahou předsedy labouristů měla být pomoc ČSR v podobě propagace naší země a utváření lepšího obrazu Československa v médiích. Laski se v rámci dojednávání programu návštěvy slíbil zasadit o zasílání pročeskoslovensky laděných dopisů do redakcí těch novin, které by se k otázce transferu Němců stavěly negativně.¹⁴¹

Vzhledem k poměrně krátké době, která předcházela sjezdu, se českoslovenští úředníci snažili co možná nejdříve zajistit vše potřebné pro příjezd delegace.¹⁴² Nakonec došlo ještě k personální obměně, a na místo Tomlinsona do Prahy přijel poslanec Labour Party Tom Williamson.¹⁴³

Philips se chtěl během návštěvy především přesvědčit, zda je pravdou, že většina hlavních představitelů sociální demokracie má skutečně tak blízko ke komunistické straně a zda tato skutečnost nestírá rozdíl mezi oběma stranami v očích veřejnosti. Zde je jasně patrné, že britští novináři měli v této věci stejné stanovisko. Dle programu, kromě již zmíněné návštěvy pohraničí, se měli oba hosté setkat s prezidentem Benešem a s některými členy vlády. Během schůzek se mělo také probrat zestátnění průmyslu, kdy delegáti považovali za důležité zjistit více podrobností o tomto tématu a referovat o nich poté doma.¹⁴⁴

¹³⁹ George Tomlinson (1890-1952) byl labouristickým politikem. Mezi lety 1947-1951 působil ve funkci ministra školství. Více viz RAMSDEN, J.; *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 822.

¹⁴⁰ Morgan Philips (1902-1964) byl labouristický politik a organizátor. Jako generální tajemník v letech 1944-1962 byl klíčovým funkcionářem Labour Party, odpovědným za organizaci a disciplínu. Více viz RAMSDEN, J.; *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 617-618.

¹⁴¹ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 517/dův/45, Londýn 28. 9. 1945.

¹⁴² AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, Londýn 8. 8. 1945.

¹⁴³ Tom Williamson (1897-1983) v letech 1945-1948 byl labouristickým poslancem Dolní sněmovny. Působil jako odborový předák a generální tajemník Národního svazu pomocných a obecných zaměstnanců (1946-1961). Více viz RAMSDEN, J.; *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 885.

¹⁴⁴ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 573/dův/45, Londýn 4. 10. 1945.

To, že tato návštěva měla pozitivní dopad na československo-britské vztahy, pak potvrzuje ve své zprávě pro Foreign Office britský velvyslanec Nichols. Zpráva zachycuje výsledek návštěvy Morgana Philipse u prezidenta Beneše. Jeho prostřednictvím si Beneš a britský ministr zahraničí Bevin vyměnili osobní vzkazy, čímž se i nadále měla upevňovat přátelská pouta mezi oběma našimi zeměmi.¹⁴⁵ Nichols v rámci další zprávy, která hodnotila XX. sjezd sociálních demokratů,¹⁴⁶ zapsal, že zejména britští zástupci byli delegáty sjezdu přijati velmi vřele. Projevy jak Philipse, tak i Williamsona byly hlasitě aplaudovány, a to mnohem více než u ostatních zahraničních hostů. Tyto reakce vyložil Nichols jako projev srdečného vztahu k Velké Británii a zároveň jako uvítání vítězství labouristů ve volbách ze strany sociálních demokratů.¹⁴⁷

Mluvíme-li o vzájemných diplomatických návštěvách, pak i do Londýna byla vyslána československá delegace, která sestávala z nejvyšších státních činitelů. V čele delegace byl předseda vlády Zdeněk Fierlinger a dalšími členy byli ministr zahraničí Jan Masaryk a jeho kolega ministr vnitřního obchodu Ivan Pietor. Návštěvu inicioval československý premiér, který 23. srpna požádal Nicholse o zprostředkování krátkého 24 - hodinového pracovního setkání. Jako důvod pak uvedl navázání kontaktů s členy nového britského vládního kabinetu. Velvyslanec Nichols a stejně tak i prezident Beneš takovýto krok jednoznačně podpořili.¹⁴⁸

Po srdečném pozvání Foreign Office a veškerých nezbytných přípravách¹⁴⁹ se 5. září sešli naši zástupci s britským ministrem zahraničí Ernem Bevinem. Nejprve

¹⁴⁵ O návštěvě labouristických zástupců se stručně zmiňují Janové Kuklík a Němeček. Informace čerpali z Londýnského The National Archives, Kew ze zpráv, které Foreign Office zasílal Philip Nichols. Srov. KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 335.

¹⁴⁶ Ze zásad, které přijal XX. sjezd Československé sociální demokracie pro zahraniční politiku plyne, že i sociální demokraté chtějí i nadále udržovat přátelské vztahy se západními demokraciemi, jmenovitě s USA, Británií a Francií. Hlavní oporu pro nezávislost a samostatnost ČSR však delegáti sjezdu viděli v Sovětském svazu. Srov. PROKŠ, Petr, (ed.). *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 - 1948*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, dok. č. 84, s. 249-254.

¹⁴⁷ KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 123.

¹⁴⁸ KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 327-328.

¹⁴⁹ V přípravách se mimo jiné angažoval sám velvyslanec Nichols, který dorazil do Londýna ještě před příjezdem naší delegace. Detaily příprav, průběh návštěvy z pohledu britské strany a diskuze, které

se debata týkala hlavně ekonomických témat. Československý předseda vlády zpravil Bevina o stabilizaci hospodářské situace v ČSR a o vytvoření nové lidové státní správy, která se opírá o místní národní výbory. Také ho informoval o pravděpodobném únorovém termínu parlamentních voleb. Bevin se poté dotazoval na naši budoucí hospodářskou soběstačnost. Fierlinger řekl, že toto není jeho cílem, protože preferuje vyváženost ekonomiky a nechce opakovat chyby předválečné vlády, která se až příliš soustředila na vývoz. Zajímavé bylo, že Bevin se zmínil i o znárodnění výroby filmů¹⁵⁰ a toto využil jako přemostění k dalšímu bodu diskuze – znárodnění, což, jak víme, Brity velmi zajímalo.¹⁵¹ Fierlinger reagoval konstatováním, že s filmy zašla celá situace poněkud daleko, ale i nadále bude možná výměna filmů s ostatními zeměmi. Ke znárodnění dodal, že vše bude vláda ještě řešit, avšak měl by být znárodněn těžký průmysl, pojišťovny a banky. Bevina pak ještě zajímalo, jak dlouho zůstane v ČSR Rudá armáda.

Co se praktických záležitostí týkalo, ministři diskutovali možnosti dopravy po Labi a případné spory, které by mohly panovat mezi představiteli britské a sovětské okupační zóny právě s ohledem na splavnost této řeky. Bevin přislíbil pomoc v této záležitosti, pokud by došlo k nedorozuměním se Sověty. Na závěr debaty Fierlinger přednesl zájem Československa získat od Británie 250 000 vojenských stejnokrojů a nakoupit přebytečný vojenský materiál, především pak nákladní automobily, které Britové získali od Američanů.¹⁵²

návštěva u britských představitelů vyvolala. Podrobně viz KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 328-332.

¹⁵⁰ Zprávu (z 20.8.1945) o znárodnění výroby filmu v ČSR obdrželo Foreign Office od velvyslance Nicholse. Podle něj došlo v ČSR k totálnímu znárodnění filmového průmyslu. Jen stát měl totiž právo produkovat, vyrábět, distribuovat a promítat komerční filmy. Na závěr spisu však uvedl možnost, že znárodnění nepůjde tak hladce. Radil vyčkat parlamentních voleb a až poté finálně hodnotit, jak se celá situace nejen ve filmovém průmyslu vyvine. In KUKLÍK, Jan. *Dalo se zabránit znárodnění britských investic v Československu v roce 1945?* In: ADAMOVÁ, K.; BABČÁK, V.; BALKO, L.; BOHÁČ, R. *Pocta Prof. JUDr. Milanu Bakešovi, DrSc., k 70. narozeninám*. Vyd. 1. Praha : Leges, 2009, s. 203.

¹⁵¹ Britské zájmy ve své studii přehledně vysvětluje Jan Kuklík. Srov. KUKLÍK, J.; *Dalo se zabránit znárodnění britských investic v Československu v roce 1945?*, s. 201-211.

¹⁵² O návštěvě československé delegace v září 1945 píše podrobně Petr Prokš, který čerpá z Documents on British Policy Overseas, Series I, Volume VI, London, 1991, dok. č. 19; PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 130-131.

Návštěva našeho ministerského předsedy spolu s ministrem zahraničí vyvolala v britském tisku poměrně značnou odezvu. Ze všech podstatných komentářů otištěných v britských médiích vytvořili úředníci odboru pro politické zpravodajství z ministerstva vnitra obsáhlý záznam určený k rukám Jana Masaryka.

Příjezd naší delegace do Londýna oznámil britský tisk se sděleními, že se v rámci diplomatických setkání budou projednávat otázky reparací, budou vedena finanční a obchodní jednání, a že na pořad diskuze by měl přijít i transfer Němců. V článku ze 4. září v *Manchester Guardian* bylo napsáno, že návštěvě předsedy Fierlingera je přihlíženo s nevšedním zájmem. Nechybělo ani hodnocení Fierlingerových politických postojů. Noviny uvedly, že československý předseda vlády je všeobecně pokládán za představitele východní školy myšlení v české politice. O to zajímavější mělo být jeho hodnocení stávající situace v ČSR, stejně tak i v zemích východní a střední Evropy. 6. září okomentoval návštěvu československých politiků nejen u ministra zahraničí Bevina, ale i ministra obchodu Stafforda Crippse končící větou: „*Hluboce zakořeněné demokratické tradice Československa zajistí jeho představitelům nepochybně sympaticky nakloněné posluchače mezi členy britské vlády.*“

Největší pozornosti se však dostalo tiskové konferenci našeho předsedy vlády. Zprávy z ní přinesly *The Times*, *Daily Worker*, *News Chronicle* a další. S obsahem tiskové konference byla britská veřejnost seznámena nejen díky novinářům, ale detailní zprávu přinesl 6. září také britský rozhlas. *The Times* navíc následujícího dne uveřejnil také oficiální zprávu o večeři nachystanou na počest československých hostů, kterou si dovolil připravit Ernest Bevin. Fotografii se srdečnou poznámkou o pobytu Zdeňka Fierlinger v Londýně pak ještě uveřejnil list *Daily Telegraph*.¹⁵³

¹⁵³ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. ZZ-23760/45, Praha 21. 11. 1945.

4.4 Transfer německého obyvatelstva pohledem Britů

Připomeneme-li si poválečné cíle československé politiky, nelze vynechat odsun německého obyvatelstva z ČSR.¹⁵⁴ Tato otázka tvořila dosti významnou součást politických zpráv, dále pak prepisů či záznamů rozhovorů s úředníky z Foreign Office které byly zasílány našimi referenty do Prahy. Pokud bylo v britském parlamentu během roku 1945 zmíněno Československo, bylo velmi často spojováno právě s tímto citlivým tématem. Naším představitelům velmi záleželo na tom, aby se obraz ČSR, ať už v povědomí britských politiků, médií či veřejnosti, pokud možno nezhoršoval. Pravdou je, že ohledně problematiky odsunu kolovalo v politickém prostředí mnoho nepřesných informací,¹⁵⁵ a i proto se československá ambasáda v Londýně snažila jednak vysvětlovat důvody nutnosti transferu Němců, ale také uvádět běh věcí v československém pohraničí na pravou míru. Jak je ze zasílaných zpráv patrné, nejlépe na nedůvěřivé Brity působila osobní setkání s úředníky našeho velvyslanectví v Londýně¹⁵⁶ nebo zprávy, které zasílal z Prahy Philip Nichols.

¹⁵⁴ Celou tuto problematiku lze najít zpracovanou v knize Detlefa Brandese *Cesta k vyhnání 1938-1945 : plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Autor se v této knize zabývá Benešovými stanovisky a přesvědčením o nutnosti transferu. Dále rozebírá mezinárodní politické aspekty provázející vystěhování Němců a Maďarů v rozmezí od září 1938 do Postupimské konference. Autor věnuje jednu podkapitulu také diskuzím týkajících se transferu v britském parlamentu, ovšem v roce 1944. Více viz . In BRANDES, D.; *Cesta k vyhnání 1938-1945*, s. 243.

¹⁵⁵ Již ke konci května 1945 bylo Zamini podrobně zpravováno o skupinách či jednotlivých osobách, které se ve Velké Británii angažovaly proti navrátní se československé vládě. Výrazněji byla slyšet skupina okolo generála Lva Prchaly, kdy se lidé z této skupiny podíleli na vydávání zavádějících zpráv v bulletinu *Czech Press Service*. V tomto plátku se mimo jiné snažili autoři článků vytvořit dojem, že v ČSR vládne komunistický a teroristický režim, jehož hlavou je prezident Beneš. Tento bulletin si mohli přečíst i britští poslanci, mezi které byl rozesílán. Obsah článků byl cílen především na reakčnější politické činitele, kterými byl podle zpráv pro československé ministerstvo zahraničí, zcela nekriticky přijímán, hlavně těmi, kteří věřili, že Sovětský svaz zasahuje do veškerého dění států střední a jihovýchodní Evropy. Generál Prchala a jeho spolupracovníci se nechali také ovlivnit Wenzelem Jakschem a jako řešení vztahů s německým obyvatelstvem žijícím na našem území navrhovali vznik kantonů dle švýcarského vzoru. Je nutné dodat, že činnost generála Prchaly byla sledována nejen československými referenty, ale uvnitř Foreign Office byla odsouzena jako škodlivá. In AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 3391/dův.- 4./45, Londýn 28. 5. 1945.

¹⁵⁶ Jedním z mnoha příkladů takovýchto setkání byla večeře, kterou 17. října 1945 pořádalo československé velvyslanectví v Londýně. Jako hlavní host byl pozván předseda Labour Party Harold Laski a dále jiní významní členové této strany, které sám Laski doporučil. Stěžejním tématem byl právě

Souhrnně lze konstatovat, že se Edvard Beneš o transfer především německého obyvatelstva z našeho pohraničí zasazoval po celou dobu válečného konfliktu. Vypořádání se s Němci tímto způsobem viděl jako jeden z klíčových momentů naší historie a jako možnost spravedlivého postupu vůči našemu odpůrci.¹⁵⁷ Vyřešení národnostních problémů nebylo pro Beneše pouze záležitostí, která by se týkala jen domácí politiky ČSR. Uvědomoval si, že následné kroky v této věci by měly být přijaty v rámci nových poválečných poměrů i v dalších evropských státech, hlavně u československých partnerů. Jak píše, prakticky to znamenalo přesvědčit Angličany, Francouze, Američany a Rusy, že je zde nutnost snížit počet menšin na našem území.¹⁵⁸

Když během června a července v roce 1942 jednal Beneš s Anthony Edenem o odvolání Mnichova, bylo navrženo hned několik bodů, které měly definovat celý postup související s touto otázkou. V rámci rozhovorů bylo Benešovi sděleno, že britská vláda také zvažovala svůj postoj stran transferu menšinového obyvatelstva, myšleno těch, kteří se provinili proti ČSR, s tím, že Britové nemají v úmyslu stavět se proti tomuto řešení.¹⁵⁹ Tento postoj mu byl ještě několikrát potvrzen skrze velvyslance Nicholse. Později, počátkem roku 1944, když už se válka vyvíjela ve prospěch spojenců, počítal Beneš s tím, že Churchill vysloví ve věci odsunu souhlas. Ke konci ledna tak odeslal britské vládě dvě memoranda, která přesně definovala průběh a podmínky celého transferu německých obyvatel žijících na území ČSR. S ohledem na maďarskou menšinu mělo být vše provedeno analogicky, nicméně bylo zde počítáno s částečnou výměnou za Slováky z Maďarska. Je tedy evidentní, že plány související s odsunem byly Britům prezentovány otevřeně s konkrétními návrhy. Co do terminologie při jednání s britskou vládou, užíval Beneš výrazu *expulsion* (vyhnání), a to ve spojitosti s první fází odsunu. Ovšem Nichols mu radil nedělit vysídlení Němců na dvě fáze, ve smyslu *expulsion* a vlastního transferu. Pro ozřejmění celé situace Nichols doporučil

transfer německých obyvatel. Srov. AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 571/dův/45, Londýn 4. 10. 1945.

¹⁵⁷ Srov. *Rozhlasové projevy z Londýna do vlasti 27. 10. 1943*. In BENEŠ, E.; *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 221.

¹⁵⁸ BENEŠ, E., *Paměti*, s. 315.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 304-306.

řící přímo, že německé obyvatelstvo *musí jít pryč* a dále sdělit přesný počet těch, co by měli odejít.¹⁶⁰

Své požadavky tedy československá vláda postupně upřesňovala a jejich finální podobu předložila 23. listopadu 1944, opět v podobě memoranda. U třetího bodu onoho memoranda pak nechybělo ani přesné číslo osob, u kterých se počítalo s vysídlením. Britové toto prohlášení opět akceptovali, ovšem konkrétního příslibu či dalších kroků se naši politici nedočkali. Prioritou vlády Jeho Veličenstva byl souhlas ostatních spojenců, na jehož základě by pak došlo i z britské strany ke konečnému, oficiálnímu odsouhlasení celého procesu. Ještě v průběhu února 1945 působili intenzivně britští diplomaté na československé politiky v Londýně, a to tak, aby v dané věci nečinila naše vláda žádná závažná rozhodnutí, aniž by je důkladně konzultovala s velmocemi.¹⁶¹ Stejného doporučení se dostalo i prezidentu Benešovi, a to přímo od Churchilla při jejich schůzce na rozloučenou v Chequers.¹⁶²

K dohodě velmocí došlo až o několik měsíců později na konferenci Velké trojky v Postupimi. Zde byl schválen dokument, jehož obsahem byly politické a ekonomické zásady, kterými se měla řídit správa Německa během počátečního období okupace po válce. A dále v souladu se změnou hranic v Evropě byla uznána nutnost vysídlení německých obyvatel mimo jiné právě z Československa.¹⁶³

Ještě před postupimskou konferencí se konal již zmíněný sjezd Labour Party v Blackpoolu, kam byl mezi dalšími hosty pozván Wenzel Jaksch, a můžeme říci, že mu bylo dopřáno sluchu. Sjezd labouristů využil Jaksch k šíření svých názorů, které byly jasně proti vystěhování německé menšiny. Naopak požadoval právo na samosprávu pro československé Němce.¹⁶⁴ Jedním z labouristů, který se netajil tím, že s odsunem také nesouhlasí, nebyl nikdo jiný než radikální Aneurin Bevan. Nicméně z oficiálních míst, konkrétně z Foreign Office, jasně zaznělo, že Velká Británie zastává kladné stanovisko k programu československé vlády. Pokud mělo jít o případné průtahy v této záležitosti, tak ty měly být zapříčiněny vojenskými kruhy, ale dr. Fischl byl ubezpečen, že politické

¹⁶⁰ KLIMEK, A., *Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa*, s. 28-29.

¹⁶¹ PREČAN, V. *Vztah Britů k Československu v letech 1944-1945*, s. 53-55.

¹⁶² DEJMEK, J., *Edvard Beneš*, s. 498.

¹⁶³ PLECHANOVÁ, B.; FIDLER, J. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 37-38.

¹⁶⁴ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 3391/dův.- 4./45, Londýn 28. 5. 1945.

stanovisko uspěje a vše bude potvrzeno právě na konferenci Velké trojky, která začne 17. července.¹⁶⁵

O výsledcích z Postupimi mluvil později náš velvyslanec Max Lobkowicz při své první návštěvě u nově jmenovaného ministra zahraničí Bevina. Shodli se na tom, že napětí mezi obyvateli, které s sebou přinesla válka, se projevilo v obou zemích. Lobkowicz konstatoval, že transfer je menším zlem a nutností už kvůli našim lidem, kteří si museli projít dlouhým obdobím okupace.¹⁶⁶

Během léta 1945 obdrželo Foreign Office zprávu o průběhu transferu od svého velvyslance Philipa Nicholse. Podle parlamentního podsekretáře McNeila pro nás hodnocení vyznělo velmi příznivě. Nichols hlásil, že vše probíhá organizovanou formou a jen zřídka mělo ze strany našich orgánů docházet k přehmatům. Jedinou výtkou byl nedostatek potravin, kterými jsme deportované obyvatelstvo zásobovali. Tento problém však měl být v brzké době odstraněn, a to navýšením přidělu potravin, jež si bude každý moci vzít s sebou. Důležitým poznatkem z rozhovoru s parlamentním podsekretářem, jenž dr. Fischl zaznamenal, byl ten, že Foreign Office plně uznává nutnost transferu, ale i přesto si je vláda vědoma toho, že veřejnost toto opatření příliš neschvaluje, prý kvůli humanitnímu liberalismu, který stále převládá ve společnosti. I proto je nutné, aby ČSR počítala s kritikou v tištěných médiích.¹⁶⁷ Náš referent na to konto poznamenal, že československý lid je v názoru na nutnost rychlého transferu jednotný, a to bez rozdílu politického smýšlení. Též dodal, že momentálně by v ČSR jistě neuspěla vláda, která by se k transferu stavěla zamítavě. Nichols reagoval doporučením užívat tento argument v jednáních s Brity. Důvodem byla spokojenost britského kabinetu

¹⁶⁵ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 298/dův/45, Londýn 9. 7. 1945.

¹⁶⁶ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 416/dův/45, Londýn 10. 8. 1945.

¹⁶⁷ Například během června byl tématem vystěhování Němců zaměstnán londýnský týdeník *The Statesman & Nation*. Příspěvek se zabýval především otázkou jednoty Čechoslováků v názoru na provádění transferu. Edvard Beneš si měl všimát i postoje západních mocností, které byly pro umírněnější postup. Prezident měl tedy radit zvolit pomalejší postup a rozlišovat mezi Němci a mírou jejich provinění. Na druhou stranu státní podtajemník Clementis prosazoval vyhnání co největšího počtu nejen pomnichovských přistěhovalců, ale i celkově většinu všech Maďarů a Němců. Srov. AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 6546/dův/45, Londýn 25. 6. 1945.

se složením československé vlády a Nichols také zdůraznil, že Britové nemají žádný zájem na tom, aby se toto složení měnilo.¹⁶⁸

V kontextu rozhovorů dr. Fishla s představiteli Foreign Office je velmi zajímavé srovnat již předeslané oficiální stanovisko britské vlády, která nás ve věci vystěhování německých obyvatel podpořila, a řeč, se kterou vystoupil Winston Churchill jakožto nový leader opozice v parlamentu. Ve svém prvním projevu na opačné straně politické barikády naznačil, kam se budou ubírat priority zahraniční politiky konzervativců. O Československu mluvil hned dvakrát. Nejprve v souvislosti s transferem, kdy řekl, že je de facto proti velkorysosti, kterou projevují Britové vůči přesunu obyvatel z ČSR. A poté zařadil ČSR mezi východní a středoevropské země, v nichž měly být prý vlády praktikující policejní zastrahování. Jistě musel takovýmito kategorickými prohlášeními překvapit mnohé posluchače a je jisté, že ani českoslovenští pracovníci ambasády v Londýně neočekávali takovéto hodnocení. Vše se jevílo tak, že Churchill zcela otočil a navíc neuvážil dostatečně svá slova.¹⁶⁹

Reakce na sebe nenechaly dlouho čekat, nicméně podstatné pro nás bylo to, že druhá zmínka o Československu byla anglickými novináři brána jako nešťastné přeházení. *The Times* dokonce onu větu ze své jinak podrobné zprávy vypustil. Labouristé označili tuto změnu názoru na transfer za demagogické smýšlení a pokračování stylu vedení politiky, kterou Churchill zahájil již během předvolební kampaně. Churchill začal využívat tuto rétoriku prý hlavně proto, aby se přiblížil svými prohlášeními průměrným Angličanům, kteří s procesem transferu nesympatizují. Jednoduše řečeno mělo jít o politický kalkul konzervativců a šlo především o získání přízné voličů. Z politické zprávy pro Zamini ovšem vyplývá, že klíčové je již zmíněné stanovisko britského kabinetu.¹⁷⁰

Po Churchillově vystoupení byly s napětím očekávány projevy jak současného ministra zahraničí Ernesta Bevena, tak i jeho předchůdce Anthonyho Edena. Ti však, dle našich referentů, nepřišli s ničím senzačním. Co se Československa týká, nebylo

¹⁶⁸ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 428/dův/45, Londýn 11. 8. 1945.

¹⁶⁹ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 441/dův/45, Londýn 18. 8. 1945; Projevu věnuje pozornost i Petr Prokš, ale komentuje jej z jiného úhlu pohledu. Srov. PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s 129.

¹⁷⁰ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 441/dův/45, Londýn 18. 8. 1945.

jmenovitě zmíněno ani v jednom z vystoupení. Toto ale naši úředníci nevnímali jako něco negativního, spíše naopak. Mluvil-li Bevin o režimech s totalitními prvky, potom jmenoval státy jako například Bulharsko či Maďarsko. Československo k nim rozhodně neřadil. Jasně se zasazoval o nutnost kontinuity britské zahraniční politiky. Dalším aspektem, který vyzdvihl, byl nový náhled na situaci v Evropě skrze hospodářství. Zopakoval, že Britové respektují usnesení z Postupimi a považují je za základ pro jednání rady zahraničních ministrů. Řekl, že cílem je zabezpečení míru a předcházení válečným konfliktům a nikoli touha po trestu či odvetě. Eden pak potvrdil Bevinova slova a na rozdíl od Churchilla nepřišel s žádnými kontroverzemi.¹⁷¹

4.4.1 Kritika transferu obyvatel z ČSR z řad britských poslanců a novinářů

Pravdou tedy je, že oficiální postoj Velké Británie korespondoval s naší politikou odsunu, nicméně někteří britští novináři byli k ČSR velmi kritičtí. Především proto byl vydán soupis doporučení, kterými se měl náš tiskový atašé v Londýně řídit tak, aby se zmírnil účinek propagandy, kterou proti nám vedla část novinářů. Československo nechtělo být co do transferu srovnáváno s Polskem, natož jakkoli spojováno s průběhem odsunu obyvatel v západním Polsku. Proto bylo navrženo zaslání dopisů do redakcí příslušných londýnských deníků a periodik s jasným prohlášením, že se československá vláda řídí rozhodnutím z Postupimi a transfer je řádně připravován. Navíc mělo být zdůrazněno, že se rozlišuje mezi provinilými Němci a těmi, kteří svou činností prokázali věrnost ČSR. Dále bylo doporučeno nechat publikovat přesný výčet osobního majetku, který si mohli Němci brát s sebou, a to tak, aby šlo o velmi přesné informace, například co do počtu kusů oblečení. Toto mělo mít za účinek jistou míru překvapení u Britů, kteří sami neměli mít, šlo-li o šatstvo, příliš velký výběr. Poslední rada se dotkla asi nejchoulostivějšího problému spojeného s transferem, tedy různých incidentů či projevů násilí. Ministerstvo zahraničí mělo požádat ministerstvo vnitra o vydání oběžníku, který by byl určen všem orgánům, jež byly zodpovědné za přípravu odsunu. Oběžník měl upozornit na vyvarování se jakýchkoli násilných činů a zároveň mělo být dáno na srozuměnou, že západní svět sleduje všechny naše kroky v tomto

¹⁷¹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. Z-14985/45, Praha 14. 9. 1945.

procesu. Na závěr bylo doporučeno zveřejnit i tento oběžník, aby bylo jasné, že veškerá činnost je řízena z těch nejvyšších míst a vláda za vše přebírá svůj díl zodpovědnosti.¹⁷²

K výše zmíněným doporučením bylo během několika následujících měsíců přiřazeno hned několik stručných instrukcí. Nejprve úředníci Zamini vyslovili souhlas se všemi návrhy s tím, že se věc musí prodiskutovat a je nutné se dohodnout s příslušnými odděleními v rámci ministerstva na případných krocích. Ovšem později jiný záznam říká, že není třeba v této věci nic dalšího podnikat, neboť odsun probíhá organizovaně a nedochází k žádným výstřelkům.¹⁷³

Další poměrně ostrou kritiku si ČSR vysloužila nejen od novinářů, ale i od samotných poslanců přímo na půdě britského parlamentu. Sto dvacet členů obou sněmoven nezávisle na své politické příslušnosti se během října podepsalo pod tzv. *motion*, tedy návrh k projednání, týkající se obav z možných následků rychle prováděného transferu Němců ze zemí sousedících s Německem.¹⁷⁴ Poslanci v rámci tohoto návrhu nabádají své kolegy, aby učinili vše, co jen bude možné ve věci oddálení odsunu alespoň do té doby, než skončí zima. Signatáři předpokládají, že jinak dojde k vyhladovění obrovského počtu obyvatel. Ve zprávě se mluví o milionech, což by mělo za následek šíření sociálního a hospodářského chaosu v celé Evropě.¹⁷⁵

Na to konto se 26. října konala v Dolní sněmovně britského parlamentu rozprava o životních podmínkách v Evropě. Na úvod diskuze byla zopakována tvrzení z již zmíněného dokumentu, kde se kromě pozdržení odsunu požadovala také větší kontrola Britů nad celkovým průběhem transferu. K ČSR bylo řečeno, že zde měla deportace obyvatel probíhat za poněkud příznivějších podmínek než v ostatních zemích. V prohlášení však chyběla specifikace, co se pod těmito příznivějšími podmínkami skrývá.

¹⁷² *Dodatek k politické zprávě č. 19*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 44720/45, 18. 10. 1945.

¹⁷³ Poznámky jsou psány perem. Podpisy jsou prakticky nečitelné, nicméně je jasné, že souhlas s projednáním těchto návrhů padl velmi rychle, je datován k 20. říjnu 1945. Spis byl zakládán v rámci agendy 12. ledna 1946, byl tedy na ministerstvu k dispozici po poměrně dlouhou dobu. In *Dodatek k politické zprávě č. 19*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 44720/45, 18. 10. 1945.

¹⁷⁴ Celý text tohoto návrhu britských poslanců viz Přílohu č. 5.

¹⁷⁵ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 596/dův/45, Londýn 19. 10. 1945.

Další z řečníků byl Michael Foot,¹⁷⁶ poslanec za Devonport, který přitvrdil a pronesl, že má dostatek zpráv a zná také očité svědky, kteří mu potvrdili, že do táborů pro Němce jsou vháněni všichni bez rozdílu. V táborech tedy byli i ti, kteří dle Foota měli výkazy o protifašistické činnosti. Poté uvedl, že se vynořují informace, které mohou, ale také nemusí být pravdivé, kdy mělo docházet z československé strany k porušování dohody z Postupimi. Tato dohoda stanovila, že se s lidmi v táborech a při vystěhování musí zacházet lidsky a slušně. Žádal v těchto věcech nápravu.¹⁷⁷

Obdobnou rétoriku užila ve svém vystoupení Eleonor Rathbonová,¹⁷⁸ zastupující anglické univerzity. Mluvila sice o svém dávném přátelství k Československu a podpoře, jež nám projevovala v období Mnichova, ale toto již dávno neplatí, protože Čechoslováky i Poláky nyní viděla jako *kruté, barbarské* a *chtivé*. Odsoudila tak ČSR za transfer jako takový. Navíc prohlásila, že způsoby, jakými s Němci zacházíme, jsou v některých případech stejné jako ty, jež oni sami používali vůči Židům. Svůj velmi emotivní proslov ukončila odvoláním se na odkaz prezidenta Masaryka a také tím, že doufá, že Jan Masaryk a ostatní, kdož stojí v čele vlády, nemají o zvěrstvích spojovaných s transferem tušení. Slečna Rathbonová stála mimo jiné i o vyslání delegace do Československa, aby sdělila ostatnímu světu, co se u nás skutečně děje. Skutečností je, že zástupkyně univerzity neuvedla své zdroje s tím, že nechtěla sněmovnu zatěžovat jejich výčtem.

Poslanec Denis Pritt¹⁷⁹ ihned zareagoval na její prohlášení a správně poznamenal, že cizí novináři mají možnost kdykoli ČSR navštívit. Sám mluvil s dvěma dopisovateli,

¹⁷⁶ Michael Mackintosh Foot (1913-2010) byl spisovatel a poslanec za labouristy mezi lety 1945-1992 (s přestávkou 1955-1960). Působil v týdeníku *Tribune* a stal se jeho vedoucím ředitelem (1945-1974). Navázal na Bevinovy levicové názory. Dokonce vydal Bevanovu biografii (*Aneurin Bevan*, 2.sv., London 1962, 1973). V roce 1980 se stal na tři roky předsedou Labour Party. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 259-230.

¹⁷⁷ *Politická zpráva č. 8*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, Praha 12. 11. 1945.

¹⁷⁸ Eleanor Florence Rathbone (1872-1946) byla sociální reformátorka a feministka. V letech 1929-1946 byla nezávislou členkou britského parlamentu za volební obvod Spojené anglické univerzity. Bojovala za lidská práva. Byla známá svou snahou o zavedení rodinných přídatků a také o uznání všeobecného volebního práva pro ženy. Ve třicátých letech velmi rozhodně oponovala politice appeasementu. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 683.

¹⁷⁹ Denis Nowell Pritt (1887-1972) byl původní profesí právník. Od roku 1935 se stal poslancem za labouristy. V roce 1940 však byl ze strany vyloučen kvůli obhajobě sovětského útoku na Finsko. Jako nezávislý labourista se však do parlamentu v roce 1945 vrátil. V roce 1954 získal Leninovu cenu míru

kterí po Československu cestovali společně a *hle – jsou dosud naživu*. Pritt nazval takovéto výstupy vymyšlením si historek, které mají ČSR poškodit.¹⁸⁰

Za vládu mluvil v této rozpravě ministr zahraničí Bevin. Ohledně transferu řekl, že si sněmovna musí uvědomit, že není vůbec snadné zapomenout na věci, které se staly ve východní Evropě před válkou a i v době války. Dále zdůraznil, že ony události posílily předsudky a v Polsku, ČSR a dalších východních zemích tak stoupla touha po tom, aby byli Němci vypuzeni. Jako příklad ve svém proslovu si vybral právě Československo. Uvedl, že Češi a Slováci se vždy snažili řešit své problémy se sudetskými Němci. Byl přesvědčen, vycházejí ze svých letitých zkušeností a mnoha setkání s Čechoslováky v odborových organizacích, že kdyby byli necháni na pokoji, nebylo by mezi těmito třemi skupinami obyvatel větších rozdílů než jaké existují mezi Skoty, Velšany a Angličany. Svě tvrzení podepřel okamžiky z historie, kdy Čechoslováci s Němci žili v poklidu a hospodářky spolupracovali, tedy v dobách, kdy nedocházelo k žádnému vnějšímu narušování soužití. Dokonce řekl, že si myslí, že by poslanci neměli být příliš tvrdí vůči Československu nebo Polsku. Připomněl, že i jim samotným trvalo velmi dlouho budovat jejich vlastní stát. Na adresu ČSR dodal, že jsme byli dlouho ovládáni Rakouskem-Uherskem a měli jsme tudíž jen dvacet jedna let k budování samostatnosti. Ten, kdo měl možnost se o tom sám přesvědčit, nemůže říci, že Československo během této poměrně krátké doby nedosáhlo obdivuhodných výsledků. Potom však přišel Hitler, vpadl do ČSR a počal ničit výsledky československého snažení. Bevin v závěru své řeči požádal posluchače o zachování si jistého smyslu pro vyváženost, mají-li se bavit o tak *strašlivém* tématu.¹⁸¹

Sněmovní debata byla tedy velmi bouřlivá a plná emocí. Ze záznamu sestaveného pro Zamini ovšem vyplývá, že ne vždy výše zmínění řečníci uvedli zdroje, ze kterých čerpali pro ně evidentně pravdivé informace. Někteří také navrhovali zajet do pohraničních oblastí ČSR a přesvědčit se o stavu situace na vlastní oči. Zajímavé ovšem je, že v době této rozpravy se mohli již vyslaní členové Labour Party Tom

a později i několik čestných doktorátů na univerzitách sovětského bloku. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 660-661.

¹⁸⁰ *Politická zpráva č. 8*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, Praha 12. 11. 1945, s. 3-5.

¹⁸¹ *Politická zpráva č. 8*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, Praha 12. 11. 1945, s. 2-3.

Williamson a Morgan Philips vracet z návštěvy Československa zpět do Británie nebo se stále ještě nacházeli v ČSR.¹⁸² Pokud by tito dva labouristé byli přítomni debatě o životních podmínkách v Evropě, jistě by byli tázáni svými kolegy na současný stav ohledně transferu v Československu. Je také pravděpodobné, že by sami vystoupili a přidali do diskuze svůj úhel pohledu, vzhledem k tomu, že měli možnost za svého pobytu u nás navštívit československé pohraničí.¹⁸³ Soudím tak i podle další dokumentace ministerstva zahraničí, kdy 14. listopadu právě Tom Williamson vznesl dotaz na ministra zahraničí Ernsta Bevina. Otázal se ho, zda Foreign Office bude zařizovat zájezd britských delegátů do Československa, aby byly prozkoumány současné podmínky pro přesun německých obyvatel. Ve lhůtě věnované v britském parlamentu dotazům nebyl dostatek času na odpověď, ale Bevin na tento dotaz reagoval písemně. Řekl, že tento návrh bude brát v patrnost a pokud by na rozhodnutí o zájezdu došlo, vše zkonzultuje s československou vládou.

Williamson pro našeho tiskového atašé uvedl, že dotaz vznesl proto, že na základě toho, co viděl v ČSR, nabyl přesvědčení, že k vyvrácení mnoha nepravdivých informací by pomohlo právě vyslání delegace složené z poslanců všech stran, aby mohli získat stejnou zkušenost, jako má on sám. Williamson se vrátil z ČSR přesvědčen, že postupujeme vůči Němcům spravedlivě a bez krutostí.¹⁸⁴

Diskuze na téma transferu byla v britském parlamentu do konce roku otevřena ještě několikrát. Naši referenti v Londýně si všímali především vystoupení poslance Richarda Stokese,¹⁸⁵ který byl znám svou kritikou podmínek, ve kterých měl odsun probíhat.¹⁸⁶ I přes vlnu kritiky k vyslání oficiální delegace zástupců britského

¹⁸² V dokumentech AMZV ani v jiných zdrojích se mi nepodařilo dohledat, kdy přesně labourističtí poslanci ukončili svůj pobyt v ČSR.

¹⁸³ Dodatek k *politické zprávě č. 19*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 44720/45, 18. 10. 1945.

¹⁸⁴ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 732/dův/45, Praha 16. 11. 1945. K interpelaci vznesené v britském parlamentu lze také nalézt krátkou poznámku viz KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 220.

¹⁸⁵ Richard Rapide Stokes (1897-1957) byl labouristický politik, který do strany vstoupil v třicátých letech. V roce 1938 získal poslanecký mandát, který si udržel až do své smrti. Byl častým kritikem válečné vlády. V roce 1950 se stal ministrem práce. Po roce 1951 působil jako stínový ministr obrany. Více viz RAMSDEN, J.; *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 783.

¹⁸⁶ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 14/XI/45, Praha 24. 11. 1945.

parlamentu do ČSR už v roce 1945 nedošlo. Foreign Office pak neslevilo ze svých prohlášení a stanovisek, která respektovala usnesení z Postupimské konference, a československo-britské vztahy pokračovaly na přátelské úrovni i nadále.

5 Praha a Londýn – politicko-diplomatické vztahy v první polovině roku 1946

Bilaterální vztahy mezi dvěma státy jsou samozřejmě ovlivňovány mnoha vnějšími faktory, tedy okolním mezinárodním společenstvím. Nejinak tomu bylo i v roce 1946 mezi Československem a Velkou Británií. Právě v tomto roce se v diplomatických nótách, zprávách, osobní setkání nevyjímaje, řešila témata, která se týkala především obav ze strany Britů z rostoucí moci Sovětského svazu a dosahu vlivu tohoto giganta na tzv. spřátelené země SSSR. Hlavní otázka spojená s ČSR, kterou si Britové kladli velmi často, byla tedy nasnadě: Jaký je vztah Československa vůči Sovětskému svazu, míra jeho závislosti, potažmo jak se bude tento vztah nadále vyvíjet?

Britové stáli o udržování stále dobrých a fungujících vztahů s Prahou, ale z dokumentů Ministerstva zahraničí ČSR je patrné, že se do záležitostí zahraničně politické povahy počala vkrádat nedůvěra z britské strany způsobená již zmíněnými obavami z příklonu Československa k SSSR. Naši úředníci na velvyslanectví v Londýně si všímali a komentovali postoje Britů právě v této záležitosti.

Dále se Černínský palác zajímal o britsko-ruské vztahy jako takové a českoslovenští referenti bedlivě sledovali zasedání poslanců, především když se diskutovala zahraniční politika anglického parlamentu vůči Sovětskému svazu. Sledovány byly i ohlasy na SSSR v britském tisku. Důvodem budiž to, že pro nás byl klíčový postoj oficiálních míst britského království v této věci. Vzhledem k tomu, že se ČSR orientovala na SSSR jako na jeden z pilířů své zahraniční politiky, pak nebylo divu, že téma vztahů Západu a Východu se stalo předmětem zpráv našich londýnských referentů. V archivu ministerstva zahraničí tak lze nalézt politické zprávy se záznamy debat o zahraniční politice jak z Dolní sněmovny, tak i ze Sněmovny lordů. Zvýšená pozornost byla věnována vystoupením Ernsta Bevina jako ministra zahraničí. Referenti jeho slova často přímo citovali. Jednáním poslanců byl mnohdy přítomen náš

velvyslanec Max Lobkowicz, jeho sdělení byla přehledně rozpracována a byla poměrně dosti obsáhlá.¹⁸⁷

5.1 Fultonský projev

Jedním z historických milníků, který je též někdy spojován s počátky studené války, byl projev Winstona Churchilla ve Fultonu, v Missouri. Projev byl pronesen 5. března na promoční slavnosti Westminsterské koleje.¹⁸⁸ Přestože zde v této době Churchill představoval leadera britské opozice, slova, která ve Fultonu zazněla, obletěla záhy celý svět. Churchill nepokrytě varoval okolní svět před nebezpečím totalitních režimů a tyranií, která měla panovat v některých evropských zemích. K SSSR řekl, že nikdo neví, co Sověti a jejich komunistická mezinárodní organizace zamýšlí udělat v bezprostřední budoucnosti a jaké jsou, existují-li vůbec, hranice jejich expanzionistických tendencí. Jako holý fakt dále uvedl, dnes jeho nejcitovanější větu z tohoto projevu, že přes kontinent byla od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu spuštěna železná opona. Tento výrok se dotýkal přímo i Československa. Prahu spolu s dalšími hlavními městy střední a východní Evropy zařadil do sovětské sféry. Dále osvětlil, jak nazírá na celou vzniklou situaci v této části starého kontinentu, a dodal, že ve všech jím vyjmenovaných státech jsou policejní vlády a to až na jednu výjimku, kterou je Československo. To jediné označil za demokratickou zemi.¹⁸⁹

Ač označení za demokracii, Churchill, navíc v pozici celosvětově uznávaného státníka, vyslovil něco, co jen velmi neradi slyšeli jak prezident Beneš, tak i Jan Masaryk. Právě tito dva tvůrci naší zahraniční politiky chtěli, aby ČSR vystupovala

¹⁸⁷ Příklady zpráv zasílaných na Zamini na v první půlce 1946, jež byly zaměřeny na zahraniční politiku Velké Británie a referovaly poněkud o vztazích k SSSR viz *Politická zpráva č. 18*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 297/dův/46, Praha 27. 2. 1946; *Politická zpráva č. 23*, AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 399/dův/46, Praha 12. 3. 1946; *Politická zpráva č. 20*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, Praha 11. 3. 1945; AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. Z/VIII-2215-20/3-46, Praha, 15. 4. 1946. Bližší obsah zpráv dále nespecifikuji, neboť britsko-ruské vztahy nejsou předmětem této diplomové práce.

¹⁸⁸ LUŇÁK, P.; *Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, s. 67.

¹⁸⁹ *Z projevu W. Churchilla ve Fultonu (USA)*, 5. 3. 1946. In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 7, s. 36-39.

samostatně, samozřejmě v souladu s dohodami, které měla se svými partnery.¹⁹⁰ Být zařazen na seznam zemí, které měly spadat pod Stalinův vliv, se jim nemohlo líbit.

Beneš v kontextu Churchillových tezí řekl, že je nutné udržovat spolupráci mezi anglosaskými demokraciemi a SSSR, jinak by světu hrozil další válečný konflikt. Ve svém komentáři pro *Daily Express* z 26. června uvedl, že je mylné se domnívat, že se Československo nachází mezi Východem a Západem. Československo je mezi Němci a Rusy. A kdyby mezi nimi došlo ke konfliktu, nemohlo být pochyb, na jaké straně bychom stanuli. Souhlasím zde s Jindřichem Dejmekem, že Beneš tímto výrokem rozhodně neposílal ČSR do područí Sovětů, pouze upřesnil, k čemu by došlo, pokud by nastal konflikt mezi Německem a Ruskem.¹⁹¹

Hned druhý den po Churchillovi měl shodou okolností svůj projev právě Jan Masaryk, a to v prozatímním národním shromáždění. V části, kterou věnoval přehledu československé zahraniční politiky, popsal tradice, kterých se naše republika držela a bude držet i nadále. Tyto tradice pro zahraniční otázky vycházely z principů a idejí první republiky a spočívaly v ideálech boje za spravedlnost, demokracii a sociálním vzestupu národů jako celku a člověka jako jednotlivce. V tomto ohledu se s Churchillovým zařazením našeho státu k demokraciím jasně shodoval. Avšak náš svazek se Sovětským svazem označil za klíčový. Vztah k Rusům popsal jako velmi srdečný, plný vděčnosti národa za pomoc při osvobození. Dále podpořil rozvíjející se spolupráci se SSSR ve věcech hospodářských i vojenských. A přestože na konci svého projevu opět vyzdvihl naše spojenectví se Sovětským svazem, rozhodně tím nechtěl říci, že bychom se měli přidat do společnosti států podléhajících instrukcím z Moskvy. Ba naopak, zdůraznil, že kooperace se Západem je nutná.¹⁹²

K samotnému termínu železná opona, který se od dob projevu ve Fultonu začal používat čím dál častěji, se Masaryk vyjádřil 28. října téhož roku na valném shromáždění OSN v New Yorku. Doslova řekl: „*Slyšel jsem mnoho o existenci toho,*

¹⁹⁰ Srov. Z vystoupení ministra zahraničních věcí J. Masaryka v prozatímním národním shromáždění, 6. 3. 1946. In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 8, s. 48.

¹⁹¹ DEJMEK, J., *Edvard Beneš*, s. 583.

¹⁹² Srov. Z vystoupení ministra zahraničních věcí J. Masaryka v prozatímním národním shromáždění, 6. 3. 1946. In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 8, s. 40-49.

*co se obvykle nazývá železnou oponou oddělující Československo od ostatního světa. Žil jsem tam od skončení války a jménem své vlády a své delegace vás chci ujistit, že není železné ani jakékoliv jiné opony, jež by Československo oddělovala, a jestli o tom někdo pochybuje, já mohu říci: Přijďte a přesvědčte se sami. Žádné obtíže s vízy nebudou.*¹⁹³

Českoslovenští úředníci referovali do Prahy ohledně ohlasů na Churchillovu řeč, které vyšly v tištěných médiích. Všimli si především toho, že podle *Daily Herold* mluvil Winston Churchill jen za sebe, což potvrdil i on sám, když prohlásil, že mluví jako soukromý jednotlivec. V článku ovšem dodali, že mnozí jsou přesvědčení, že řeč byla složena ve spolupráci s britskou vládou. Tuto domněnku se autor příspěvku snažil rezolutně vyvrátit, když upozornil na Attleeho stanovisko z ledna, kdy bylo jasně zdůrazněno, že převládajícím činitelem v zahraniční politice všech zemí se musí stát OSN. Churchill prý touží po anglo-americké alianci, která by se velmi rychle dostala do vedení Společnosti národů.¹⁹⁴

5.2 Snaha o dobré vzájemné vztahy

Ke konci února, před pobytem Churchilla v USA, diskutoval československý tiskový atašé v Londýně dr. Fischl postavení Československa z pohledu předních anglických novinářů tak, aby jejich názor odpovídal tomu, jak ČSR vidí britská veřejnost. Mezi novináře Fischl zařadil diplomatické korespondenty *The Times*, *Daily Telegraph* a *Yorkshire Post*, dále šéfredaktora revue *New Statesman and Nation* a zahraničního politického redaktora listu *News Chronicle*. Nevynechal tedy žádné z prestižních britských novin, které až na *News Chronicle* vychází dodnes.

Dle těchto žurnalistů hledí Angličané na Československo s obdivem jako na stát, který se velmi rychle zotavuje z následků války, a naši vládu též pokládají za velmi stabilní. Zohlední-li naši geografickou polohu v Evropě, pak je zahraniční politika Beneše a našeho vládního kabinetu přijímána jako jediná možná. Prý je dokonce na ústupu názor, který byl o nás rozšířen na konci války a podle kterého bylo ČSR

¹⁹³ *Projev československého ministra zahraničních věcí Jana Masaryka na valném shromáždění OSN v New Yorku, 28.10. 1946.* In In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 11, s. 56.

¹⁹⁴ *Politická zpráva č. 20, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, Praha, 11. 3. 1946.*

vazalským státem Sovětského svazu. Naopak způsob, jakým jsme si dokázali uhájit svou samostatnost, je pokládán za vzor pro to, co by Angličané rádi viděli i v ostatních svobodných zemích střední a jihovýchodní Evropy. K mnohokrát probírané otázce transferu Němců novináři konstatovali, že je stále dost těch, kteří s odsunem jako takovým nesouhlasí. Ovšem přibývá i těch, kteří vidí v transferu jediné možné řešení tohoto problému. Náš socialistický program má pak plné sympatie hlavně u dělnické třídy. Ostatní společenské kruhy, včetně socialistické inteligence, spíše pozorují náš vývoj a zatím v této věci s hodnocením vyčkávají.¹⁹⁵

Předcházející hodnocení zní až neuvěřitelně idylicky. Pokud by skutečně veřejné mínění v Británii odpovídalo všemu, co shrnul dr. Fischl, pak by byly vztahy mezi ČSR a Velkou Británií přesně takové, jaké si je přál ministr Jan Masaryk. Ve svém projevu k prozatímnímu národnímu shromáždění nevyzdvíhal pouze svazky se Sovětským svazem, ale Velkou Británii jmenoval též hned několikrát. Přál si, abychom trvale pracovali na poměru k britskému království a abychom nikdy nezapomněli, že právě Britové nám poskytli útočiště v těch nejhorších válečných časech. Dnes podle něj Britové sledují československé snahy o budování zdravého a sociálně pokrokového organismu, jak nazval naši zemi, v srdci Evropy. U vlády Jeho Veličenstva se podle Masaryka setkáváme s porozuměním s ohledem na naše potřeby a problémy. Skutečnost, že Britové měli možnost poznat Čechoslováky právě v období války, je vede k tomu, že o Československo jeví i nadále nemalý zájem.¹⁹⁶

O oboustranně kvalitní a přátelské vztahy se opravdu snažily obě strany, československá i britská. Bylo-li něco, co dělalo Britům starosti z politického hlediska, pak to byl vliv komunistické strany u nás. Už v listopadu 1945 informoval Philips Nichols ve své rozsáhlé zprávě ministra zahraničí Bevina o tom, že v československé vládě drží silné pozice právě komunisté a jejich přívrženci. Dodal, že i národní výbory jsou též do značné míry ovládány komunisty. Hlavní příčina, která měla potlačovat svobodné veřejné mínění, byla podle Nicholse přítomnost Rudé armády. Vše bude lepší

¹⁹⁵ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 307dův/46, Praha 28. 2. 1946.

¹⁹⁶ Srov. *Z vystoupení ministra zahraničních věcí J. Masaryka v prozatímním národním shromáždění*, 6. 3. 1946. In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 8, s. 40-49.

a ovzduší v zemi svobodnější po odchodu vojsk. Celou situaci v zemi by měly usnadnit svobodné volby, které proběhnou na jaře 1946.¹⁹⁷

Po stažení sovětských vojsk z ČSR se tedy Britové chopili první příležitosti a snažili se podpořit naše demokraticky smýšlející představitele. Během prosince 1945 proběhlo na půdě Foreign Office hned několik schůzek s naším velvyslancem Maxem Lobkowiczem. Britští úředníci upozorňovali především na to, že ve Francii, Maďarsku a dokonce i v Polsku se proti komunistům postupuje mnohem razantněji. Lobkowiczovi bylo řečeno, že je zapotřebí, aby se i v ČSR vzepřely demokratické síly a snažily se o důraznější odpor.¹⁹⁸

Obavy ohledně činnosti komunistů u nás však nenarušily snahy pražských ani londýnských diplomatů o vylepšování úrovně našich vzájemných vztahů. To potvrzuje i zpráva o rozhovoru s tiskovým atašé britského velvyslanectví v Praze, Cecilem Parrotem, která byla počátkem roku 1946 odeslána na Zamini. Parrot se po svém nedávném návratu z Londýna sešel s referentem československého ministerstva zahraničí, aby ho informoval, jaké zprávy o nás podal na Foreign Office. Parrot uvedl, že o vnitropolitické situaci Československa hovořil všude velmi příznivě, a že si z Londýna přivezl dojem velkých sympatií pro budovatelské úsilí v ČSR. Dále dle svých slov Parrot využil příležitosti pobytu v Británii k tomu, aby mohl prosadit několik svých návrhů týkajících se zlepšení britské informační služby u nás. Sám ministr Bevin měl schválit jeho podnět na zařazení Československa z hlediska britské tiskové a informační služby na seznam politicky nejdůležitějších zemí v Evropě. A zároveň prosadil, aby se nešetřilo ani úsilím ani peněžními prostředky, pokud šlo o rozšíření tiskové a informační služby u nás. Parrot prohlásil, že se díky těmto krokům ČSR posunula z hlediska jeho úřadu na úroveň Francie. V budoucnu mu bude umožněno rozšířit zpravodajské služby, jako například větší výběr fotografického materiálu nebo dodávky nových instruktážních filmů.¹⁹⁹

Přestože se britský tiskový atašé Parrot a důležití britští novináři vyjádřili pro Zamini jasně o pozitivním poměru Britů vůči ČSR, ministr zahraničních věcí Bevin při svém setkání s naším velvyslancem Lobkowiczem otevřel téma vlivu Sovětského svazu

¹⁹⁷ PROKŠ, P.; *Londýn a Praha na počátku míru*, s. 275.

¹⁹⁸ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 137.

¹⁹⁹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 3543/46, Praha, 4. 1. 1946.

na ČSR. Před svou cestou do Prahy navštívil 2. dubna Max Lobkowicz Bevin. Lobkowicz o setkání požádal sám, záměrně, aby měl případně možnost referovat o této schůzce doma či vyřídit Bevinovy vzkazy do Prahy, bude-li o to ministr stát. Bevin zahájil rozhovor s přáním ohledně navázání čilejších obchodních styků, bude-li k tomu z československé strany svolnost.²⁰⁰ Lobkowicz se ho otázal, co má onou svolností na mysli. Bevin mu odpověděl, že neví do jaké míry je Československo závislé na svolení od Sovětského svazu. Náš velvyslanec ihned odvětil, že takovéto svolení není zvláště zapotřebí, ale že malé státy mají přirozeně na zřeteli to, že je pro ně dobré, když se dohodnou především velmocí. Bevin zareagoval konstatováním, že právě Anglii jde o to, aby i malým státům byla zachována nezávislost a necítily se tak ohroženy velkými státy²⁰¹. Zde je vidět, že Britům ležela na mysli praxe naší zahraniční politiky, která směřovala jak na Západ, tak i na Východ. Britové zřejmě netušili, do jaké míry nás Sovětský svaz v zahraničních otázkách a s nimi spojenými rozhodnutími skutečně ovlivňuje.

Během schůzky padla i jiná témata, například se oba představitelé bavili o možnostech nárůstu produkce britského průmyslu nebo o záležitostech dotýkajících se kritiky Labour Party. Zde Bevin opět navázal na dění u nás a řekl, že rozumí v jaké situaci se nacházíme, co se znárodnění týká, protože i jeho vlády se dotkl tento proces. Jak Lobkowicz zaznamenal, Bevin měl konkrétně na mysli znárodnění Bank of England. Oba se rozloučili s přáním udržování si dobrých vztahů a Bevin nezapomněl přidat své osobní pozdravy pro Edvarda Beneše a Jana Masaryka.²⁰²

O další diplomatické schůzky v Británii se za československou stranu postaral referent ministerstva zahraničí Pavel Tigrid,²⁰³ který ve dnech 5.-19. května absolvoval

²⁰⁰ Bevin užil anglického slova *liberty*, což znamená v přesném překladu volnost nebo mít k něčemu svolení.

²⁰¹ Srov. AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 506dův/46, Praha 3. 4. 1946; PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 139-140. O této návštěvě u britského ministra zahraničí, užívaje stejného dokumentu z archivu, píše i Petr Prokš. Přesto jsem se pro lepší dokreslení československo-britských vztahů v roce 1946 rozhodla tuto událost také zařadit.

²⁰² AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 506dův/46, Praha 3. 4. 1946

²⁰³ Pavel Tigrid (1917-2003), vlastním jménem Pavel Šönfeld, byl český novinář, publicista a politik. Spolupracoval s Československou stranou lidovou. Za druhé světové války pracoval jako redaktor československého vysílání BBC. Mezi lety 1948-60 byl v exilu v SRN a USA, od roku 1960 pak ve Francii. Mezi lety 1994-1996 působil ve funkci ministra kultury ČR. Více viz BULISOVÁ, Jiřina.

návštěvu Londýna. Sjednal si poměrně značné množství setkání a měl tak možnost hovořit s předními britskými politickými představiteli, předsedu vlády Clementa Attleeho nevyjímaje. Po návratu do Prahy vypracoval pro Černínský palác politické a ekonomické zprávy, kde shrnul průběh a především obsah svých jednání.

V přehledu o mezinárodně-politických otázkách citoval ponejvíce britského státního podsekretáře Foreign Office Hectora McNeila. S ním vedl rozpravy o britských zájmech v Egyptě nebo v Indii. Z evropských záležitostí pak bylo diskutováno Španělsko, kde se Attlee bez obalu jasně vyslovil pro *zbavení se* Franca, protože Britové už nechtějí, aby Španělé trpěli pod jeho vládou.²⁰⁴

Přirozeně ponejvíce se náš referent zajímal o témata související s Československem. McNeil se znovu vyjádřil k ratifikaci našich hranic. Řekl, že zásada předmnichovských hranic ČSR se plně uznává, jednak je to závazek politický, jednak do jisté míry i závazek mravní. K případným dalším československým požadavkům řekl, že pro ně nemají Britové sympatie, především se zmínil v tomto smyslu o Polsku. Vyslovil názor, že bychom měli pokračovat v masarykovské tradici – nevelikášské politice demokratického národa. Na druhou stranu McNeil Tigrida ujistil, že nás Britové podpoří v otázce Těšínska, a dodal, že si je jistý, že ona podpora platí pro všechny na *této straně světa*. Svůj komentář rozšířil a řekl, že bude s jistou škodolibostí pozorovat postup Sovětů v této záležitosti. Tigrid se ho otázal, proč se škodolibostí, a McNeil řekl, že si myslí, že Sověti budou v případě Těšínska podporovat polské požadavky. Svůj názor vysvětlil tím, že se SSSR může spoléhat na polskou vládu, nikoli však na vládu v Československu.

Tigridův celkový dojem z rozhovorů, které se týkaly transferu Němců z ČSR, byl pozitivní. Většina novinářů i politických představitelů až na malé výjimky přijímala zásady transferu stanovené v ČSR. Diskuze v tisku či na veřejnosti ohledně tohoto

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích. vyd. 1. Praha : Ottovo nakladatelství, 2003, s. 516. O jeho snahách v rámci československo-britských vztahů více viz Podkapitolu *Praha a Londýn na cestě k Marshallovu plánu*.

²⁰⁴ *Zpráva o zájezdu do Anglie*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 91880/taj/46, Praha, 22. 5. 1946, s. 3.

tématu měla být spíše sporadická. Také pro ministerstvo zahraničí potvrdil, že přehnané historky o krutém zacházení s Němci u nás se už neobjevují.²⁰⁵

Na závěr zprávy Tigris zapsal, že byl všude dotazován na jeho názor na pravý smysl sovětské zahraniční politiky a do jaké míry se v Československu projevuje sovětský vliv. Podle Tigrida má mnoho lidí za to, že onen vliv SSSR se u nás projevuje. Z jeho slov je evidentní, že téma SSSR a jeho úmysly se zbytkem světa, potažmo s ČSR, rezonovalo v době jeho návštěvy všude, kam přišel. Tigrid de facto potvrdil sdělení zprávy, kterou na Zamini zaslal Max Lobkowicz ohledně své návštěvy u britského ministra zahraničí. Náš referent vše shrnul do jedné věty, když napsal, že nejzávažnějším úkazem v dnešní Anglii je silný nárůst protisovětského myšlení, které označil za nejsilnější od doby sovětsko-finské války. Tigrid ale zdůraznil, že se při svých setkáních setkal všude s projevy upřímného přátelství. Dále dodal, že pověst ČSR je v Británii velmi dobrá. Britové o nás stále smýšlí jako o demokratické zemi se svými tradicemi. Nabyl také dojmu, že znalosti o Československu jsou nesrovnatelně větší než před válkou.²⁰⁶ Z pohledu čtenáře Tigridovy politické zprávy může být poněkud zarážející, že v době, kterou trávil v Británii, nediskutoval s nikým parlamentní volby, které se u nás konaly ve stejném měsíci. A pokud došlo v jeho rozhovorech na toto téma, vůbec se o něm ve svém přehledu nezmínil. To, proč do diskuzí nebyly zařazeny volby v Československu, je možné z části vyčíst z další politické zprávy na Zamini, kde se píše, že Britové nepředpokládají, že by u nás došlo po volbách k výrazné změně ve složení politického spektra.²⁰⁷

²⁰⁵ *Zpráva o zájezdu do Anglie*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 91880/taj/46, Praha, 22. 5. 1946, s. 5.

²⁰⁶ *Zpráva o zájezdu do Anglie*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 91880/taj/46, Praha, 22. 5. 1946.

²⁰⁷ Více viz následující podkapitolu *Ohlasy ve Velké Británii na volby v Československu*.

5.3 Ohlasy ve Velké Británii na volby v Československu

Rok 1946 byl pro Československo rokem volebním. 16. ledna 1946 se strany Národní fronty na společném jednání dohodly na uspořádání prvních poválečných voleb v květnu 1946.²⁰⁸ Týž den se všechny strany rovněž shodly i na slušném vedení předvolební kampaně, které předpokládalo kritickou zdrženlivost vůči Národní frontě, a projevily také vůli vytvořit po volbách společně další vládu Národní fronty.²⁰⁹

Tato pro naši zemi jistě významná událost nebyla opomenuta ani ve zpravodajství britských referentů. Ještě před samotnými volbami prezentoval dr. Fischl názor britského velvyslanectví v Praze na předvolební situaci u nás. Tyto informace zaslali britští úředníci z Prahy i na Foreign Office. Dle Fishlovy zprávy nepřikládalo britské velvyslanectví zvláštní význam poněkud neklidné atmosféře v československých politických kruzích. Toto neklidné ovzduší mělo být způsobeno průběhem předvolební kampaně. Velvyslanectví totiž očekávalo, že hlasy budou mezi stranami rozděleny rovnoměrně, takže ve výsledku nebude mezi stranami velký rozdíl, mluvíme-li o počtu získaných hlasů. Ve zprávě nechyběla poznámka cílená na komunisty. Ti měli být schopni si i nadále udržet svůj vliv, dokonce větší než bude odpovídat počtu voličských hlasů. Souhrnně řečeno - žádné převratné změny, které by volby případně přinesly, velvyslanectví neočekávalo.²¹⁰

Týden před zahájením volebního víkendu obdrželo Zamini dokumenty popisující reakci, kterou v Británii vyvolal plánovaný přesun sovětských vojsk přes území ČSR.²¹¹ Tento akt byl Brity jasně zpochybněn a kritizován. Pohyb sovětských

²⁰⁸ Téma voleb v roce 1946, jejich nastavení a průběh a výsledky rozebírá blíže např. DEJMEK, J., *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, s. 573-576; KOCIÁN Jiří, *Volby v českých zemích v roce 1946*. In: BARNOVSKÝ, M.; IVANIČKOVÁ, E. (ed.) *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava : Veda, 1998, s. 111-127; LITERA, B.; TEJCHMAN, M.; VYKOUKAL, J. *Východ*, s. 143-146.

²⁰⁹ LITERA, B.; TEJCHMAN, M.; VYKOUKAL, J. *Východ*, s. 143.

²¹⁰ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 589/dův/46, Praha 18. 4. 1946.

²¹¹ O zamýšleném přesunu sovětských vojsk přes území ČSR v době konání voleb v květnu 1946 píše Václav Veber. Ve své knize *Osudové únorové dny* rozebírá i možné důvody výběru právě tohoto termínu pro přesun a zamýšlí se nad otázkou, jak moc mohly být československé volby skutečně řízeny z Moskvy. Srov. VEBER, Václav. *Osudové únorové dny : 1948*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 47-48.

vojenských jednotek byl dán některými úředníky Foreign Office do souvislosti s datem československých parlamentních voleb. Zpráva o přesunu způsobila na britském ministerstvu zahraničí rozruch a znepokojení. Mezi britskými novináři se měla rychle šířit zvěst, že jde o sovětský nátlak na československé voliče. Vše zašlo tak daleko, že na československé velvyslanectví v Londýně měly dorazit informace, podle kterých se měli chtít britský a americký velvyslanec ihned, jakmile se dozvěděli o onom přesunu sovětských vojsk, sejít s prezidentem republiky. Případné slyšení hlavy státu jim však mělo být odepřeno. Vzhledem k tomu, že se velvyslanectví nepodařilo zjistit původce těchto informací, šlo pravděpodobně o poplašné zprávy. V Anglii se pak měly objevovat hlasy, které zpochybňovaly, že půjde o skutečně svobodné volby. Max Lobkowicz doporučil, aby v této věci byla věnována pozornost obzvláště britským novinářům mířícím do Československa. Ti se měli přesvědčit, že přítomnost sovětských vojsk v ČSR neměla na průběh voleb žádný vliv.²¹²

Přímý účastník volebního boje dr. Hubert Ripka, tehdejší ministr zahraničního obchodu za národně socialistickou stranu, uvádí, že on i jeho kolegové byli také velmi překvapeni, když zjistili, že právě volební období bylo zvoleno k přesunu sovětských posádek z Rakouska do východního Německa přes Československo. Jak píše, díky energickému kroku tehdejšího vicepremiéra Jaroslava Stránského došlo k odkladu přesunu vojsk na pozdější dobu. Ale Ripka se domnívá, že i tak byl velký počet voličů zastrášen. Také připomíná s ohledem na předvolební kampaň, že komunisté měli oproti ostatním stranám jisté výhody. Hlavním trumfem komunistů bylo držení ministerstva vnitra a informací, tedy aparátů propagandy, a dále možnost na voliče působit i díky rozhlasu a prostřednictvím hned několika deníků. K tomu všemu připočetl dr. Ripka značné finanční prostředky, které jsou samozřejmě pro rozsáhlé vedení kampaně potřeba.²¹³

Z výsledku²¹⁴ květnových voleb, tedy vítězství KSČ, byli všichni včetně prezidenta Beneše překvapeni.²¹⁵ Komunisté získali 144 poslaneckých mandátů ze tří

²¹² AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 748/dův/46, Praha 21. 5. 1946.

²¹³ RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. 1. vyd. Brno : Atlantis, 1995, s. 58.

²¹⁴ Přesné výsledky voleb z 26.5.1946 viz Přílohu č. 6.

²¹⁵ Srov. DEJMEK, J., *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, s. 573; RIPKA, H.; *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*, s. 58.

set možných. Jako hlava nejsilnější strany byl novým předsedou vlády jmenován Klement Gottwald, což ostatní demokratické strany vzhledem k ústavním zvyklostem respektovaly.²¹⁶ Britové byli tímto volební výsledkem také zaskočení. Je to jen logické i vzhledem k výše sepsané volební prognóze britského velvyslanectví. Na kvalitu našich bilaterálních vztahů neměl výsledek vliv. Je však jisté, že se tímto nemohly zmírnit pochyby Británie spojené s politickou aktivitou KSČ u nás, ale spíše naopak.

Během července dorazila do ČSR delegace zástupců britského parlamentu.²¹⁷ Její členové se mimo jiné vyjádřili i k průběhu československých voleb. Dle jejich názoru volby proběhly korektním způsobem. Většina labouristických zástupců byla dokonce přesvědčená, že je Československo na cestě ke skutečné lidové demokracii ve smyslu politickém i hospodářském. Samozřejmě se jakožto britští poslanci nevyhnuli srovnání našeho s jejich demokratickým systémem. Zde došli z logiky věci dle mého názoru k jedinému možnému závěru, že ČSR nelze pokládat za demokracii ve smyslu anglickém. Překvapením se z našeho zpětného úhlu pohledu může zdát, že ČSR označili za typ nově se rodící demokracie, ve které se komunisté, prý prodchnutí zdravým nacionalismem, ujali úkolů, které dříve plnily socialistické strany. Pokud by se tento *experiment* vydařil, pak by to mohlo znamenat velký přínos pro okolní svět, ve smyslu vzoru pro sbližování Východu se Západem.²¹⁸ To, že se tento takzvaný *experiment* skutečně nevydařil, a že o žádný experiment vlastně ani nešlo, jasně prokázaly následující měsíce s vyvrcholením v únoru 1948.

5.4 Význačné návštěvy z Velké Británie v roce 1946

Během roku 1946 navštívilo Prahu či jiné části Československa hned několik zástupců Spojeného království. Mezi prvními významnými hosty, kteří přiletěli začátkem roku 1946 k oficiálním setkáním do ČSR, byl polní maršál, náčelník štábu britské armády, lord Alanbrook. Tuto návštěvu, ač představitele britské armády a nikoli diplomacie, jsem vybrala záměrně jako ukázkou pro průběh oficiální státní návštěvy

²¹⁶ RIPKA, H.; *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*, s. 59.

²¹⁷ Blíže viz další podkapitolu *Význačné návštěvy z Velké Británie v roce 1946*.

²¹⁸ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1167/dův/46, Praha 29. 7. 1946.

v této době v ČSR. Přítomnost polního maršála Alanbrooka pak také jistě přispěla k upevňování československo-britských vztahů a zároveň byla ukázkou úcty a respektu k Velké Británii jako k našemu prvořadému válečnému spojenci.

Program k návštěvě polního maršála si Edvard Beneš uschoval mezi materiály, které pro něj byly upomínkou na významné či jinak zajímavé události. Už při letmém pohledu na seznam osob v průvodu maršála Alanbrooka musí být znalcům historie zřejmé, o jak důležitou návštěvu se jednalo. Ve výčtu můžeme totiž najít jména divizních generálů, jako byli Heliodor Píka, Karel Klapálek, Oldřich Španiel nebo Bohumil Boček. Setkání s maršálem byli tedy přítomní hlavní českoslovenští armádní představitelé.²¹⁹

Ministerstvo zahraničí pak obdrželo velmi detailní záznam o průběhu návštěvy, celý její harmonogram a seznam všech zúčastněných osob. Britský polní maršál přistál se svým doprovodem na pražském letišti Ruzyně 19. února. Celá delegace byla přivítána se všemi poctami. Za prezidenta republiky přijel britské hosty uvítat jeho kancléř dr. Jaromír Smutný, nechyběl ani primátor hlavního města Prahy dr. Petr Zenkl. Poté polní maršál vykonal přehlídku čestné rotý pražské posádky, kterou pozdravil česky: „Čestné rotě nazdar!“ Dostalo se mu přirozeně odpovědi: „Zdar!“ Toto gesto muselo i přes veškeré oficiality působit jistě sympaticky.

Polní maršál byl pak toho dne hoštěn v prostorách Obecního domu a nechal se slyšet, jak je mu velkou ctí, že může vidět právě Prahu. Odpoledne se mu dostalo také příležitosti k prohlídce památek na Starém i Novém Městě. Večer byl pozván do Národního divadla, kde mohl shlédnout představení Smetanovy opery *Prodaná nevěsta*.

Následujícího dne pokračovala oficiální setkání s nejvyššími představiteli Československa. Maršál byl také přijat ministrem národní obrany Ludvíkem Svobodou. Krátce po dvanácté hodině dorazila celá britská delegace na Pražský hrad, kde došlo i ke slavnostnímu setkání s prezidentem Benešem. Polní maršál byl hlavě státu představen za asistence britského velvyslance Philipa Nicholse. Nato prezident republiky dekoroval maršála Zlatou hvězdou československého vojenského řádu Bílého lva Za vítězství, Československým válečným křížem 1939 a odevzdal mu odznaky

²¹⁹ AÚTGM, EB III, k. 75, sign. P 4/5 (KPR 24), Praha 18.2.1945.

československého řádu Bílého lva I. třídy vojenské. Od půl jedné se na maršálovu počest konal na Pražském hradě oběd, kde byli přítomni i ministři československé vlády.²²⁰ Do konce svého tří denního pobytu u nás absolvoval tento čestný host ještě řadu setkání a stihl si tak pohovořit jak s předsedou vlády Zdeňkem Fierlingerem, tak i ministrem zahraničí Janem Masarykem.²²¹ Atmosféra celé návštěvy odpovídala stále pocitům vděku ČSR za pomoc Británie za druhé světové války. Návštěva byla perfektně zorganizována a celý program, jak plyne i ze zápisu, byl naplněn bez obtíží nebo jakýchkoli komplikací.

Jiným typem návštěvy, jež přijela do ČSR v červenci, byla již dlouho očekávaná návštěva zástupců britského parlamentu. Ze všech materiálů dostupných na ministerstvu zahraničí v Praze vyplývá, že přípravy na tuto událost byly poněkud zdlouhavé. Termín návštěvy byl dokonce na žádost československé strany několikrát odložen.²²² Původně měli britští zástupci dorazit v dohledné době po parlamentních volbách, tedy koncem června. Ale 17. května na poradě Úřadu předsednictva vlády zástupce Prozatímního národního shromáždění doporučil odklad termínu příjezdu právě z důvodu voleb, kvůli kterým se bude měnit osazení parlamentu a také složení vlády. Protože nebylo možné určit, kdy vejdou ony změny v platnost, bylo navrženo, aby delegáti přijeli až v červenci.²²³ Členové porady se domnívali, že v této době již bude ustanovena poslanecká sněmovna, což by mělo hosty také jistě zajímat.²²⁴

Když počátkem května žádalo československé velvyslanectví v Londýně o stanovení přesného data pro zájezd britské delegace, nastínilo také přání ohledně programu pobytu britských poslanců v Československu. Britská strana žádala o možnost

²²⁰ Kompletní výčet hostů viz AÚTGM, EB III, k. 75, sign. P 4/5 (KPR 24), Praha 18.2.1945.

²²¹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. Z/II-5891-28/2-46-5 Praha 11.3. 1946

²²² První oficiální pozvání zaslal ministr informací Václav Kopecký prostřednictvím našeho velvyslanectví v Londýně do Dolní sněmovny k rukám generálního sekretáře Labour Party již 2. února 1946. Ovšem stanovení finálního termínu návštěvy, na který se Britové obratem skrze jejich velvyslanectví v Praze dotazovali, se měnilo. Naši představitelé zvažovali, zda je vhodné pozvat britskou delegaci na květen, kdy budou probíhat v Československu volby, anebo vyčkat na pozdější dobu. Nakonec se dlouho diskutovalo o červnové variantě, aby byl s konečnou platností termín určen až na červenec. Veškerá dokumentace týkající se pozvání britských poslanců a záznamy ze zasedání schůzí k tomu určených jsou k dispozici v AMZV. Pro bližší studium doporučuji AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18.

²²³ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 19782/VII-544/46 Praha 18.5. 1946.

²²⁴ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 19.305/VII-536/46 Praha 14.5. 1946.

zůstat v ČSR asi dvanáct dní a shlédnout při tom něco z našeho uhelného, železářského, sklářského a keramického průmyslu. Dále projevila zájem o návštěvu Národního shromáždění a o možnost zajet si do pohraničních oblastí a též na Slovensko, do Bratislavy a popřípadě strávit dva dny v Tatrách. Toto byl tedy nástin plánu, podle kterého měl být připraven budoucí harmonogram pro britské hosty.²²⁵

Právě seznam poslanců navržených britským parlamentem dorazil 31. května do Černínského paláce. Šlo konkrétně o pět členů Labour Party, jednoho zástupce konzervativců, jednoho nezávislého pravicového poslance a jako osmý měl přijet člen Sněmovny lordů.²²⁶ Československé velvyslanectví v Londýně se k osazení zájezdu vysloвило pochvalně s tím, že ve složení delegace jsou dva bývalí členové vlády – Ellis Smith²²⁷ a Kenneth Lindsay.²²⁸ Celkově se prý dalo očekávat, že zpráva, kterou delegace podá po návratu domů, bude pro Československo příznivá. Mezi členy zájezdu měla mít ČSR hned několik přátel a ostatní o nás v poslední době měli projevovat upřímný zájem.²²⁹ Ministerstvo zahraničí pak od našeho velvyslanectví obdrželo podrobné informace o jednotlivých členech zájezdu. V přehledu doplněném o základní životopisné údaje a o výčet politických funkcí, které poslanci zastávají či zastávali, nechyběly ani poznámky o jejich poměru k Československu.²³⁰

Návštěva zástupců britského parlamentu se nakonec uskutečnila od 2. do 16. července. Program pobytu se vesměs shodoval s původním návrhem ze strany Velké Británie, s ohledem na to, co chtěli poslanci v ČSR vidět. Z rozhovorů s pracovníky Černínského paláce, kteří se o delegáty starali, a ze záznamů z tiskové konference k zájezdu do ČSR, která se konala 24. července v Londýně, vyplynulo, že hosté velmi ocenili pohostinství, jehož se jim všude v Československu dostalo. Chtěli si prý také ověřit, zda leží Československo za domnělou železnou oponou. Ellis Smith pak v této

²²⁵ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 5397/46 Praha 3.5. 1946.

²²⁶ *Nóta č. 174 od Britského velvyslanectví v Praze*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, Praha 22.3. 1946.

²²⁷ Ellis Smith (1896-1969) byl zvolen ve volbách za Labour Party v roce 1935. V době příjezdu do ČSR zastával úřad státního tajemníka na ministerstvu obchodu. Více viz AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 1490/III/46 Londýn 25.5. 1946.

²²⁸ Kenneth Lindsay (1897-1991) byl labouristický politik. Ve vládě Winstona Churchilla zastával funkci Civil Lord of the Admiralty. Více viz AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 1490/III/46 Londýn 25.5. 1946.

²²⁹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 762/dův/46 Praha 23.5. 1946

²³⁰ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 1490/B/46 Londýn 25.5. 1946

věci žertoval, když řekl, že se s železnou oponou setkali snad pouze v Národním divadle, kde shlédli představení Jakobín.

Vesměs lze konstatovat, že Československo na britské hosty udělalo velmi příznivý dojem. Během cest po naší zemi několikrát vyslovili obdiv k pokroku v rámci celkové poválečné obnovy. Navštívili také některé znárodněné podniky, například Vítkovické železářny nebo Škodovy závody v Plzni. I zde měli být příjemně překvapeni shodou mezi dělníky a vedoucími pracovníky.²³¹ Podle toho, co viděli, se nechali labourističtí poslanci slyšet, že znárodnění našeho průmyslu přispělo k rychlému přechodu z válečného hospodářství do běžného stavu. Ostatní členové delegace byli zdrženlivější s tím, že budou tento pro ně pozoruhodný experiment sledovat z Anglie i nadále a v budoucnu se ukáže, zda byl proces znárodnění tak úspěšný. Poslanec Smith, který obdivoval rychlost, s níž se naše továrny po válce zotavily, ještě dodal, že se domnívá, že naše podniky potřebují nové a moderní stroje, tak jak jimi byly vybaveny podniky v USA či v Anglii během války.²³²

Delegáti se také chtěli přesvědčit, jak probíhá transfer německých obyvatel v našem pohraničí. Vše měli možnost vidět v Mariánských lázních, kde byli účastni odjezdu vlaku s Němci. Celá akce dle hostů probíhala v pořádku a zahrnovala tak jejich případné negativní postoje v této věci.²³³ Naopak nabyli dojmu, že pro Čechoslováky jde o jediné řešení, jak se vyrovnat s touto otázkou.²³⁴

Poslance neminul ani pobyt na Slovensku, o který také předem žádali. Soužití Čechů a Slováků přirovnali k soužití Angličanů a Skotů, protože i ve Velké Británii jim trvalo dlouho, než dospěli k poznání nutnosti společného soužití obou národů v jednom státě. Ale i přes tento názor nešetřili v soukromých rozhovorech s referenty vůči Slovensku kritikou. Mluvili o nutnosti industrializace této části země, což mělo vést k jejímu hospodářskému ozdravení. Také se objevily stížnosti na průvodce, kteří jim byli dáni k dispozici, protože ti prý mluvili až nenávistně o vládním programu a také

²³¹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 132.195/III/46 Praha 17. 7. 1946.

²³² AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1167/dův/46, Praha 29. 7. 1946.

²³³ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 132.195/III/46 Praha 17. 7. 1946.

²³⁴ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1167/dův/46, Praha 29. 7. 1946.

o českém národu.²³⁵ Obecně pociťovali všude prý velmi silné pravicové smýšlení a získali tak obavy, aby toto nevedlo k rozbití ČSR.²³⁶

Zájezd byl z pohledu československé strany vyhodnocen jako velmi úspěšný, protože měl přispět k dobrému jménu naší země ve Velké Británii. Britští poslanci se také na tiskové konferenci uspořádané po jejich návratu do Británie vyjadřovali o své návštěvě velmi pozitivně. Konference trvala celé dvě hodiny a zaujala všechny hlavně tím, že britští poslanci líčili své dojmy bez přípravy a vzájemně diskutovali i mezi sebou. Delegáti se v Praze setkali s prezidentem Benešem. Schůzka měla mít velmi přátelskou atmosféru. S prezidentem hovořili o otázkách zahraniční politiky ČSR. Beneš v rozhovoru podtrhl nutnost spolupráce SSSR a západních velmocí.²³⁷

Ohledně komunistické strany byla většina členů zájezdu toho názoru, že komunisté nebudou nikomu vnucovat svou vůli a že spolupracují s ostatními politickými stranami. Navíc se shodli v tom, že Čechoslováci jsou rozhodnuti nestrpět jakoukoli formu totalitního státu. Věřili tedy, že v ČSR bude zachována demokracie.²³⁸

Jedinou výjimkou v delegaci byl labourista Blyton,²³⁹ jehož pohled na ČSR se v mnoha hlediscích odlišoval. Nejzásadněji se projevil v názoru na naši vnitřní i zahraniční politiku. Předpokládal, že se v zahraniční politice budeme stále více přiklánět k Sovětskému svazu, a do dvou let podle něj měli komunisté ve volbách o mnoho posílit. Jeho prognózu podpořilo hlavně to, že u nás viděl velmi často obraz Stalina vedle našeho prezidenta, a navíc cítil, že nikdy nezapomeneme na události z doby Mnichova.²⁴⁰ Po osvobození jsme se otočili směrem k SSSR, protože ten nám měl pomoci udržet si získanou svobodu.²⁴¹

Předpověď britského poslance Williama Blytona se nakonec vyplnila. Přestože si prosadil, že jeho názor musí být do oficiálního zápisu o návštěvě britské delegace v létě 1946 zanesen, asi sám netušil, že se jeho scénář do dvou let vyplní. Komunisté

²³⁵ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 141814 Praha 2. 8. 1946.

²³⁶ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1167/dův/46, Praha 29. 7. 1946.

²³⁷ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. Z-B-2214/306-6/8-46, Praha 9. 8. 1946.

²³⁸ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. Z-B-2214/306-6/8-46, Praha 9. 8. 1946.

²³⁹ William Blyton (1899-1987) byl labouristický politik a odborář. Specializoval se na oblast hornictví. Více viz AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 1490/III/46 Londýn 25.5. 1946.

²⁴⁰ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1167/dův/46, Praha 29. 7. 1946.

²⁴¹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. Z-B-2214/306-6/8-46, Praha 9. 8. 1946.

opravdu získají moc, a to navíc bez řádných voleb. Nutno dodat, že příčiny, proč u nás došlo v únoru 1948 ke změně režimu, nesouvisely pouze s Mnichovem, nicméně faktem zůstává, že jeho pohled na naši budoucí zahraniční i domácí politiku byl ve svém odhadu správný. U ostatních členů britské delegace hrály roli jistě sympatie k nám jako státu, který byl okupován po celou dobu války Němci a který nastolil před válkou demokratické tradice, jež Britové obdivovali. Dále je pak v projevech u britských zástupců cítit jakýsi druh optimismu a stálé naděje, že i přes posílený vliv komunistů po květnových volbách si stále udržíme ducha demokracie a svobody.

6 Praha a Londýn na cestě k Marshallovu plánu

V periodických zprávách pro československé ministerstvo zahraničí označil náš vyslanec Jaroslav Císař ohlas Británie na ČSR za první polovinu roku 1946 za vcelku kladný a dobrý. Dodal, že se samozřejmě objevilo několik kritických hlasů s ohledem na proces znárodnění či československou zahraniční politiku. Květnové volby byly co do organizace a průběhu komentovány příznivě. Výsledek voleb byl hodnocen jako znatelný obrat doleva v Čechách a na Moravě a na Slovensku naopak jako ještě znatelnější obrat doprava.²⁴² Pochybnosti ale vyvstaly s ohledem na omezení počtu politických stran a de facto nepřítomnost opozice.²⁴³ Zpráva však končí optimisticky s citací z listu *The Times*, kde o nás napsali, že *můžeme s uspokojením hledět zpět na první rok svého znovuzrození*.

Celkově lze tedy říci, že Britové byli Československu přátelsky nakloněni. Ale i přes srdečné vztahy neměli a ani neprojevovali zájem o jejich prohloubení ve smyslu podepsání spojenecké smlouvy. Za československou stranu s tímto návrhem přišel právě v polovině roku 1946 zástupce Československé strany lidové Pavel Tigrid. Tato v ČSR ojedinělá iniciativa nenašla u Britů odezvu. Vláda Jeho Veličenstva považovala takovýto závazek za nerealistický, navíc s ním přišlo pouze pár členů lidovců.²⁴⁴

Podsekretář Foreign Office Robin Hankey psal britskému velvyslanectví v Praze, že nevidí, jaké by Británie takovouto alianční smlouvou získala výhody. Navíc dodal, že si Britové nepřejí uzavírat dohody, které pak nemohou reálně dodržet. Obdobné závazky by Británii způsobily komplikace, protože smlouva s ČSR by je stavěla do pozice, kdy nemohou plnit své povinnosti. Tímto byla myšlena geografická poloha Československa vzhledem k Británii. Vše uzavřel se slovy, že ani českoslovenští komunisté, kteří téměř kontrolují celou novou vládu, s tímto návrhem nesouhlasí. Později se v britsko-francouzských rozhovorech týkajících se nové spojenecké smlouvy mezi námi a Francií ukázalo, že Britové nestáli o to, aby dopadli obdobně jako Francie, která v době Mnichova nedodržela své závazky vůči ČSR. Britové se nechali slyšet,

²⁴² AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1881/dův/46, Praha 7. 11. 1946.

²⁴³ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 15/47, Praha 6. 1. 1947.

²⁴⁴ SMETANA, Vít. *Československý katalyzátor 1948. Západ a kolaps třetí republiky*. In: *Dějiny a současnost*, 32, č. 12, 2010, s. 40.

že není moudré uvazovat se směrem na východ v Evropě, a přesvědčovali své francouzské protějšky, aby ani oni s námi žádnou smlouvu nepodepisovali.²⁴⁵ V únoru 1947 bylo britskému velvyslanectví v Praze dáno jasně na srozuměnou, aby vyjádřilo konečný nesouhlas s obdobnými nápady či iniciativami.²⁴⁶

I když byl postoj Velké Británie k návrhu na československo-britskou smlouvu zamítavý, stále jsme měli ve Spojeném království mnoho příznivců. Skvělé propagace se ČSR dostalo na začátku podzimu, kdy na základě svého pobytu u nás jeden ze členů zájezdu, dr. Barnett Stross,²⁴⁷ připravil v září přednášku na téma Československo. Přednášky, kterou uspořádala organizace *British Czechoslovak Friendship Club* za předsednictví našeho vyslance dr. Císaře, se zúčastnilo asi sto osob. Co do zahraničně politických otázek se přednáška dr. Strosse nesla v příznivém duchu. Řečník uvedl, že i když je v Československu poněkud odlišná politická a sociální svoboda než v Británii, vše u nás mělo být v pořádku. Dokonce dr. Stross zdůraznil, že ohledně ČSR nemůže mluvit ani o sovětském vlivu natož o železné oponě. Dodal, že kvůli své geografické poloze s Německem jako sousedem se může naše republika cítit ohrožena, a proto je ČSR pro Sovětský svaz upřímným a spolehlivým spojencem, který funguje jakožto záruka bezpečí. Ovšem na druhou stranu si ČSR pěstuje i přátelské vztahy se západními státy.²⁴⁸ De facto zopakoval slova našeho prezidenta Edvarda Beneše, která užil v rozhovoru pro *Daily Express* v červnu téhož roku.²⁴⁹ Jak víme, prezident s britskými poslanci rozmlouval i o zahraničních otázkách a je tedy možné, že vyslovil i tuto jeho tezi před hosty z Británie.

Oficiálního vzkazu se pak od britské vlády Československu dostalo v říjnu. V souvislosti s oslavou výročí založení republiky si britský ministr zahraniční Ernest

²⁴⁵ Nakonec nedošlo ani na podepsání spojenecké smlouvy mezi ČSR a Francií. Více viz například DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 282-283.

²⁴⁶ Srov. KAMIŃSKI, Marek Kazimierz. *Polska i Czechosłowacja w polityce Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii 1945-1948*. In: *Kwartalnik historyczny*, 98, č. 2, 1991, s. 84-85. SMETANA, Vít. *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*. In: CORNWALL, M.; EVANS, R. J. W. *Czechoslovakia in a nationalist and fascist Europe 1918-1948*, eds. Oxford : Oxford University Press, 2006, s. 157-159; O návrhu uzavření spojenecké smlouvy se též zmiňuje Jindřich Dejmek. DEJMEK, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, s. 250.

²⁴⁷ Dr. Barnett Stross (1899-1967) byl lékařem a poslancem za Labour Party. V dokumentech AMZV je označován za jednoho z nejlepších přátel ČSR v britském parlamentu. Působil jako předseda British-Czechoslovak Friendship League a angažoval se také v hnutí Lidice shall live ve Velké Británii. Více viz AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 1490/III/46 Londýn 25.5. 1946.

²⁴⁸ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 2214/351-19/9-46 Praha 25. 9. 1946.

²⁴⁹ DEJMEK, J., *Edvard Beneš*, s. 583.

Bevin přál sestavit dopis adresovaný prezidentu Benešovi jako hlavě našeho státu. Britský velvyslanec Nichols stál velmi o to, aby byl dopis datován přesně na 28. října a mohl být oficiálně předán prezidentovi při gratulaci diplomatického sboru. Požádal o vyřízení kancelář prezidenta republiky s tím, že předpokládal, že odpověď bude datována na tentýž den a oba texty tak budou moc být uveřejněny v tisku k příležitosti státního svátku.

Dle návrhu dopisu chtěl Philip Nichols vyjádřit své štěstí, kdy měl za posledních sedmnáct měsíců, které strávil v osvobozeném Československu, možnost potkat mnoho Čechů a Slováků, kteří prožili válečná léta právě v Británii. Při těchto setkáních využil vždy příležitosti ocenit jejich službu v době války. Vyslovil ale také obavu, že je tu mnoho dalších, kterým ještě nebylo poděkováno, přestože také bojovali za svobodu lidstva. Chtěl tímto celý náš národ ujistit, že Britové si uchovávají laskavé vzpomínky na čas, kdy Češi a Slováci působili ve Velké Británii. Na závěr dopisu vyjádřil velvyslanec Nichols jménem Jeho Veličenstva dluh, který Britové cítí vůči Čechům a Slovákům, jež se pod Benešovým vedením přidali ke Spojenému království a odhodlaně vydrželi v bojích proti společnému nepříteli.²⁵⁰

6.1 Otázka poskytnutí úvěru Československu

Během října i dalších následujících měsíců se o ČSR mluvilo ve spojitosti s naší zahraniční orientací, a to nejen v politických kruzích. Upozornila na to také periodická zpráva určená pro Zamini. Náš referent mimo jiné zapsal, že v říjnu o nás mohla britská veřejnost neobvykle často slyšet s ohledem na odmítnutí amerického a v důsledku toho i britského úvěru. Podle referenta nebylo americké odmítnutí mimořádným překvapením vzhledem k nastavené politice amerického státního tajemníka Jamese Byrnesa. Na druhou stranu reakce Velké Británie byla pro ČSR nečekaná.²⁵¹

Důvod k neposkytnutí úvěru byl způsoben vystupováním československé delegace na pařížské mírové konferenci, která neskrývaně podporovala stanoviska Sovětského svazu. Nejvíce se naše loajalita projevila aplaudováním zástupci SSSR

²⁵⁰ AÚTGM, EB III, k. 68, sign. P 68/Země 28/2, Praha 22.10.1946.

²⁵¹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1317/dův/47, Praha 22. 4. 1947.

Andreji Višinskému, když ve svém projevu útočil proti americkému dolarovému imperialismu. Toto pak s sebou později přineslo ony sankce z americké strany.²⁵² Po této události dokonce i Philip Nichols připustil, že československá vláda cítí silnou povinnost konzultovat své kroky se Sovětským svazem, jakožto spojencem, na kterého spoléhá.²⁵³

Později v listopadu téhož roku v rozhovoru se státním tajemníkem ministerstva zahraničí Vladimírem Clementisem ovšem britský premiér Attlee přiznal, že Velká Británie musí jít v zahraniční politice v souladu se Spojenými státy. Clementis se také dozvěděl, že odložení jednání o úvěru doporučily Londýnu právě USA.²⁵⁴ Výsledek rozhovoru Clementis okomentoval slovy, že Velká Británie se nakonec rozhodla opustit tuto pro nás nepříznivou politickou linii.²⁵⁵ Vše se stvrdilo úspěšným zakončením československo-britských jednání a v rámci rozvoje vzájemných obchodních vztahů Britové odsouhlasili poskytnutí úvěru pro ČSR ve výši nepřesahující 2,5 milionu liber. Tento úvěr měl být použit na dovoz přebytků britské armády do Československa. Podmínkou bylo, že zboží nebude znovu vyváženo do třetích států.²⁵⁶

Na podzim se také jméno naší země objevovalo ve spojitosti s KSČ nebo Sovětským svazem i na půdě britského parlamentu. Poslanci také spekulovali, na jaké straně Evropy se vlastně nacházíme, zda na Východě, nebo na Západě. A i když se našlo množství těch, kteří stále obhajovali ČSR jako demokratickou zemi, vždy se v parlamentních projevech objevily ony pochyby o našem napojení na SSSR.

Ve více jak dvouhodinovém vystoupení o zahraničněpolitických otázkách v druhé polovině října vylíčil britský ministr zahraniční Bevin svůj pohled na dění v celém světě. V následující debatě padlo i pár zmínek o Československu, když poslanci diskutovali o ruské kontrole na východ od pomyslné čáry mezi Štětínem a Terstem.

²⁵² SMETANA, V.; *Nezdary a prohry. Nad limity americké a britské politiky vůči Československu v letech 1947-48*, s. 143-144.

²⁵³ SMETANA, V.; *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*, s. 156.

²⁵⁴ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 219-220.

²⁵⁵ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1317/dův/47, Praha 22. 4. 1947.

²⁵⁶ Více viz KUKLÍK, Jan. *Do poslední pence: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2007, s. 189.

Na dotaz, spadá-li ČSR také do zóny této kontroly, prohlásil poslanec Boothby,²⁵⁷ že Československo je asi na půli cesty. Labourista Stokes, jak píše autor zprávy pro Zamini, si neodpustil útok směrem k Československu. I když nás prý přímo nejmenoval, zmínil se o zemi, kterou nedávno navštívil.²⁵⁸ Popsal ji jako místo, kde je padesát jedna otrockých táborů, v nichž jsou muži a ženy věznění, aby pak byli pro cokoliv souzeni jen proto, že jsou nepohodlní vládě tohoto státu.²⁵⁹

Navíc samozřejmě i ministerstvo zahraničí v Londýně sledovalo československý tisk a články, které se dotýkaly Británie. Během října dostávalo Zamini informace, že je Foreign Office znepokojeno zprávami, které má psát poměrně velká část československých novinářů a jež nejsou Británii nakloněny. Nadto i někteří členové československé vlády, konkrétně komunističtí ministři Václav Nosek a Václav Kopecký, se neprojevují ve svých vystoupeních vůči Británii příliš přátelsky. V této době, kdy ČSR řešila problém maďarského transferu, byl v Anglii srovnáván přístup československých a maďarských novinářů. Foreign Office upozorňovalo, že i krajní levicový tisk v Maďarsku se vůči Velké Británii chová přívětivěji.²⁶⁰

²⁵⁷ Robert John Graham Boothby (1900-1986). Celý jeho životopis viz RAMSDEN, J.; *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 94.

²⁵⁸ O návštěvě Richarda Stokesa v ČSR se vědělo dostatečně dlouho dopředu. MZV bylo o jeho záměru průběžně informováno. Stokes byl znám svými výpady proti Československu právě ve věci odsunu Němců. Podle zpráv pro Zamini měl být silně ovlivněn Jakschovou skupinou. Vzhledem k tomu, že v britském parlamentu neustále obviňoval Československo z nelidskosti, byl svými poslaneckými kolegy dotázán, proč se nezajede do ČSR podívat a přesvědčit se na vlastní oči. MZV se rozhodlo podpořit Stokesovu žádost o zájezd do československého pohraničí především proto, aby změnil svůj názor. Richard Stokes opravdu ČSR navštívil, a to počátkem září 1946. Měl možnost vidět jak zajatecké, tak i internační tábory. I přes jeho osobní návštěvu svá stanoviska však nepřehodnotil. Více viz AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 10.904/46 Praha 19.1. 1946; AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, čj. 166.893/46 Praha 6. 9. 1946.

²⁵⁹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1824/dův/46, Praha 30. 10. 1946.

²⁶⁰ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 1666/dův/46, Praha 10. 10. 1946.

6.2 Bilance československo-britských vztahů v první polovině roku 1947

Na diplomatické úrovni přetrvávaly mezi ČSR a Velkou Británií stále přátelské vztahy i na jaře 1947. Britové měli ale neustále na mysli hlavní linii naší zahraniční politiky, a to prioritní orientaci na SSSR. Vazbu Československa na Sovětský svaz vnímali již od okamžiku podpisu Smlouvy o československo-sovětském přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci v prosinci 1943.²⁶¹ Stejně tak jako měl Černínský palác k dispozici politické zprávy svých referentů z Londýna o zahraniční politice Velké Británie, tak i Foreign Office disponovalo obdobnými zprávami o československých stanoviscích a postupech ohledně SSSR. Projdeme-li si projevy našeho ministra zahraničí Jana Masaryka v období tzv. třetí republiky k tomuto tématu, nelze přehlédnout, že všechny části jeho proslovů či shrnutí v momentu, kdy se jako řečník začal věnovat vztahům Československa vůči ostatním zemím, začínají vždy poměrem ČSR k Sovětskému svazu. Nutno dodat, že Masarykův výčet informací ohledně našeho východního partnera byl také vždy o mnoho delší ve srovnání s částmi sdělení, která věnoval ostatním státům. Přestože po Sovětském svazu nikdy nezapomněl poděkovat za pomoc našim britským přátelům a zdůraznil, jak důležité je pěstovat naše vztahy i v budoucnu, ani toto nemohlo přebýt celkový dojem ze směru, jakým se naše zahraniční orientace ubírá.²⁶² Rok 1947 měl toto nejen Britům, ale i ostatnímu světu potvrdit. Právě tento rok je ponejvíce spojován s naší neúčastí na Marshallově plánu, o které za nás bylo rozhodnuto v Moskvě, a my jsme na onu direktivu z Moskvy přistoupili.

Jak bývalo každoročně zvykem, tak i na jaře roku 1947 hodnotili naši vrchní političtí představitelé rok uplynulý a zároveň vytyčili cíle pro zahraniční politiky pro rok následující. Předseda československé vlády Klement Gottwald vysvětloval podstatu zahraniční politiky ČSR pro redakci *Světových rozhledů*, měsíčníku pro mezinárodní

²⁶¹ SMETANA, V.; *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*, s. 156.

²⁶² Srov. Z vystoupení ministra zahraničních věcí J. Masaryka v prozatímním národním shromáždění, 6. 3. 1946. In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 8; MASARYK, Jan. *Ani opona, ani most*. Vyd. 1. Praha : Vladimír Žikeš, 1947.

politiku. Prioritou pro naši zemi pro něj byla bezpečnost a zárukou bezpečnosti a zároveň nezávislosti ČSR měl být pevný, spojenecký svazek se SSSR a úzká spolupráce se slovanskými národy. Dodal, že o naši zahraniční orientaci se nediskutuje a diskutovat nebude, mají-li Češi a Slováci žít v pokoji a míru. V rozhovoru si také nenechal ujít příležitost citovat Stalina, čímž chtěl všechny čtenáře ujistit, že v budoucnu určitě nedojde k dalšímu válečnému konfliktu.²⁶³

Ptáme-li se, jak komentář tehdejšího československého premiéra souvisí s Velkou Británií, odpověď je nasnadě. Jednoduše řečeno, nijak spolu nesouvisí a v tom je třeba vidět podstatu věci. Zatímco oficiální stanovisko prezentované ministerstvem zahraničí stálo za kooperací jak s Východem, tak Západem, náš druhý nejvyšší ústavní činitel Západ zcela záměrně nezminil. Na tomto příkladu je jasné patrné, že ač byl Gottwald premiérem, převládla u něj stranická politika komunistů a celkové stanovisko Černínského paláce příliš podporovat nechtěl.

Ministr zahraničí Jan Masaryk v březnu ve svém vystoupení v Ústavodárném národním shromáždění na Velkou Británii nezapomněl a několikrát vzpomenul Spojené království jako našeho spojence, se kterým jsme utužili vztahy v době války. Zrekapituloval, že zájem britského lidu o ČSR se v poslední době projevil v mnoha směrech, a připomněl mimo jiné návštěvu britské delegace z léta roku 1946. Zopakoval, že se vynasnaží, aby i v budoucnu zůstal poměr mezi našimi státy opravdově přátelský. Také řekl, že v Československu stoupl zájem o studium anglického jazyka a naši studenti budou mít větší možnosti pro studium ve Velké Británii. Je zajímavé, že vyjádřil potěchu nad uzavřením anglo-francouzské smlouvy, což přirovnal k přibližování se Spojeného království směrem ke kontinentu, a viděl v tomto počínu jednoznačné plus, ač nám samotným se nepodařilo uzavřít alianční smlouvu ani s Francií, natož s Velkou Británií.²⁶⁴

Ohledně nebezpečí válečného konfliktu Masaryk ve svém shrnutí řekl, že zajištění proti Německu nám v první řadě poskytuje smlouva se SSSR. Ale na druhou stranu doplnil, že není vůbec myslitelné, že bychom v případě nebezpečí ze strany

²⁶³ Srov. Klement Gottwald o úkolech československé zahraniční politiky redakci Světových rozhledů. In VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok č. 13.

²⁶⁴ MASARYK, J.; *Ani opona, ani most*, s. 20-21.

Německa zůstali bez pomoci našich spojenců na západě. Spojené státy ani Velká Británie by rozhodně nečinně nepřihlížely novému potencionálnímu nebezpečí v Evropě.²⁶⁵

V lednovém návrhu memoranda československé vlády konferenci zástupců ministrů zahraničí v Londýně, která se měla konat 22. ledna, se píše, že západním velmocím nejde o to, aby byla brzy připravena a uzavřena definitivní mírová smlouva s Německem, nýbrž vše protahují a jejich neochota k rychlé dohodě je výsledkem jejich jednostranných velmocenských zájmů.²⁶⁶ Tento kritický postoj se tedy dotýkal i Velké Británie, která byla přirozeně řazena mezi ony západní velmoci.

Československo bedlivě sledovalo veškerý vývoj týkající se Německa po válce a oficiální stanovisko v této věci bylo jednoznačně pro sjednocení Německa.²⁶⁷ Celkový vývoj v jednáních o Německu je v memorandu označen jako zdroj vážného nebezpečí jak pro mezinárodní společenství, tak i pro nás. Nynější stav v Německu je považován za povzbuzování tendencí mezi Němci.²⁶⁸ Na jednu stranu byly obavy z agrese Německa nebo jiných problémů tedy u Čechoslováků pochopitelné, na druhou stranu se v návrhu memoranda také píše, že Sovětský svaz během dosavadních jednání projevil vůli dojít ve všech otázkách k dohodě.²⁶⁹

Na tomto příkladu můžeme tedy pozorovat nepřímou kritiku směrem k Britům. Hlavní zájem ČSR spočíval v tom, aby Německo nebylo schopno rychle obnovit své síly, a tak se opět stát hrozbou pro zbytek Evropy. Ovšem na druhou stranu vyzdvihovat takto nepokrytě SSSR jakožto bezchybného účastníka jednání nebylo jistě objektivní.

²⁶⁵ MASARYK, J.; *Ani opona, ani most*, s. 55.

²⁶⁶ AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, čj. 3.2220/M/47, Praha 6. 1. 1947, s. 1-2.

²⁶⁷ AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, čj. 3.2220/M/47, Praha 6. 1. 1947, s. 4.

²⁶⁸ Autoři memoranda tímto chtěli upozornit na stav nejednotnosti Německa, což mělo být zneužito reakčními a militaristickými kruhy.

²⁶⁹ AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, čj. 3.2220/M/47, Praha 6. 1. 1947, s. 1-2.

6.3 Marshallův plán, Československo a Britové

Philip Nichols ve své politické zprávě pro britského ministra zahraničí ohledně ČSR za období od prosince 1946 do července 1947 zaznamenal, že je u nás stabilizovaná situace, dochází k posilování demokratických principů a naopak obliba KSČ klesá.²⁷⁰ Foreign Office vidělo Československo jako jednu ze zemí, kam doposud ponejvíce investovalo svých sil co do vytváření dobrých vztahů v oblasti *public relations*. Především mělo jít o kulturní styky v podobě výstav, filmových festivalů, dále pak o návštěvy představitelů odborových organizací a v neposlední řadě o zájezdy československých novinářů a parlamentních delegací do Velké Británie.²⁷¹ Z těchto hodnocení plyne, že i britská strana byla se vzájemnými styky mezi našimi zeměmi spokojená. To vše bylo ještě stvrzeno podepsáním československo-britské kulturní dohody.²⁷² Opravdovou změnu v našich bilaterálních vztazích s sebou přineslo až naše odmítnutí účasti na Marshallově plánu.

Dne 5. června 1947 vystoupil na Harvardské univerzitě George Marshall se svým projevem o finanční pomoci USA při hospodářské obnově Evropy. Marshall, který počátkem roku vystřídal na postu amerického ministra zahraničí Jamese Byrnesa, uvedl, že tento návrh je založen na evropské iniciativě a spolupráci. Ona pomoc měla mít v podstatě charakter daru. V nabídce bylo řečeno, že vlády, které se budou ochotny zúčastnit, naleznou plnou podporu ze strany Spojených států. Pomoc byla nabídnuta všem zemím Evropy včetně Sovětského svazu.

Marshallova řeč byla v Británii přijata s nadšením. Ve spolupráci s Francií se Ernest Bevin dohodl na konání konference, která by se zabývala dalším postupem v přijetí a realizaci takovéto pomoci. Pařížského setkání se také účastnil i Sovětský svaz v čele se svým ministrem zahraničí Vjačeslavem Molotovem, který přijel v doprovodu desítek ekonomických odborníků. Během jednání své kroky samozřejmě konzultoval telefonicky i se Stalinem. Molotov pobyl v Paříži pouhé tři dny, po kterých bylo jasné,

²⁷⁰ SMETANA, V.; *Nezdary a prohry. Nad limity americké a britské politiky vůči Československu v letech 1947-48*, s. 144.

²⁷¹ SMETANA, V.; *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*, s. 160-161.

²⁷² PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 224.

že se SSSR do Marshallova plánu nezapojí. Den po jeho odjezdu vydaly Británie a Francie společné komuniké, aby do Paříže pozvali i další evropské země.²⁷³

Pozvání na pařížskou konferenci tedy neminulo ani Československo. 4. června obdržel Jan Masaryk oficiální dopis od britského velvyslanectví v Praze, ve kterém se ho jménem vlády Jeho Veličenstva a francouzské vlády Philip Nichols dotazoval, zda by bylo možné před 10. červencem znát stanovisko Československa ve věci účasti na administrativním řízení s ohledem na návrhy George Marshalla. Nichols také Masarykovi nastínil základní koncepci vzájemné spolupráce zemí, které budou mít zájem využít nabídku USA. Osvětlil i názor Britů a Francouzů, kteří se jasně vyslovili pro iniciativu evropských zemí a chtěli tak co nejrychleji vypracovat program, který by obsahoval jak zdroje, tak i potřeby Evropy.²⁷⁴

Československá vláda toto pozvání přijala. Dostalo se jí také ujištění, že vše co s konferencí souvisí, nebude mít za následek zásahy do suverénních práv zúčastněných států a stejně tak i do systému bilaterálních dohod. Hlavní argument spočíval v tom, že ČSR má pro svou hospodářskou obnovu dvouletý plán, který má formu zákona, a tím pádem nemůže být jakýmkoli způsobem narušen.²⁷⁵ Britští diplomaté tak začali o Československu v souvislosti s konferencí uvažovat jako o členovi ve třech výborech, a to pro uhlí, ocel a dopravu.²⁷⁶

Instrukce ohledně dalšího postupu byly zasílány také do Londýna na naši ambasádu, kde se jimi zabýval nedávno nově jmenovaný velvyslanec Bohuslav Kratochvíl.²⁷⁷ Nejdůležitější a zároveň tajnou informaci pak obdržel 10. července

²⁷³ LUŇÁK, P.; *Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, s. 80-82.

²⁷⁴ *Dopis Philipa Nicholse Janu Masarykovi*, č. 126, AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, Praha 4. 7. 1947.

²⁷⁵ *Vyjádření se k přijetí účasti na pařížské konferenci*, AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, s. 1.

²⁷⁶ PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 224.

²⁷⁷ Bohuslav Kratochvíl (1901-1972) vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Od roku 1930 se začal angažovat v řadách sociální demokracie. Za okupace byl od prosince 1939 až do osvobození vězněn Němci. V létě 1945 byl jmenován ministerským radou na ministerstvu školství a národní osvěty a stále působil jako člen sociálních demokratů. Začátkem roku 1947 začal pracovat na MZV a v únoru téhož roku byl jmenován velvyslancem ve Velké Británii. Z Londýna byl odvolán až v roce 1949 a byl přemístěn opět ve funkci velvyslance do Indie. Zde působil až do roku 1951. Po svém odvolání zůstal v emigraci. Více viz DEJMEK, J.; *Diplomacie Československa. Díl II.*, s. 122.

dopoledne. Ve zprávě stálo, že se ve věci účasti ČSR na Marshallově plánu musí posečkat z toho důvodu, že ostatní spojenci Československa do Paříže také nejedou. Vláda se pak měla touto záležitostí zabývat a další velvyslanec tak měl počkat na další telegram.²⁷⁸ Ten přišel záhy, ještě téhož dne, a deklaroval, že vláda revidovala své původní usnesení a rozhodla se, že se Československo konference nezúčastní.²⁷⁹ Dále ve sdělení stálo, že britský velvyslanec byl s tímto rozhodnutím již obeznámen.²⁸⁰ Toho přijal ještě 10. července večer v půl desáté státní tajemník ministerstva zahraničí Vladimír Clementis, aby ho informoval o nastalé změně.²⁸¹

²⁷⁸ AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, čj. 146.972/A, Praha 10. 7. 1947. O telegramu pro B. Kratochvíla též PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 225.

²⁷⁹ O rozhodnutí československé vlády o neúčasti na Marshallově plánu, důvodech, proč vláda změnila své stanovisko, o veškerých historických souvislostech a především o československé delegaci do Moskvy, jejíž člen, předseda tehdejší vlády Klement Gottwald zaslal do Prahy instrukce o změně v postoji k nabídce účasti na pařížské konferenci, napsalo již mnoho českých historiků. Pro celkový přehled uvádím příklady zdrojů k této problematice. Srov. DEJMEK, J.; LOUŽEK, M. *Marshallův plán: šedesát let poté : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007; JIČÍN, R.; KAPLAN, K.; KRÁTKÝ, K.; ŠILAR, J. (eds.) *Československo a Marshallův plán. Sborník dokumentů*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV ve spolupráci se Státním ústředním archívem, 1992; VEBER, Václav. *Osudové únorové dny : 1948*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008; Z memoárů pak například kniha od Prokopa Drtiny, který byl členem oné delegace do Moskvy. DRTINA, Prokop. *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století*. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1992.

²⁸⁰ AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, čj. 147./090/GS/47, Praha 10. 7. 1947.

²⁸¹ AMZV, GS A, Jan Masaryk, Vladimír Clementis 1945-1954, k. 87, čj. 146./975/A/47, Praha 10. 7. 1947.

7 Československo-britské vztahy od Marshallova plánu až k únoru 1948

Stejně tak jako pro našeho velvyslance, tak i pro politiky Velké Británie, bylo rozhodnutí o nepřijetí Marshallova plánu československým vládním kabinetem překvapením. Labourističtí poslanci reagovali žádostí o setkání s Bohuslavem Kratochvílem. Chtěli znát důvody, které jejich československé protějšky vedly ke změně stanoviska. 15. července se tedy konala schůzka v Dolní sněmovně britského parlamentu. Diskuze se účastnili i někteří členové britské delegace, která navštívila ČSR v létě loňského roku. Kratochvíl zaslal do Prahy podrobnou zprávu se seznamem zúčastněných poslanců a obsahem celé debaty. Také uvedl, že na veřejnosti vládne zmatek, který vznikl na základě našeho zamítnutí pomoci od USA. Jeho cílem tedy bylo uvést věci na pravou míru a pokud možno nevyvolat pouze negativní dojem, jak se to podle Kratochvílových vlastních slov podařilo jeho polskému protějšku. Dále setkání využil pro již dlouhodobě zamýšlenou aktivitu, to jest založení klubu poslanců – přátel Československa. V průběhu schůzky vysvětloval československý postoj v této věci skrze úřední komentář k oficiálnímu komuniké vlády. Detailně také probral jednotlivé důvody neúčasti ČSR.²⁸²

Výsledek setkání označil jako úspěšný v tom smyslu, že ho všichni účastníci ujistili, že jak v osobní, tak i v politické rovině si stále k Československu zachovávají přátelský poměr. Poslanci také reagovali na Kratochvílův návrh ohledně zřízení československo-britského parlamentního klubu. Náš velvyslanec tedy využil situace a snažil se labouristy přesvědčit, že právě nyní by bylo z politického i psychologického hlediska nejvhodnější proměnit jeho návrh ve skutečnost s tím, že se domnívá, že by založení podobného sdružení mělo pozitivní dopad na veřejné mínění v obou státech. Britští poslanci by tak dali veřejně najevo, že i přes rozdílná stanoviska ČSR a Velké Británie vůči Marshallovu plánu mají dobrou vůli rozvíjet naše hospodářské a politické

²⁸² AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 2051/dův/47, Praha 25. 7. 1947; Všechny zdůvodnění, která československý velvyslanec během rozpravy vysvětloval, jsou přesně zapsána v Prokšově knize *Československo a Západ 1945-1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií, s Francií v letech 1945-1948*. Autor zde využil stejný dokument. Proto jsem srovnala sdělení Kratochvíla během schůzky s labouristy s jeho vystoupením v britském parlamentu (viz níže), o kterém se Prokš vůbec nezmiňuje. Srov. PROKŠ, P., *Československo a Západ 1945-1948*, s. 226.

styky i nadále.²⁸³ Kratochvíl se po celou dobu schůzky snažil o uklidnění všech zúčastněných a chtěl je přesvědčit o tom, že se naše vztahy vzhledem k mezinárodní situaci nijak nemění.

V souvislosti s iniciativou našeho velvyslance byl právě on osobně vyzván, aby 30. července v britském parlamentu prezentoval současný stav vztahů Československa s okolním světem, s důrazem na vztahy k Velké Británii. Jeho přednášce byli přítomni všichni členové Dolní sněmovny včetně členů vlády a asi dvě stě členů Sněmovny Lordů. Později při osobních setkáních se našemu velvyslanci dostalo ujištění, že jeho výklad působil velmi přesvědčivě a zanechal na posluchačích příznivý dojem.²⁸⁴ Sám Kratochvíl označil možnost vystoupení v britském parlamentu za přátelské gesto Spojeného království. Po jeho odchodu bylo navíc rozhodnuto o zřízení Československo-anglického podvýboru Mezinárodního výboru, který se skládal z příslušníků všech politických stran a jehož činnost měla být zahájena v říjnu téhož roku.²⁸⁵ Předsedou výboru byl ustanoven ministr školství George Tomlinson.²⁸⁶

Ve srovnání s obsahem předchozí schůzky s labouristy Kratochvíl své sdělení pro poslance v parlamentu rozšířil a přesunul se také do roviny vzájemných vztahů založené na zkušenostech z historie, kterou v jistých okamžicích sdílely obě naše země společně. V jeho proslovu pak byly znát i emocionální prvky, což mělo v posluchačích jistě probudit zájem o společnou věc. Oficiální konstatování k nastalému stavu věci však byla vyslovena hned na úvod proslovu. Velvyslanec pochopitelně zopakoval československý postoj v otázce Německa a uvedl, že nepřehání, když říká, že přežití jeho národa závisí na zabezpečení proti případné agresi Německa, což de facto znamenalo, že záruky, které máme, jsou pro nás v této otázce na Východě. Zdůraznil ale, že se ČSR stále daří mít otevřené dveře na Východ i na Západ. Dodal, že jsme malý stát a na hrozbu dělení světa tak máme malý vliv. Pokud by došlo k narušení bezpečnosti způsobené tímto jevem, nezbylo by nám, než se přiklonit tam, kde nám ji pomohou zajistit.

²⁸³ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 2051/dův/47, Praha 25. 7. 1947.

²⁸⁴ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 2103/dův/47, Praha 7. 8. 1947.

²⁸⁶ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 2051/dův/47, Praha 25. 7. 1947.

Ke vzájemným vztahům našich zemí řekl, že nechce ve svém projevu užívat běžných, formálních frází, protože věří, že naše vztahy jsou založeny především na podobnosti cílů, které ČSR a Velká Británie mají. Oba státy označil za průkopníky v oblasti změny životního stylu společnosti, kterou s sebou přináší náročná doba, ve které žijeme. Změny ve struktuře nově se utvářející moderní společnosti označil za velmi důležité, ovšem s podmínkou, že se z nich nesmí vytratit hodnoty svobody a důstojnosti. Československo-britské vztahy popsal jako velmi dobré, se silným potenciálem k dalšímu rozvoji.

Kratochvíl shrnul také historii našich vztahů od dvacátých let přes válečné období až do poloviny roku 1947. Na závěr si nechal prostor pro filozofické myšlenky a zakončil svůj projev velmi emotivně - oslovil přítomné poslance a řekl, že právě oni a jejich země jsou také nadějí pro budoucnost Československa.²⁸⁷

Dle výše shrnutého textu, který v originálním znění v anglickém jazyce zaslal Bohuslav Kratochvíl i do Černínského paláce, můžeme pozorovat, že se náš velvyslanec velmi usilovně snažil, aby k žádnému narušení našich bilaterálních vztahů nedošlo. Ovšem přes veškeré úsilí Bohuslava Kratochvíla, které vynaložil, aby britskou veřejnost a britské politiky přesvědčil ve věci neměnnosti koncepce naší zahraniční politiky se stále otevřenými dveřmi jak na Východ, tak Západ na straně jedné, a na straně druhé přes ujišťování britských členů parlamentu o stálé přízni pro naši republiku jsme začali být v dokumentech Foreign Office často označováni za ruský satelit právě v druhé polovině roku 1947.²⁸⁸ Britové jistě věděli, že důvodem pro neúčast ČSR na pařížské konferenci byla naše akceptace politické linie Moskvy. Jak již bylo zmíněno, zástupci SSSR z Paříže odjeli a nabídku USA odmítli. I většinou optimistický Philip Nichols k našemu postoji řekl, že vše šlo v Československu dobře, ale od okamžiku nepřijetí Marshallova plánu jsou náhle naše vyhlídky do budoucna o mnoho horší. Do Londýna

²⁸⁷ *Talk on the Latest Developments in Czechoslovakia*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 16854/II.4/47, Praha 30. 7. 1947.

²⁸⁸ SMETANA, V.; *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*, s. 160.

napsal, že doporučuje, aby se západní země nepřestaly o Československo zajímat ve stejné míře jako doposud.²⁸⁹

Ve zprávách pro Černínský palác se téma Marshallův plán nevytratilo ani se zamítavým stanoviskem ČSR. Ministerstvo zahraničí chtělo i nadále vědět, jak ostatní země, které nabídku USA přijaly, pokračují v plánech na obnovu hospodářství v poválečné Evropě. Na podzim obdrželo Zamini informace, že se Británie od doby, kdy Molotov opustil Paříž, chopila iniciativy a chce využít všech možností, aby alespoň částečně získala své ztracené postavení. To se jí ale po nepříteliš zdařilé pařížské konferenci a vinou celkového vývoje v otázce správy Německa nedaří. Všechny sepsané aspekty měly podtrhnout skutečnost, že světová politika je určována pouze dvěma velmocemi, a to USA a SSSR.²⁹⁰ Postupné dělení světa tak začalo zasahovat i do hodnocení politických zpráv z Londýna. Čím dál většího sbližování Británie a USA si pak všímaly i další dokumenty. Britský ministr obchodu Cripps, který měl dle informací pro Černínský palác koncipovat doposud své plány bez ohledu na americkou pomoc, začal naopak vyžadovat urychlení této pomoci jako nutnost pro zlepšení hospodářské a finanční situace ve Velké Británii. Ministr zahraničí Bevin spolu s Crippsem pak prosazovali názor, že je USA potřeba nabídnout něco na oplátku za jejich pomocnou ruku. Zde měli na mysli podpořit USA v jejich zahraniční politice.²⁹¹

V politické rovině došlo ke sbližení Československa a Británie alespoň na stranické úrovni, a to díky XXI. sjezdu Československé sociální demokracie v listopadu 1947. Po třídním boji byl novým předsedou strany zvolen Bohumil Laušman, který tak v této funkci vystřídal Zdeňka Fierlingera, tedy velkého příznivce Moskvy. Jak píše Hubert Ripka, známí notoričtí přísluhovači komunistů byli z ústředního výboru odstraněni a zároveň došlo ke sloučení českých a slovenských sociálních demokratů, kteří měli nadále tvořit jedinou stranu.²⁹² Změny, které s sebou sjezd přinesl, měly velký ohlas u labouristů ve Velké Británii.

²⁸⁹ SMETANA, V.; *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*, s. 156.

²⁹⁰ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 20, čj. 2400/dův/47, Praha 6. 10. 1947.

²⁹¹ AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 2, čj. 124/48, Praha 21. 1. 1948.

²⁹² RIPKA, H.; *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*, s. 122.

Sjezdu se zúčastnil i jeden ze členů Labour Party Denis Healey,²⁹³ který také o průběhu brněnského sjezdu sociálních demokratů informoval Foreign Office. Nejvíce si pak všímal bouřlivých reakcí, které na sjezdu vyvolaly projevy o potřebě demokracie a nezávislosti. Zmínky o prezidentu Benešovi pak sklidily obrovský aplaus. Je tedy logické, že se na projevy prozápadní orientace, kterou dali tímto českoslovenští sociální demokraté najevo, dívalo Foreign Office jen pozitivně.²⁹⁴

S koncem roku došlo k personální obměně na postu britského velvyslance v Praze. Velký zastánce ČSR Philip Nichols odcházel z úřadu se slovy, která z velké části předpovídala naši budoucnost. Řekl, že je sice pravda, že volby neproběhnou dříve jak v květnu, ale že mu jeho instinkt napovídá, že příští dva až tři měsíce u nás budou velmi kritické.²⁹⁵ Na Nicholsovo místo byl jmenován dosavadní tajemník britského ministra zahraničí Ernsta Bevina Pierson Dixon.²⁹⁶

V lednu měl Dixon ryze soukromý rozhovor s naším ministrem spravedlnosti Prokopem Drtinou. Dixon se u něj ohlásil telefonicky záhy po příjezdu do Prahy a navštívil Drtinu v jeho bytě. Když se ho Drtina zeptal, zda se domnívá, že komunistická internacionála něco chystá proti demokratickým silám v ČSR, Dixon odpověděl, že ano, protože Britové jsou přesvědčení, že se komunisté pokusí nastolit stejný režim, jako je v Polsku, Maďarsku nebo Rumunsku. Také Drtinovi sdělil, že k chystané akci by u nás mohlo dojít již brzy. Drtina nabyl dojmu, že ač Britové mají závažné informace o budoucnosti naší země, nedorazí z jejich strany k žádnému aktivnímu zásahu.²⁹⁷

²⁹³ Denis Winston Healey (1917-) byl velmi výrazný labouristický politik. Při studiích v Oxfordu se stal komunistou, ale v roce 1940 přešel do Labour Party. Měl vždy lepší reputaci v zahraničí než doma. Celý životopis viz viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, s. 297-298.

²⁹⁴ DEJMEK, Jindřich. *Britská diplomacie a komunistický převrat v únoru 1948*. In Slezský sborník 101, č. 3, 2003, 345-346.

²⁹⁵ SMETANA, V.; *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*, s. 161-162.

²⁹⁶ Pierson Dixon (1904-1965) byl hlavním politickým poradcem ministrů zahraničí Edena (1943-1945) a Bevina (1945-1948). V Praze působil jako velvyslanec mezi lety 1948 a 1950. Více viz RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha : Prostor, 2006, s. 193.

²⁹⁷ DRTINA, Prokop. *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století*. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1992, s. 470-472.

Nový britský velvyslanec přijel do Prahy s osobním poselstvím od Ernsta Bevína určeným pro prezidenta Beneše. S ním se ale kvůli Benešovu špatnému zdravotnímu stavu setkal až za tři týdny po svém příjezdu. Datum schůzky bylo stanoveno na 10. února. Při setkání na Pražském hradě se Bevin prostřednictvím Dixona Beneše dotazoval, co je možné udělat, aby Britové napomohli udržet svobodu jeho lidu. Beneš však možnost narušení demokracie u nás vyloučil a dodal, že nejlepší pro nás bude podpora v podobě navýšení obchodní výměny.²⁹⁸ Zde je poněkud zarážející, že z rozhovoru Dixona s Drtinou náš ministr spravedlnosti vyrozuměl, že se Britové žádným způsobem nebudou ve vnitřních záležitostech našeho státu angažovat. V Bevinově poselství lze tedy spatřovat zájem o dění v ČSR ve světle nadcházejících nepříznivých politických událostí, nicméně v míře, která doposud odpovídala úrovni vzájemných vztahů. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že i přes tento zájem by Britové do chodu únorových dní nezasáhli.

Během kritických dní mezi 20. - 25. únorem 1948 na návrh britského velvyslance zaslal Bevin do Prahy ještě jeden telegram pro Edvarda Beneše, kterým chtěl vyjádřit sympatie a podporu demokracii u nás. Ovšem spád únorových událostí už Dixonovi nedovolil, aby ono poselství prezidentovi mohl předat.²⁹⁹

Den po komunistickém převratu, tedy 26. února, odsoudila vláda Jeho Veličenstva spolu s vládami USA a Francie ve společném vyjádření k událostem, ke kterým u nás během února došlo. Vývoj posledních dní v ČSR byl zhodnocen jako omezení parlamentních institucí a nastolení diktatury jedné strany. Britové, Francouzi a Američané ve svém prohlášení konstatovali, že tento převrat bude mít katastrofální následky pro československý lid, který za druhé světové války prokázal svou oddanost věci svobody.³⁰⁰

²⁹⁸ SMETANA, V.; *Nezdary a prohry. Nad limity americké a britské politiky vůči Československu v letech 1947-48*, s. 143-144.

²⁹⁹ SMETANA, V.; *Československý katalyzátor 1948. Západ a kolaps třetí republiky*, s. 40-41.

³⁰⁰ *Prohlášení vlád USA, Francie a Velké Británie k vítězství československého pracujícího lidu*. In KUBŮ, E.; *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*, dok. č. 30, s. 127.

8 Závěr

Odchod exilové vlády z Londýna počátkem roku 1945 rozhodně neznamenal zpřetrhání vazeb, které se budovaly mezi Československem a Velkou Británií za druhé světové války. Bilaterální vztahy ČSR a Spojeného království měly své pevné místo v koncepci československé zahraniční politiky.

Tato koncepce, jež byla ovlivněna jednak naší geopolitickou polohou vůči Německu jakožto původci válečného konfliktu, jednak zkušenostmi z období Mnichova, byla založena na spolupráci ČSR jak s Východem, tak i se Západem. Východ měl představovat garanta naší bezpečnosti v podobě Sovětského svazu, se kterým se nám na rozdíl od Velké Británie podařilo uzavřít spojeneckou smlouvu. Západ na druhou stranu mimo jiné symbolizoval návaznost na tradice zahraniční politiky první republiky spojené především s demokratickými hodnotami. Konkrétně s Británií nás spojoval boj za znovu osvobození nejen Československa, ale i zbytku Evropy, což s sebou přineslo projevy vzájemného respektu, úcty a vděku za pomoc během válečných let. Právě tyto aspekty vytvořily dobrý základ pro i nadále dobře fungující vztahy. Dokladem budiž mnoho citátů na adresu britských přátel ve vzpomínkách hlavních aktérů československé zahraniční politiky v čele s Edvardem Benešem a Janem Masarykem a především pak jmenovité zařazení Velké Británie do všech oficiálních projevů či dokumentů týkajících se stanovisek československé vlády ve věcech zahraničně politické povahy.

Českoslovenští představitelé i nadále sledovali dění na britské politické scéně, především je pak zajímal výsledek červencových voleb v roce 1945 a s tím spojené nové obsazení britského vládního kabinetu, jenž byl tentokráte sestaven labouristy, jakožto vítězi voleb ve Velké Británii. Československé ministerstvo zahraničí pak věnovalo zvýšenou pozornost otázce týkající se transferu německých obyvatel z ČSR jako jednomu z hlavních témat, které bylo ve spojitosti s Československem během roku 1945 ponejvíce diskutováno v britském parlamentu. Přestože se v řadách britských poslanců našlo i mnoho kritiků principu odsunu jako takového a způsobu jeho provádění, Foreign Office se drželo v této věci oficiálních dohod z Postupimi a vzájemné vztahy našich zemí tímto nebyly narušeny.

Oboustranné snahy o dobré vztahy byly podpořeny vzájemnými návštěvami zástupců jak československého, tak i britského parlamentu. Britská delegace, jež navštívila Československo v létě v roce 1946, poodhalila mnohé z názorů, které si o nás Britové po válce utvářeli. Po květnových volbách v ČSR, které překvapivě vyhrála KSČ, nás většina britských politiků stále považovala za demokratický stát, vyznávající především hodnoty svobody a demokracie. Ovšem obavy ze silícího vlivu komunistů a potažmo Sovětského svazu v ČSR začaly zčásti naše bilaterální vztahy oslabovat.

Předělem v československo-britských vztazích pak byly události spojené s odmítnutím účasti Československa na Marshallově plánu v létě roku 1947. Zlom ve vzájemných vztazích však nenastal ihned vzhledem k tomu, že si britští političtí představitelé uchovávali víru v námi prezentovanou koncepci československé zahraniční politiky se stálým zájmem o dobré vztahy nejen s Východem, ale i se Západem. Tato víra však byla v únoru 1948 vinou komunistického převratu zcela otřesena a následná změna režimu v ČSR způsobila rapidní zhoršení vzájemných vztahů.

Během období tzv. třetí republiky lze československo-britské vztahy definovat jako velmi přátelské a korektní. Nicméně Československu se nepodařilo překročit pomyslný stín vzájemných sympatií tím, že by s Británií uzavřelo alianční smlouvu. S přihlédnutím k hlavním britským zájmům na poli zahraniční politiky je toto na jednu stranu pochopitelné, na druhou stranu je však jistě škoda, že z podnětu Velké Británie nepřišlo více pobídek k vzájemné spolupráci už jen proto, že obě země sdílely stejné demokratické hodnoty. Není tedy divu, že po převzetí moci komunisty v ČSR, kdy se slovo demokracie z hodnotového žebříku Československa vytratilo, došlo k zásadnímu ochlazení československo-britských vztahů.

9 Přehled využitých pramenů a literatury

Prameny

Archivní sbírky:

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha

- ♦ Generální sekretariát A (Jan Masaryk, Vladimír Clementis) 1945-1954
- ♦ Politické zprávy 1918-1977
- ♦ Teritoriální odbory obyčejné: Velká Británie 1945-1959
- ♦ Zprávy ZÚ 1918-1951 : Londýn

Archiv Ústavu Tomáše G. Masaryka, Praha

- ♦ Archiv E. Beneše

Prameny vydané tiskem:

- ♦ BENEŠ, Edvard. *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Orbis, 1947.
- ♦ BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války : řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-1945*. 6. dopl. vyd. Praha : Orbis, 1947.
- ♦ DRTINA, Prokop. *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století*. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1992. ISBN 80-7023-114-9.
- ♦ CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka. 6. díl, Triumf a tragédie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995, ISBN 80-7106-073-96.

- ♦ KLIMEŠ, Miloš et cons., *Cesta ke květnu: vznik lidové demokracie v Československu*. Díl I. Sv.1. Praha: Československá akademie věd, 1965.
- ♦ KOTYK, Václav. *Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1960*. Vyd. 1. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1960.
- ♦ LOCKHART, Robert Hamilton Bruce. *Jan Masaryk: osobní vzpomínky*. Krnov : Kořínek, 2003. ISBN 80-903184-2-8.
- ♦ MASARYK, Jan. *Ani opona, ani most*. Vyd. 1. Praha : Vladimír Žikeš, 1947.
- ♦ NĚMEČEK, Jan. *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939- 1945*. Vyd. 1. Praha : Státní ústřední archiv, 1999. ISBN 80-85775-57-x.
- ♦ PROKŠ, Petr, (ed.). *Politické programy Českoslovanské a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 - 1948*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85268-88-4.
- ♦ RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. 1. vyd. Brno : Atlantis, 1995, ISBN 80-7108-098-5.
- ♦ RIPKA, Hubert. *S Východem a Západem*. Londýn : Nákladem Čechoslováka, 1944.
- ♦ VESELÝ, Z.; KUBŮ, E. *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu dějin československé zahraniční politiky v letech 1945-1948*. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

Sekundární literatura

- ♦ BAŇACKÁ, M.; HOLÁSEK, P. *Vladimír Clementis 1902-1952: zborník príspevkov z konferencie 28.5. 2002 v Bratislave*. Bratislava : Ministerstvo zahraničných vecí SR, 2002. ISBN 80-88726-14-x.
- ♦ BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945 : plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha : Prostor, 2002. ISBN 80-7260-070-2.
- ♦ BULISOVÁ, Jiřina. *Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích*. vyd. 1. Praha : Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-947-6.
- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Britská diplomacie a komunistický převrat v únoru 1948*. In: Slezský sborník 101, č. 3, 2003.
- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Československá diplomacie v únoru a v březnu 1948. Příspěvek k mezinárodním aspektům komunistického převratu a destrukci československých demokratických elit*. In: Český časopis historický, 108, 2010.
- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002. ISBN 80-86547-07-8.
- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha : Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2210-3.
- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů 1918 – 1992*. (Za spolupráce s J. Němečkem a S. Michálkem). Praha : Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2285-1.

- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata: Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje. (1935-1948)*. Praha : Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1473-1.

- ♦ DEJMEK, J.; LOUŽEK, M. *Marshallův plán: šedesát let poté : sborník textů*. Vyd. 1. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007, ISBN 978-80-86547-72-5.

- ♦ DEJMEK, Jindřich. *Zahraniční politika a mezinárodní postavení poválečného Československa (1945-1948). Přehled dosavadního bádání*. In: Český časopis historický, č. 3, 2005.

- ♦ HANAK, Harry. *President Beneš, Britové a budoucnost Československa 1939-45*. In: Historie vojenství, č.1, 1995.

- ♦ HRBEK, J.; KOKOŠKA, S. *Nultá hodina?: Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*. Vyd. 1. Praha : Euroslavica, 2011. ISBN 978-80-85494-92-1.

- ♦ JIČÍN, R.; KAPLAN, K.; KRÁTKÝ, K.; ŠILAR, J. (eds.) *Československo a Marshallův plán. Sborník dokumentů*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV ve spolupráci se Státním ústředním archívem, 1992. ISBN 80-85270-02-1.

- ♦ KAMIŃSKI, Marek Kazimierz. *Polska i Czechosłowacja w polityce Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii 1945-1948*. In: Kwartalnik historyczny, 98, č. 2, 1991.

- ♦ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. 1. vyd v ČSFR. Praha : Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8.

- ♦ KLIMEK, Antonín. *Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa. (Od návratu z Moskvy v lednu 1944 do povstání na Slovensku.)*. In: Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku, 9, č. 30, 1993.

- ♦ KOCIÁN Jiří, *Volby v českých zemích v roce 1946*. In: BARNOVSKÝ, M.; IVANIČKOVÁ, E. (ed.) *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava : Veda, 1998. ISBN 80-224-0540-x.

- ♦ KUKLÍK, Jan. *Dalo se zabránit znárodnění britských investic v Československu v roce 1945?* In: ADAMOVÁ, K.; BABČÁK, V.; BALKO, L.; BOHÁČ, R. *Pocta Prof. JUDr. Milanu Bakešovi, DrSc., k 70. narozeninám*. Vyd. 1. Praha : Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-23-3.

- ♦ KUKLÍK, Jan. *Do poslední pence: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1332-1.

- ♦ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945 : právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1.

- ♦ KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie : (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1849-4.

- ♦ LITERA, B.; TEJCHMAN, M.; VYKOUKAL, J. *Východ : vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha : Libri, 2000. ISBN 80-85983-82-6.

- ♦ LUŇÁK, Petr. *Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Vyd. 1. Praha : Libri, 1997. ISBN 80-85983-29-x.

- ♦ MOULIS, Vladislav. *Poslední léta Jana Masaryka*. In: *Spory o dějiny II. Sborník kritických textů*. 1. vyd. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-902659-2-8.

- ♦ PLECHANOVÁ, B.; FIDLER, J. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. ISBN 80-85241-79-X.

- ♦ PREČAN, Vilém. *Vztah Britů k Československu v letech 1944-1945*. In: V kradeném čase : výběr ze studií, článků a úvah z let 1973-1993. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1994. ISBN 80-85765-23-3.

- ♦ PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií, s Francií v letech 1945-1948*. Praha : ISV nakladatelství, 2001. ISBN 80-85866-81-1.

- ♦ PROKŠ, Petr. *Londýn a Praha na počátku míru. (Příspěvek k historii československo - britských vztahů, květen 1945 - květen 1946)*. In: Český časopis historický, 93, č. 2, 1995.

- ♦ PROKŠ, Petr. *Londýn a Praha na počátku studené války. (Příspěvek k historii československo-britských vztahů v letech 1946-1948/9)*. In: Slovanský přehled, 81 [1], 1995.

- ♦ RAMSDEN, John. *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha : Prostor, 2006. ISBN 80-7260-169-5.

- ♦ RATAJ, Jan. *Koncepce prezidenta E.Beneše na obnovu československé suverenity a československo-sovětský konflikt roku 1944*. In: Spory o dějiny II. Sborník kritických textů. 1. vyd. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-902659-2-8.

- ♦ SMETANA, Vít. *Beneš a Britové za druhé světové války*. In KALETA, P.; PEHR, M.; VAŠEK, P. *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-86495-23-x1.

- ♦ SMETANA, Vít. *Československý katalyzátor 1948. Západ a kolaps třetí republiky*. In: Dějiny a současnost, 32, č. 12, 2010.

- ♦ SMETANA, Vít. *Nezdary a prohry. Nad limity americké a britské politiky vůči Československu v letech 1947-48*. In: DEVÁTÁ, M.; KOCIAN, J. *Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, eds. Praha, ÚSD AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7285-108-9.

- ♦ SMETANA, Vít. *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938-39 and 1947-48*. In: CORNWALL, M.; EVANS, R. J. W. *Czechoslovakia in a nationalist and fascist Europe 1918-1948*, eds. Oxford : Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19-726391-4.

- ♦ TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Vyd. 1. Praha : Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0365-5.

- ♦ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny : 1948*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-941-6.

Ostatní zdroje

- ♦ Vladimír Clementis:

<http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/vladimir_clementis.html>.

(kontrolováno 2.5.2015)

- ♦ Týdeník Tribune:

<<http://www.tribunemagazine.org/about/>>. (kontrolováno 14.5.2015)

- ♦ Harold Mitchell:

<<http://prospectcollege.com/founders.htm>>. (kontrolováno 6.6.2015)

10 Seznam příloh

Příloha č. 1 - Text interpelace v Dolní sněmovně britského parlamentu a odpověď ministra zahraničí Antony Edena (2. srpna 1944)

Příloha č. 2 - Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý 5. dubna 1945 v Košicích, tzv. Košický vládní program

Příloha č. 3 – Děkovné poselství Jiřímu VI. z 16. května 1945

Příloha č. 4 – Děkovné poselství Winstonu Churchillovi z 16. května 1945

Příloha č. 5 - Text návrhu k projednání poslanců britského parlamentu z října 1945

Příloha č. 6 - Československé parlamentní volby z 26. 5. 1946

Příloha č. 7 - Razítko Britského velvyslanectví v Praze z roku 1946

**Příloha č. 1 - Text interpelace v Dolní sněmovně britského parlamentu a odpověď
ministra zahraničí Antony Edena (2. srpna 1944)**

Parliamentary Question, 2nd August 1944

Captain Gammans asked the Secretary of State for Foreign Affairs whether His Majesty's Government intend to conclude with the Czechoslovak Government an agreement for the administration of liberated Czechoslovak territory similar to those recently concluded by His Majesty's Government and the United States Government with the Governments of Belgium, the Netherlands and Norway.

Mr. Eden: His Majesty's Government trust that the liberation of Czechoslovakia by the united efforts of the Allied nations and of the Czechoslovak people will not now be long delayed. They accordingly welcomed the recent Liberation Agreement between the Soviet and Czechoslovak Governments, about which they were kept fully informed in advance. These Agreements are, however, intended to meet certain immediate practical necessities arising out of the entry of liberating forces into Allied territory. In view of the present disposition of Allied Forces, no useful purpose would at present be served by an Anglo-Czechoslovak agreement on similar lines. I am, however, glad of this opportunity of reaffirming the warm and sympathetic interest of His Majesty's Government in the future welfare of Czechoslovakia and their desire that the close and amicable relations now happily existing between them and Dr. Beneš' Government in London shall be maintained and developed between the peoples of the two countries after Czechoslovakia has resumed her rightful place as an independent nation, making her own contribution once again to the stability and prosperity of Central Europe.³⁰¹

³⁰¹ PREČAN, Vilém. *Vztah Britů k Československu v letech 1944-1945*. In: *V kradeném čase : výběr ze studií, článků a úvah z let 1973-1993*. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1994, s. 57.

**Příloha č. 2 - Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků
přijatý 5. dubna 1945 v Košicích, tzv. Košický vládní program**

IV

Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu. S pomocí Sovětského svazu bude dovršeno osvobození Československé republiky, aby tak s jeho oporou byla navždy zajištěna její svoboda a bezpečnost a aby za všestranné součinnosti se Sovětským svazem byl národům Československa zabezpečen pokojný rozvoj a šťastná budoucnost.

Vláda bude od počátku uplatňovat praktickou součinnost se Sovětským svazem, a to ve všech směrech - vojensky, politicky, hospodářsky, kulturně - přičemž si přeje uskutečnit vzájemnou výměnu zástupců a vzájemný styk se sousedící svazovou sovětskou republikou ukrajinskou. Snahou vlády bude, aby při konečném rozdrčení hitlerovského Německa, při výkonu trestu nad Německem, při ukládání reparací Německu, při určování nových hranic a organizaci budoucího míru Československo stálo co nejtěsněji po boku Sovětského svazu a v jedné řadě s ostatními slovanskými a demokratickými státy.

Vláda bude spatřovati důležitý svůj úkol v tom, uskutečniti pevný spojenecký svazek s novým demokratickým Polskem, aby co nejdříve bylo také možno provéstí předpokládané rozšíření československo - sovětské smlouvy z 12. prosince 1943 v trojstranný pakt, který by stvrdil spojení Československa, Polska a Sovětského svazu proti německé výbojnosti. Pokud jde o Polsko, vláda se vynasnaží, aby bylo zapomenuto neblahé minulosti a aby poměr Československa k nové Polsce byl od počátku postaven na nový základ, na základ slovanského bratrství.

Slovanskou linii své zahraniční politiky bude vláda sledovati i tím, že naváže nejprátelštější spojení s novou Jugoslávií a že nalezne formu nových styků i se slovanským Bulharskem.

V poměru k Maďarsku využije vláda plně stavu příměří, které zvláště díky pomoci Sovětského svazu vyznělo tak významně ve prospěch Československa, aby později po

napravení všech křivd a zločinů, spáchaných maďarskými okupanty, podporovala snahy o přiblížení nového a skutečně demokratického Maďarska stejně jako nezávislého a demokratického Rakouska k okolním slovanským národům a státům.

Tuto hlavní orientaci československé zahraniční politiky, nesenou duchem slovanského přátelství, postaví vláda na širší základ všeobecných přátelských vztahů k demokratickým západním mocnostem a ke všem demokratickým státům, stojícím v protinacistické frontě spojených národů. Přátelské vztahy k Anglii, jejíž pomoci za války vysoce ceníme, jakož i k USA, bude vláda utužovat podobně jako zvláště úzké přátelství k Francii, přičemž bude její snahou, aby se Československo stalo aktivní složkou při budování nového pořádku v osvobozené, demokratické Evropě.³⁰²

³⁰² KOTYK, Václav. *Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1960*. Vyd. 1. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s.44-45.

Příloha č. 3 - Děkovné poselství Jiřímu VI. z 16. května 1945

To His Majesty King George VI.

At the moment of my definite return to liberated Prague I beg Your Majesty to accept expressions of true gratitude and of warm greetings from the peoples of the Czechoslovak Republic to the Nations of the British Empire.

I and the Czechoslovak Government, who received so much warm-hearted and friendly hospitality on the soil Great Britain during the occupation of Czechoslovakia by the enemy, witnessed the fervent, quietly confident, unswerving effort displayed by the British peoples in their fight for victory.

We followed with admiration the undaunted spirit with which the British Armed Forces bore their temporary reverses, and how they later set out on the long road of successful campaigns which led them to their victorious goal.

The great achievements of the British Naval Forces will add a glorious chapter to their history.

Thanks to the victorious effort of all the Allied Forces, the Czechoslovak peoples are to-day enjoying their new Freedom, and I am enabled to send from freed Prague in the name of our people sincere thanks for the help which the British Commonwealth of Nations has rendered to us throughout the war.

I may add the assurance that Czechoslovakia, governed by the spirit of friendship and loyal co-operation in the war was conducted, desires, at the side of the Allied Nations, to bring her contribution towards securing a lasting peace, and to strengthen further those bonds of friendly collaboration which have so happily existed throughout the course of the war.³⁰³

EDVARD BENEŠ.

³⁰³ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 172/dův/45, Londýn 22. 5. 1945.

Příloha č. 4 - Děkovné poselství Winstonu Churchillovi z 16.května 1945

To The Right Honourable Winston Churchill,
London.

In this moment of my return to liberated Prague I cannot refrain from expressing to you, my dear friend, and to His Majesty's Government, my deep gratitude for all the help you have given to the Czechoslovak cause in this war.

May I also add to this expression of my deep admiration for your personal work in those five long years during which you have not only led the British Commonwealth of Nations to a great victory, but have also contributed in such large measure towards the construction of a truly new Europe, a democratic and free Europe, to which the victory of the United Nations presents prospects of a long and fruitful peace in harmonious collaboration and friendly competition.

I send you my fullest personal congratulations and best wishes for your good health in your future work.³⁰⁴

EDVARD BENEŠ

³⁰⁴ AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 172/dův/45, Londýn 22. 5. 1945.

Příloha č. 5 - Text návrhu k projednání poslanců britského parlamentu z října 1945

This House feels deep concern over the possibility that millions of men, women and children in Europe may die of starvation and cold during the coming winter, with the result that disease and economic and social chaos may spread over Europe.

This House therefore urges His Majesty's Government to take all possible steps to prevent this disaster especially – first, by using their utmost influence with those Governments who have been expelling vast numbers of Germans from their homes in Eastern Europe to ensure that this expulsion should be discontinued, at least until the winter is over, and if then resumed should be carried out in an orderly manner as suggested in the Potsdam Declaration and by agreement with all the four Governments in control of Germany; secondly, by intensifying their efforts to secure a greater production of coal in the Ruhr by strengthening the incentives to the miners; also by increasing supplies of food and other necessities for Europe through the release of stores of consumable goods and of means of transport such as motor lorries, hitherto held in reserve for war purposes, also for cargo ships; thirdly, by setting up immediately a Supreme Economic Council to co-ordinate the efforts of all the Governments concerned in European reconstruction.³⁰⁵

³⁰⁵ Příloha *Politické zprávy č. 31* In AMZV, Zprávy ZÚ-Londýn 1918-1951, čj. 596/dův/45, Londýn 19. 10. 1945.

Příloha č. 6

Československé parlamentní volby z 26. 5. 1946

Strana	Procenta hlasů v českých zemích	Procenta hlasů v celostátním měřítku	Počet poslanců (mandáty)
KSČ	40,2	31,05	93
NS	23,6	18,29	55
LS	20,2	15,64	46
SD	15,5	12,05	37
	Na Slovensku		
DS	62,00	14,07	43
KSS	30,37	06,89	21
Strana svobody	03,73	00,85	3
Strana práce	03,11	00,71	2

Zdroj: KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. 1. vyd v ČSFR. Praha : Mladá fronta, 1993, s. 60.

Příloha č. 7 - Razítko Britského velvyslanectví v Praze z roku 1946

Zdroj: *Nóta č. 174 od Britského velvyslanectví v Praze*, AMZV, TO obyčejné, Velká Británie 1945-1959, k. 18, Praha 29. 5. 1946.